

АКАДЕМІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НАУК

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПРАВА**

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
МОРСЬКОГО І КОСМІЧНОГО ПРАВА**

СУЧАСНА АДМІНІСТРАТИВІСТИКА

Курс лекцій

Навчальний посібник

Київ – 2025

УДК 342.9:351(075.8)
Г15

*Рекомендовано до друку
загальними зборами ГО «Академія адміністративно-правових наук»
(протокол № 2 від 17 грудня 2025 р.),
Вченою радою Київського університету інтелектуальної власності
та права (протокол № 2 від 14 листопада 2025 р.)
Вченою радою Науково-дослідного інституту морського
і космічного права (протокол № 6 від 17 грудня 2025 р.)*

Рецензенти:

Володимир Курило, доктор юридичних наук, професор;
Інна Підберезних, доктор юридичних наук, професор;
Наталія Новак, доктор юридичних наук, старший дослідник

Галуцько В., Фелик О., Берлач А., Іванищук А. та ін.
Г15 Сучасна адміністративістика. Курс лекцій: навчальний
посібник / за заг. ред. В. Галуцька. Київ: Видавництво «Люд-
мила», 2025. 152 с.
ISBN 978-617-555-336-7

У навчальному посібнику системно висвітлено питання сучасної адміністративістики та публічного адміністрування в Україні, Франції та деяких інших держав Західного світу в умовах зближення теорії і практики адміністративного права. Вагому увагу приділено як класичним, так і сучасним концепціям адміністративного права, його методологічним основам, принципам публічного адміністрування, а також практиці діяльності адміністративних органів і адміністративних судів.

Посібник призначено для здобувачів вищої освіти освітнього рівня магістр за галуззю знань D8 «Бізнес, адміністрування та право» та K9 «Безпека і оборона», а також для науковців, викладачів, посадових осіб органів публічної влади та юристів-практиків.

ISBN 978-617-555-336-7

УДК 342.9:351(075.8)

© Академія адміністративно-правових наук, 2025
© Київський університет інтелектуальної власності та права, 2025
© Науково-дослідний інститут морського і космічного права, 2025

ЗМІСТ

Лекція 1. ЗАРОДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА У ФРАНЦІЇ, ЙОГО ЗВ'ЯЗОК ІЗ СУЧАСНИМ АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОМ	6
1. Соціальна зумовленість і місія адміністративного права	6
2. Трихотомія «уряду», публічного адміністрування та правосуддя в правовій доктрині адміністративного права	8
3. Межа публічного і приватного інтересів та їх баланс.....	10
4. Превентивна спрямованість і повсякденна діяльність адміністрації	11
5. Архітектоніка: загальна й спеціальна адміністрації	12
6. Принципи адміністративного права	13
Лекція 2. ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	18
1. Публічне адміністрування як форма реалізації виконавчої влади	18
2. Види публічного адміністрування	20
3. Адміністративний орган (публічна адміністрація)	22
4. Публічний інтерес	25
Лекція 3-4. ТЕОРІЯ ПРИРОДНОГО ПРАВА В СУЧАСНОМУ АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	31
1. Історичні аспекти теорії природного права	31
2. Сутність природного права.....	39
3. Взаємозв'язок теорії природного права та загальних принципів адміністративного права.....	42
4. Розрізнення формальної та змістовної концепцій верховенства права.....	42
5. Сучасне розуміння загальних принципів адміністративного права.....	45
6. Сучасні принципи публічного адміністрування.....	52
7. Принцип справедливості в адміністративному праві	55
Лекція 5-6. ПОЗИТИВІЗМ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ..	56
1. Огюст Конт і його внесок у сучасне праворозуміння адміністративного права.....	56
2. Значення наукової спадщини Огюста Конта для сучасного адміністративного права.....	58

3. Теорія позитивізму Огюста Конта та її вплив на сучасне адміністративне право	60
4. Наслідки впливу позитивізму на формування джерел сучасного адміністративного права України	62
4.1. Закони, які є основними джерелами адміністративного права України.....	62
4.2. Закони, які є загальними джерелами адміністративного права України.....	64
Лекція 7. СОЦІОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	
1. Історія утвердження соціологічної теорії права	69
2. Сутність соціологічної теорії права з урахуванням особливостей адміністративного права	69
3. Зміст соціологічної теорії права в адміністративному праві України	72
4. Значення та вплив соціологічної теорії права на адміністративне право України	72
5. Моделі застосування соціологічного підходу в сучасному адміністративному праві України	74
Лекція 8. ПСИХОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ.....	
1. Історія виникнення психологічної теорії права	83
2. Сутність психологічної теорії права.....	85
3. Зміст психологічної теорії права	87
4. Місце і роль психологічної теорії в адміністративному праві .	90
5. Використання психологічної теорії в адміністративному судочинстві	93
6. Моделі застосування психологічного підходу у сучасному адміністративному праві України	95
Лекція 9. КЛАСИЧНЕ АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ФРАНЦІЇ (на основі наукових підходів Жорж Ведель (Georges Vedel, 1910–2002), П'єр Дельвольве (Pierre Delvolvé, 1946–2023)).....	
1. Поняття та значення французького адміністративного права	102
2. Межі адміністративного права Франції	103
3. Система класичного адміністративного права Франції	105
4. Конституційні основи адміністративного права Франції	107

5. Місце і роль інституту «адміністрація» в адміністративному праві Франції.....	108
6. Виконання законів в адміністративному праві Франції.....	109
7. Публічна служба у Франції	111
8. Інструменти публічного адміністрування в адміністративному праві Франції.....	112
9. Відповідальність публічних осіб і їхніх агентів.....	113
Лекція 10-11. НОВІТНЄ АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ФРАНЦІЇ	
1. Джерела сучасного адміністративного права Франції	120
2. Інститути адміністративного права Франції	126
3. Адміністративний акт у французькому адміністративному праві	129
4. Рішення адміністрації	130
5. Контроль за адміністрацією	132
6. Адміністративна юрисдикція у сфері правових суперечок (Le contentieux administratif).....	133
Лекція 12. ПРИНЦИПИ СУЧАСНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	
1. Сутність принципу верховенства права в адміністративному праві України.....	140
2. Верховенство права у тлумаченні Конституційного суду України	141
3. Складові верховенства права.....	142
4. Сутність і значення принципів належного врядування в адміністративному праві України.....	143
5. Зміст окремих принципів належного врядування.....	144
Замість післямови	149
Автори	150

*Адмініструвати – це діяти щодня.
Це означає не слідувати ілюзіям, волі чи моменту,
не здійснювати безкарно владу,
не турбувати громадян – їх особу й майно,
тобто виконувати те, що називають актами влади*
Шарль-Жан Боннен

Лекція 1

ЗАРОДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА У ФРАНЦІЇ, ЙОГО ЗВ'ЯЗОК ІЗ СУЧАСНИМ АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОМ

1. Соціальна зумовленість і місія адміністративного права

Адміністративне право утверджується із соціальної природи Людини, в органічних зв'язках між особами, які формують публічний інтерес. Адміністративне право не існувало завжди – воно виникло об'єктивно на певному етапі розвитку суспільства людства.

Таким початковим етапом зародження адміністративного права у Франції стала революція 1789 р., яка розпочалася як масовий суспільно-політичний рух, спрямований на повалення абсолютизму й установлення системи влади на засадах свободи, рівності та братерства. Саме завдяки Французькій революції було закладено фундамент сучасної державності, що передбачав підпорядкування влади принципам права, насамперед верховенства права.

Одним із ключових результатів революції стало виникнення нового соціального феномену – «ГРОМАДЯНИН», який символізував рівність усіх перед законом, наділення суб'єктивними правами, зокрема невідчужуваними державою, та реальну можливість брати участь у політичному житті. У цьому новому суспільному статусі закладалося підґрунтя для формування правових засад захисту громадян від свавілля влади, що втілюється в адміністративному праві.

Ще одним фундаментальним здобутком революції стало реальне утвердження на конституційному рівні принципу поділу державної влади на законодавчу, виконавчу й судову. Саме в цій

системі адміністративне право зайняло своє невід’ємне місце, оскільки забезпечувало правове функціонування ВИКОНАВЧОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ, визначало її компетенцію, а найголовніше – ефективно та справедливо врегульовує відносини адміністрації з громадянами й іншими приватними особами. Іншими словами, адміністративне право закріпило баланс між владними повноваженнями держави й особистими правами громадян, надаючи новій виконавчій владі інструменти правового впливу в межах закону.

Отже, соціальною зумовленістю адміністративного права є дві взаємопов’язані умови:

По-перше – поява вільного громадянина як носія суб’єктивних, зокрема невідчужуваних, прав;

По-друге – інституційне утвердження виконавчої гілки влади, відокремленої від законодавчої та судової.

Тобто без формування статусу вільного громадянина та незалежної виконавчої влади не існувало підстав для виникнення адміністративного права. Попри те, що в науковій літературі триває дискусія щодо часу його остаточного утвердження, беззаперечно, що до 1789 року воно не могло існувати. Лише після Французької революції з’явилися реальні передумови для формування адміністративного права, що поєднує функції захисту прав громадян і правового визначення компетенції виконавчої влади.

За твердженням «батька» адміністративного права Шарля-Жана Боннена, галузь адміністративного права має юридично впорядковувати зв’язки між приватними особами та адміністрацією, забезпечуючи збереження публічних прав особи й підтримання суспільного порядку, реалізуючи публічний інтерес, який не є абстракцією, а є поєднанням приватних інтересів, узгоджених заради спільного блага. Саме тому адміністративно-правові норми мають публічновладний характер і спрямовані на запобігання соціальному безладу та забезпечення стабільності правової держави.

Соціальний правопорядок є природним і постійним явищем, що зумовлює безперервність дії норм адміністративного права. Воно не може функціонувати епізодично, адже його першоосновою є публічне адміністрування, яке реалізується через діяльність адміністрації щодо виконання законів і забезпечення їх дотримання.

На відміну від цивільного права, яке регулює приватні справи між рівними суб'єктами, адміністративне право організує відносини «кожного з усіма», тобто визначає правові межі функціонування публічної влади в узаємодії з громадянами та юридичними особами.

Звідси випливає превалювання публічно-правових засобів, що дозволяють легальне та правомірне втручання виконавчої влади для охорони публічного порядку, гарантування безпеки та реалізації суспільних потреб. Адміністративне право стає засобом балансування інтересів: воно, з одного боку, захищає права громадян, а з іншого – надає адміністрації правові інструменти для здійснення владних повноважень.

Адміністративне право не лише фіксує, а й нормативно формалізує публічний інтерес у формах загальної дії. Воно матеріалізує «зв'язок» суспільства з державою через компетенцію, процедури та саму організацію адміністрації. Саме через адміністративні органи публічний інтерес перетворюється на конкретні правові дії, які забезпечують функціонування соціального правопорядку та реальне здійснення публічного адміністрування.

Отже, місією адміністративного права є регулювання суспільних відносин між адміністрацією (виконавчою владою) та приватними особами з метою забезпечення публічного інтересу.

2. Трихотомія «уряду», публічного адміністрування та правосуддя в правовій доктрині адміністративного права

Основоположними для адміністративного права, за поглядами Шарля Жан Боннена, є виділення:

- 1) уряду (у сучасному розумінні – системи виконавчої влади);
- 2) публічного адміністрування;
- 3) правосуддя.

Мислитель будував теорію адміністративного права за відповідною послідовністю.

Первинною складовою є уряд. У сучасному розумінні це виявляється в компетенції адміністрації.

Це статика адміністративного права, у яку включають такі сучасні категорії:

– предмет відання;

- мета (завдання);
- повноваження: адміністративні обов’язки та надані чинним законодавством права для справедливої та ефективної реалізації адміністративними органами встановлених обов’язків.

У тексті 1808 року Боннен розкриває, що Уряд – це спрямувальна й наглядова воля, що надає імпульс системі адміністративного права.

Це потенційні можливості адміністрації, що надаються адміністративним органам чинним законодавством із метою реалізації публічного інтересу.

По-друге, публічне адміністрування – це деталізована, локальна й безпосередня дія волі Нації, що здійснюється урядом. По-сучасному публічне адміністрування – це адміністративна діяльність адміністративних органів, динаміка адміністративного права.

Адміністративне право регулює сферу дії публічного адміністрування. Саме тому в ньому домінують норми організації, підпорядкування та службової дисципліни. На думку мислителя, адміністрація не «вирішує суперечку», а забезпечує дію закону наперед і щоденно. Уряд спрямовує свою діяльність на виконання законів і контроль за виконанням законів іншими суб’єктами права.

В умовах сьогодення публічне адміністрування здійснюється через надання адміністративних послуг і використання інших інструментів публічного адміністрування – видання адміністративними органами підзаконних нормативно-правових актів; адміністративних актів; укладення адміністративних договорів, здійснення фактичних дій; контролю нагляду; використання засобів переконання та адміністративного примусу; електронного врядування та адміністративно-правових режимів

По-третє, правосуддя як самостійний інститут має застосовувати закон у справах публічного інтересу та охороняти порядок через покарання. Його адресат – не індивід як приватна особа, а індивід як член політичного цілого.

Суд втручається в адміністративно-правові відносини вже постфактум, коли право порушено. В умовах сьогодення в усіх правових державах функціують адміністративні суди, які

здійснюють захист прав, свобод і законних інтересів приватних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Отже, така трихотомія породжує специфічні засади та інструменти адміністративного права, що в умовах сьогодення утверджується в теорії адміністративного права України за такою системою:

1) статика адміністративного права – принципи та норми адміністративного права, які визначають компетенцію адміністративних органів;

2) динаміка адміністративного права – це адміністративна діяльність адміністративних органів, які використовують засоби надання адміністративних послуг та інших інструментів публічного адміністрування;

3) адміністративне судочинство, коли адміністративні суди здійснюють захист прав свобод і законних інтересів приватних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

3. Межа публічного і приватного інтересів та їх баланс

У сучасній теорії адміністративного права наголошується, що виокремлення межі між публічним і приватним інтересом є складним процесом. Його не можна здійснити за одним чітким критерієм. У цьому разі потрібен комплексний аналіз системи чинників.

Межа між публічним і приватним правом у Ш.-Ж. Боннена поділялась за предметом і функцією. *Приватне право* впорядковує рівність сторін і їхні майнові та сімейні відносини. *Публічне право* – і передусім адміністративне – опікується відносинами підпорядкування для забезпечення спільного порядку. Адміністративно-правовий примус – не самоціль, а гарантія гармонії необхідних соціальних зв'язків. Правові форми адміністративного права забезпечують швидку, превентивну і постійну дію. Переважають владні приписи, зокрема ліцензування, нагляд, дозволи й заборони.

Одночасно діють і обмежники публічної влади – законність, підзвітність, зв'язаність компетенцією.

Публічний інтерес не нівелює приватні права, а узгоджує їх у межах загального порядку.

Адміністративне право балансує між ефективністю дії та охороною суб'єктивних прав. Воно формує процесуальні запобіжники щодо зловживань.

Право власності захищається як елемент суспільного багатства через публічно-правові форми.

Отже, юридична природа галузі адміністративного права – це нормативна матриця узгодження свободи та порядку.

4. Превентивна спрямованість і повсякденна діяльність адміністрації

Центральна відмінність адміністративного права – його превентивна спрямованість. Завданням публічного адміністрування є не покарання, а недопущення порушення.

Адміністративна поліція – це система упереджувальних заходів для безпеки осіб і права власності. Вона має діяти насамперед до виникнення шкоди, забезпечуючи тишу й спокій у спільноті.

Кримінальне правосуддя, навпаки, реагує після факту. Тому адміністративне право працює «до» і «постійно», а не «після» і «епізодично». Воно організує щоденне функціонування соціальної матерії суспільства.

Адміністративні процедури тут мають мінімізувати свавілля та забезпечити передбачуваність. Вони визначають компетенції, форми актів, порядок їх виконання й контролю.

Юридичні наслідки хорошого адміністрування мають відновлювальний і превентивний характер.

Правовий режим адміністративних актів, їх оскарження та нагляд постають системотвірними інституціями.

Саме превенція робить адміністративне право «першим ешелonom» щодо охорони публічного порядку.

Для прикладу, Національна поліція України і за функцією, і за інституційними чинниками від моменту свого створення (2015 р.) є не органом охорони громадського порядку, а суб'єктом превентивної адміністративної діяльності.

5. Архітектоніка: загальна й спеціальна адміністрації

Ш.-Ж. Боннен підкреслював поділ на загальне публічне адміністрування та спеціальні адміністрації.

Перше виконує закони загального інтересу на всій території держави.

Другі – це функційні гілки, що діють у сферах податків, війська, інфраструктури, торгівлі, освіти, охорони здоров'я тощо.

Така диференціація зумовлює складну систему компетенцій і підпорядкування.

Адміністративне право юридично розмежовує їхні повноваження й установлює зв'язки з «головною гілкою».

Воно визначає організацію, форми рішень і процедури взаємодії. Від правильної побудови компетенцій залежить безперервність і цілісність дії держави.

Адміністративне право виконує роль своєрідної нормативно-правової моделі публічної системи, що забезпечує цілісність, узгодженість і стабільність функціонування публічного адміністрування.

Воно поєднує централізований імпульс із локальним виконанням, формуючи архітектоніку правового регулювання як права публічної організації на практичне виконання законів. Саме в цій архітектоніці розкривається юридична природа адміністративного права, яке спрямоване на забезпечення впорядкованості функціонування всієї публічної влади.

В Україні зазначена структура є класичною, оскільки ґрунтується на функціюванні уряду як вищого органу виконавчої влади. Уряд здійснює загальне керівництво, а міністерства та інші центральні органи виконавчої влади спеціалізуються на публічному адмініструванні у відповідних сферах та галузях суспільного життя.

Отже, система виконавчої влади органічно поєднує єдиний центр ухвалення рішень із багатогранною мережею спеціалізованих органів.

Поряд із цим важливу роль відіграють органи місцевого самоврядування, які безпосередньо здійснюють публічне адміністрування в межах територіальних громад, вирішуючи питання місцевого значення.

На місцях також діють представництва центральних органів виконавчої влади, що забезпечують реалізацію державної політики в конкретних адміністративно-територіальних одиницях. Своєрідним інститутом, що поєднує урядову вертикаль із місцевим рівнем, є державні місцеві адміністрації, а в умовах воєнного стану – військові адміністрації, які виконують функції представництва уряду та Президента України.

6. Принципи адміністративного права

За твердження Шарля-Жана Боннена адміністративне право базується на фундаментальних принципах. А саме це:

- 1) верховенство закону як джерела делегованої влади уряду;
- 2) законність і зв'язаність адміністрації межами компетенції;
- 3) пріоритет публічного інтересу за умови пропорційності втручання;
- 4) підзвітність і публічність, що має розвінчувати «таємничу адміністрацію»;
- 5) превенція як перша мета і відповідальність як гарантія відхилень;
- 6) процедурні гарантії, що забезпечують передбачуваність і можливість оскарження;
- 7) розмежування публічного адміністрування й правосуддя;
- 8) територіальна деталізація дії та наближення адміністрації до громадян;
- 9) інструментальність форм, підпорядкована змістові порядку та безпеки;
- 10) функційна диференціація спеціальних адміністрацій з єдиним координаційним центром;
- 11) щоденне «життя закону», що робить норми адміністративного права чинною силою.

Отже, як зазначав Ш.-Жан Боннен, саме ці засади формують юридичну природу адміністративного права як права публічної організації, реалізації та охорони спільного блага. Усі без винятку наведені принципи залишаються актуальними й у сучасних умовах, оскільки вони становлять фундаментальні орієнтири для функціонування публічного адміністрування.

Їхня універсальність виявляється в здатності пристосовуватися до нових соціально-економічних і політико-правових реалій, але водночас зберігати свою первісну сутність.

У процесі трансформацій сучасної юридичної лінгвістики й доктрини вони постають як основа стабільності, що унеможливорює хаотичність у розвитку правового регулювання.

Саме завдяки цим принципам адміністративне право здатне забезпечувати баланс між владними повноваженнями та гарантіями прав і свобод людини, а також виконувати інтегративну функцію в системі публічного права України.

Запитання для самоконтролю

1. Поясніть, чому адміністративне право виникає не відразу з виникненням перших держав, а лише на певному етапі розвитку суспільства.

2. Проаналізуйте роль Французької революції 1789 року у становленні адміністративного права та сучасної державності.

3. Поясніть значення появи нового соціального феномену «громадянин» після Французької революції 1789 року та його вплив на формування адміністративного права.

4. Розкрийте роль принципу поділу влади у становленні адміністративного права та визначте місце виконавчої влади в цій системі.

5. Проаналізуйте, чому адміністративне право стало балансом між владними повноваженнями держави й особистими правами громадян. Наведіть приклади сучасного застосування цього принципу в Україні.

6. Визначте дві соціальні передумови виникнення адміністративного права та поясніть, чому без них воно не могло існувати.

7. Поясніть чому, за твердженням Шарля-Жана Боннена, адміністративне право має юридично впорядковувати зв'язки між приватними особами та адміністрацією.

8. Порівняйте предмет регулювання цивільного й адміністративного права. Чому одне з них регулює приватні справи між рівними суб'єктами, а інше – відносини «КОЖНОГО З УСІМА»?

9. Проаналізуйте роль адміністративного права в балансуванні інтересів: яким чином воно одночасно захищає права громадян і надає інструменти для здійснення владних повноважень адміністрації?

10. Визначте, чому адміністративне право не може функціонувати епізодично, і в чому полягає його місія в забезпеченні публічного інтересу та підтриманні соціального правопорядку.

11. Розкрийте місією адміністративного права.

12. Поясніть, у чому полягає трихотомія адміністративного права, за думкою Ш.-Ж. Боннена (уряд, публічне адміністрування, правосуддя), та чому вона актуальна для сучасної української науки адміністративного права.

13. Розкрийте, що мається на увазі під «статикою адміністративного права» та які елементи (предмет відання, мета, адміністративні обов'язки і права) до неї належать.

14. Проаналізуйте, як у сучасних умовах виявляється «динаміка адміністративного права» через адміністративну діяльність органів влади. Наведіть приклади сучасних інструментів публічного адміністрування в Україні.

15. Схарактеризуйте, у чому полягає специфіка адміністративного судочинства та чим воно відрізняється від судів загальної юрисдикції у захисті прав, свобод і законних інтересів приватних осіб.

16. Зробіть висновок, чому трихотомійна структура адміністративного права (статика, динаміка та адміністративне судочинство) є потрібною для забезпечення балансу між владними повноваженнями держави та правами громадян.

17. Поясніть, у чому полягає складність визначення межі між публічним і приватним інтересом в адміністративному праві, та які чинники потрібно враховувати для комплексного аналізу.

18. Проаналізуйте, як адміністративне право забезпечує баланс між владними приписами й охороною суб'єктивних прав громадян. Наведіть приклади сучасних правових інструментів (ліцензування, нагляд, дозволи, заборони, підзвітність).

19. Поясніть, у чому полягає превентивна спрямованість адміністративного права та чим вона відрізняється від кримінального правосуддя.

20. Розкрийте, які завдання виконує адміністративна поліція, та чому її діяльність має превентивний, а не каральний характер.

21. Проаналізуйте, яким чином адміністративні процедури забезпечують мінімізацію свавілля та передбачуваність діяльності органів публічного адміністрування.

22. Визначте, чому адміністративне право вважають «першим ешеленом» охорони публічного порядку.

23. Наведіть приклади превентивної адміністративної діяльності сучасних органів виконавчої влади України (для прикладу – Національної поліції) та поясніть їх значення для громадського порядку

24. Поясніть, у чому полягає відмінність між загальним публічним адмініструванням та спеціальними адміністраціями, за концепцією Шарля-Жана Боннена. Наведіть приклади таких адміністрацій в Україні.

25. Проаналізуйте, як адміністративне право забезпечує узгодженість між централізованим імпульсом уряду та діяльністю місцевого самоврядування й спеціалізованих органів. Чому правильна побудова компетенцій вважається ключем до безперервності та цілісності дії виконавчої гілки влади держави?

26. Поясніть, чому саме верховенство правового закону є єдиним легітимним джерелом владних повноважень уряду. Наведіть приклади з української практики.

27. Розкрийте, як принцип законності обмежує адміністрацію. Чому перевищення компетенції є ознакою свавілля?

28. Проаналізуйте, у яких випадках втручання адміністрації у приватні права є виправданим. Як визначити пропорційність такого втручання?

29. Наведіть приклади інструментів, що забезпечують прозорість діяльності органів виконавчої влади в Україні.

30. Поясніть, чому превенція в адміністративному праві має більшу вагу за покарання.

31. Які процедурні засоби сьогодні захищають громадян від зловживань адміністрації?

32. Чому адміністративні процедури розглядаються як чинник забезпечення інструментів, а не самоціль ?

33. Наведіть приклади спеціалізованих адміністрацій в Україні та поясніть їхню координацію урядом.

34. Поясніть, чому адміністративне право не може бути епізодичним, і як його щоденна дія забезпечує сталість суспільних відносин.

Література для поглибленого опанування:

1. Галуцько В. Сучасна галузь адміністративного права України як довершена система правової демократичної держави. 2024. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/halunko-v-suchasna-haluz-administratyvnoho-prava-ukrainy-iak-dovershena-systema-pravovoi-demokratychnoi-derzhavy/9946/>

2. Шарль-Жан Боннен. (1812) Принципи публічного адміністрування / упор. В. Галуцько, Р. Шишка. Париж: Renaudière, 2025. URL: https://books.google.be/books?id=_B1EAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=true

3. Акрівопулу Х., Антхопулос Х. Вступ до предмета та основні принципи адміністративного права Греції. 2025. <https://www.ssaals.com.ua/pravo/akrivopulu-kh-antkhopulos-kh-vstup-do-predmeta-ta-osnovni-pryntsypy-administratyvnoho-prava-hretsii/9997/>

4. Чаглаян Р. Коротка історія курсу адміністративного права. 2025/ URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/chaglaian-r-2021-korotka-istoriia-kursu-administratyvnoho-prava/10009/>

5. Конт О. Промова про позитивний дух. Упорядники В. Галуцько, Р. Шишка. Париж: Міжнародне позитивістське товариство, 1908. Академія адміністративно-правових наук. 2025. URL: <https://dn790000.ca.archive.org/0/items/discourssurlesp00comt/discourssurlesp00comt.pdf>

*Україна має європейське цивілізаційне коріння,
яке зумовлює її право на самостійний державний розвиток,
і це коріння має стати основою національної ідентичності!*

Левко Лук'яненко

Лекція 2

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ

АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Адміністративне право виникло на межі XVII–XIX століть у Франції як об'єктивна реакція на практичне утвердження принципу розподілу влад. Із часом воно поширилося майже на всі держави романо-германської правової сім'ї (включно з Україною) та більшість країн англосаксонського права.

Сучасне адміністративне право є невід'ємною складовою публічного права. Воно є основою для всіх галузей публічного права, визначає правові засади діяльності адміністративних органів у процесі публічного адміністрування, умови правомірності здійснення адміністративно-правових заходів [2].

Метою адміністративного права є врегулювання суспільних відносин між адміністративними органами та приватними особами¹.

1. Публічне адміністрування як форма реалізації виконавчої влади

Згідно з принципом розподілу влад і конституційних норм публічна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову гілки.

¹ У зазначеному навчальному посібнику автори використали категорійне визначення «адміністративний орган», зміст якого розкрито в Законі України «Про адміністративну процедуру». Проте використали його не лише у функційному значенні для цілей названого Закону, а й інституційно – за аналогією закону – для позначення всіх публічних суб'єктів, які наділені законодавчо визначеною компетенцією здійснювати функції виконавчої влади.

Зовнішньою формою реалізації державних функцій гілок влади є:

Гілка влади		Функція
♦ для законодавчої влади	—	законотворчість
✓ для виконавчої влади	—	публічне адміністрування
♦ для судової влади	—	правосуддя

У цій тріаді ми виділяємо виконавчу владу, що реалізує свої функції на основі норм адміністративного права.

Сутність виконавчої влади полягає в тому, що:

- 1) це невід’ємна та найбільш численна гілка публічної влади;
- 2) вона забезпечує формування та (або) реалізацію державної політики у галузях, сферах і секторах суспільного життя на вищому (центральному) місцевому і локальних рівнях;
- 3) здійснює свою діяльність на професійній основі відповідно до законодавчо визначених повноважень (є зв’язаною законом);
- 4) забезпечує винятково публічний інтерес (не приватний, не політичний, не відомчий, не корпоративний);
- 5) сприяє забезпеченню прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб;
- 6) здійснює публічне адміністрування в різних галузях, сферах і секторах суспільного життя, зокрема у сфері оборони та національної безпеки, а також у соціально-культурній, фінансово-економічній та адміністративно-політичній галузях.

До виконавчої влади у широкому розумінні належать не лише безпосередньо органи виконавчої влади, але й органи місцевого самоврядування та інші суб’єкти публічної адміністрації, які виконують виконавчі функції згідно з наданими законом повноваженнями.

Публічне адміністрування як форма реалізації функцій публічної влади характеризується:

- ◆ зовнішнім виразом реалізації функцій виконавчої влади;
- ◆ адміністративною діяльністю публічної адміністрації;
- ◆ здійснюється виключно з метою задоволення публічного інтересу – не приватного, не корпоративного й не відомчого.

Публічне адміністрування відмежовується від:

- ✓ законодавчої діяльності;
- ✓ здійснення правосуддя та досудового розслідування;
- ✓ політичної діяльності.

Отже, публічне адміністрування – це адміністративна діяльність публічної адміністрації, що є зовнішнім виразом реалізації функцій виконавчої влади, яка здійснюється з метою задоволення публічного інтересу.

2. Види публічного адміністрування

За видами адміністративної діяльності публічне адміністрування поділяється на:

✓ **Видання підзаконних нормативно-правових актів (регламентну діяльність)**, коли адміністративні органи що є суб'єктами підзаконної правотворчості, на основі законів, через їх уточнення та деталізацію видають вторинні норми права загального характеру до моменту їх правозастосування.

Підзаконний нормативно-правовий акт – це акт, ухвалений (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності на основі та на виконання Конституції України, законів, чинних міжнародних договорів України та спрямований на їх реалізацію. Підзаконні нормативно-правові акти мають відповідати Конституції України, законам, чинним міжнародним договорам України, підзаконним нормативно-правовим актам вищої юридичної сили та узгоджуватися між собою [4].

Приклад: Кабінет Міністрів України з виконання Закону «Про дорожній рух» видав підзаконний нормативно-правовий акт, яким затвердив Правила дорожнього руху, в яких уточнено та деталізовано норми названого Закону до моменту їх правозастосування[5].

✓ **Адміністративні послуги** – адміністративні органи зобов'язанні якнайповніше задовольняти права, свободи й законні

інтереси фізичних осіб та права й законні інтереси юридичних осіб (адміністративно-сервісна діяльність).

Адміністративна послуга – це результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення обов'язків такої особи відповідно до закону [3].

Приклад: адміністратори центрів надання адміністративних послуг надають понад дві сотні різноманітних адміністративних послуг за системою єдиного вікна.

✓ **Виконавча діяльність** адміністративних органів безпосередньо спрямована на правозастосування. Вона полягає в реагуванні на конкретні юридичні факти на основі реалізації норм адміністративного права, здійснюється через підготовку й ухвалення адміністративних актів, фактичні дії та застосування інших інструментів публічного адміністрування. Ця діяльність є дуже різноманітною і становить найбільший за обсягом вид публічного адміністрування.

Приклади:

Військові адміністрації здійснюють виконання законів України щодо реалізації заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки та порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян [6].

Територіальна громада (Черкаська міська рада) рішенням пленарного засідання сесії міської ради (адміністративним актом) спрямувала на закупівлю безпілотників для Збройних Сил України кілька десятків мільйонів гривень [7].

Виконавча діяльність здійснюється адміністративними органами через використання інструментів публічного адміністрування на основі реалізації норм адміністративного права:

Базовими (первинними) інструментами публічного адміністрування є:

1. Адміністративний акт.

2. Фактична дія.
3. Адміністративна угода.

Комплексними інструментами публічного адміністрування є:

1. План.
2. Контроль (нагляд).
3. Засоби переконання на заохочення.
4. Адміністративний примус (адміністративно-попереджувальні та адміністративно запобіжні заходи).
5. Адміністративна відповідальність (адміністративні санкції).
6. Адміністративно-правові режими.
7. Електронне врядування.

Також публічне адміністрування поділяється:

♦ **за спрямуванням** владного впливу публічного адміністрування – *на зовнішню та внутрішню організаційну діяльність адміністративних органів;*

♦ **за юридичними наслідками** – *на втручальне, сприяльне та забезпечувальне публічне адміністрування [8].*

3. Адміністративний орган (публічна адміністрація)

Невід’ємною ознакою держави є публічна влада, що відносно відособлена від народу й виконує свої функції на професійній основі. За теорією суспільного договору, громадяни обирають собі суб’єктів публічної влади, які мають їм служити. На практиці ситуація є більш складною. Громадяни обирають представницькі органи влади, а ті призначають виконавчі.

Приклад: виконавчі органи рад – це органи, які відповідно до Конституції та Закону України «Про місцеве самоврядування» створюються сільськими, селищними, міськими, районними радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування в межах, визначених законами України.

При цьому треба пам’ятати, що деякі посадові особи публічної влади схильні забувати про свою місію служити народу. На

практиці вони часто задовольняють забаганки один одного, близького оточення й починають забезпечувати відомчий інтерес. Це постійна проблема – схильність публічної влади до зловживань, зокрема отримання неправомірної винагороди.

У правових державах сталої демократії зі зловживаннями публічної влади борються за допомогою проведення чергових і позачергових виборів. Адже політичні сили, які не позбавляються за власної ініціативи корумпованих членів, залишаються поза межами реальної політики. Існують і законодавчі обмеження щодо зайняття будь-якої публічної посади понад два строки. А найголовніше – забезпечення функціонування незалежних медіа, свободи слова та постійний публічний тиск суб'єктів громадського суспільства на чиновників.

Також потрібно підкреслити, що ідеальним винаходом для запобігання зловживанням із боку публічної влади є цивільне право – коли парламент установлює закони, а їх виконання покладається на приватних осіб, які без участі адміністративних органів вирішують свої правові питання та суперечки.

В ідеальній конструкції цивільне право взагалі виключає існування такого інституту, як адміністративний орган. Немає адміністративного органу – немає зловживань, немає бюрократії, ніхто не заважає вільно жити й творити приватній особі собі на благо, не порушуючи права, свободи та законні інтереси інших осіб.

Проте, коли існує брак правової культури, або коли важливі суспільні відносини вимагають об'єктивного врегулювання нормами адміністративного права, між приватними суб'єктами права з'являється публічний посередник – **адміністративний орган**, без якого взагалі говорити про адміністративне право немає сенсу.

Об'єктивність створення нового адміністративного органу обґрунтовується *не тим, що від нього буде певна користь*, а тим, що *без його створення не можна забезпечити належну реалізацію виконавчих функцій*. Його відсутність призводить до суттєвих порушень прав громадян і юридичних осіб, а також до виникнення вагомих загроз публічній безпеці.

Згідно із Законом України «Про адміністративну процедуру»
АДМІНІСТРАТИВНИЙ ОРГАН – це:

- ✓ орган виконавчої влади;
- ✓ орган влади Автономної Республіки Крим;
- ✓ орган місцевого самоврядування;
- ✓ їх посадова особа;
- ✓ інший суб'єкт, який відповідно до закону уповноважений здійснювати функції публічної адміністрації [10].

Приклад: військові адміністрації населених пунктів формуються з військовослужбовців військових формувань, утворених відповідно до законів України, осіб рядового й начальницького складу правоохоронних органів, служби цивільного захисту, які відряджаються до них для виконання завдань в інтересах оборони держави та її безпеки [11].

У французькому адміністративному праві для позначення аналізованого феномену використовується категорія «адміністрація», яка має не лише законодавче, а й вище конституційне закріплення. В Україні до ухвалення Закону «Про адміністративну процедуру» на доктринальному рівні вживалася категорія «публічна адміністрація». Проте вона не мала й досі не має нормативного оформлення на рівні норми закону України. Водночас у науковій доктрині продовжує використовуватися поняття «публічна адміністрація» як усталений теоретичний термін [12].

Адміністративні органи характеризуються такими рисами:

- ◆ здійснюють функції виконавчої влади;
- ◆ наділені законом повноваження;
- ◆ реалізують компетенцію виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією й законами України;
- ◆ наділені законом ухвалювати підзаконні нормативно-правові, адміністративні акти, застосувати інші інструменти публічного адміністрування;
- ◆ їх діяльність обмежена забезпеченням публічного інтересу.

До інших суб'єктів, які відповідно до закону уповноважені здійснювати функції публічної адміністрації, належать:

1) громадські суб'єкти під час виконання делегованих повноважень виконавчої влади

Приклад: громадські ради в межах органів виконавчої влади, що є консультативно-дорадчими органами, які формуються з осіб, що представляють громадські організації, професійні спілки та інші об'єднання громадян, і сприяють участі громадян у формуванні державної політики. Їхні повноваження охоплюють проведення консультацій, підготовку рекомендацій, залучення експертів та інформування громадськості. Хоча рішення таких рад мають рекомендаційний характер, органи виконавчої влади в більшості випадків втілюють їх у життя та забезпечують їхню діяльність ресурсами та підтримкою [13].

2) інші суб'єкти, зокрема приватні особи під час здійснення делегованих законом виконавчих функцій із метою забезпечення публічного інтересу

Приклад: ТОВ «Текстон» [14] отримало від Міністерства інфраструктури України делеговані законом повноваження стосовно проведення обов'язкового технічного контролю транспортних засобів [15] після проходження акредитації та внесення до реєстру суб'єктів техконтролю. Тим самим приватна особа в секторі проведення обов'язкового технічного контролю транспортних засобів отримала ознаки адміністративного органу щодо його здійснення стосовно різних транспортних засобів, включаючи таксі, шкільні автобуси, автомобілі швидкої допомоги, великогазові транспортні засоби та транспорт для перевезення небезпечних вантажів [16].

4. Публічний інтерес

Публічний інтерес, який забезпечують адміністративні органи, є невід'ємним чинником адміністративного права. Він є одним із найбільш складних для розуміння в адміністративному праві, адже:

♦ *по-перше*, сутність публічно-правових відносин об'єктивно описується юридичною природою адміністративного права та суб'єктивно закріплюється законодавцем у нормах адміністративного права;

♦ *по-друге*, публічний інтерес є певним поєднанням приватних інтересів, коли їх множина на певному етапі, за законом діалектики взаємного переходу кількості в якість, переростає в публічний інтерес;

♦ *по-третьє*, у загальному розумінні публічний інтерес означає інтерес людської спільноти, населення, народу, держава тощо.

Тим самим межа між приватним і публічним інтересами інколи є нечіткою, її важко описати просто й за допомогою одного критерію. Однак є незаперечним, що змістом адміністративно-правових відносин між адміністративними органами та приватними особами є виключно *публічний інтерес*.

Проте, що саме публічна влада визнає як публічний інтерес, залежить від рівня її правової культури. І те, у чому публічна влада бачить загальне благо, може насправді не відповідати інтересам значної частини населення. Утім у будь-якому разі вимоги публічної влади, які висуваються до приватних осіб, мають на меті досягнення публічного інтересу.

Із погляду формальної догматики, зміст публічного інтересу пов'язаний із суб'єктивною волею законодавця, закріпленою в нормах адміністративного права. *Захист приватного інтересу* відбувається за ініціативи самого суб'єкта через подання цивільного позову, а *захист публічного інтересу* – за ініціативи або безпосередньо здійснюється адміністративним органом.

Загалом публічний інтерес можна описати:

– *негативно* – як відмежування його від приватного, відомчого, корпоративного;

– *за сутністю* – як об'єктивну цінність всього суспільства;

– *за змістом* – як визначені законодавцем у нормах права цінності (інтереси), обов'язок забезпечувати які покладено на адміністративні органи.

Законодавець у цьому аспекті є лаконічним, виписуючи, що *публічний інтерес – це інтерес держави, суспільства,*

територіальної громади, а також важливі для великої кількості осіб інтереси та потреби [17].

Підтримуючи загалом законодавче визначення категорії «публічний інтерес» у Законі України «Про адміністративну процедуру», хотілося б підкреслити, що засвідчення першим її складовим елементом саме «інтересу держави» не є ідеальним, адже слушно на початку адміністративної реформи її головний архітектор – професор В. Авер'янов – зауважував, що фактично адміністративне право має бути орієнтоване на забезпечення максимальної ефективної реалізації прав і інтересів людини та їх ефективного захисту. Тоді як «вітчизняне адміністративне право» тієї епохи було орієнтоване на задоволення інтересів держави, а фактично – чиновників.

Зрозуміло, що сучасні чиновники вже не такі самовпевнені у своїй безкарності, якими вони були тоді. Незалежні антикорупційні органи, незалежні медійники та суб'єкти громадянського суспільства не дають можливості розвинути їм свої негативні властивості. Проте одну з головних засад минулої епохи – служіння не публічному, а відомчому інтересу під гаслами забезпечення державного – значна частина чиновників продовжує сповідувати.

Зауважимо при цьому, що правник може критикувати норми законодавства, проте не може їх ігнорувати.

Отже, публічний інтерес – це інтерес держави, суспільства, територіальної громади, а також важливі для великої кількості осіб інтереси й потреби.

Запитання для самоконтролю:

- ◆ Коли і в якій державі виникло адміністративне право як самостійна галузь?
- ◆ Яку роль відіграє адміністративне право в системі публічного права?
- ◆ Яка мета адміністративного права в сучасних умовах?
- ◆ Що є зовнішньою формою реалізації виконавчої влади?
- ◆ З'ясуйте сутність виконавчої влади.
- ◆ Назвіть складові сутності виконавчої влади, перелічені в лекції.

♦ Які суб'єкти, окрім органів виконавчої влади, належать до публічної адміністрації?

♦ Розкрийте публічне адміністрування як форму реалізації публічної влади.

♦ У чому полягає відмінність публічного адміністрування від законодавчої та судової діяльності?

♦ Назвіть види публічного адміністрування за змістом.

♦ Схарактеризуйте видання підзаконних нормативно-правових актів як вид публічного адміністрування.

♦ Який зміст має виконавча діяльність адміністративних органів і які приклади її наведено?

♦ Як класифікується публічне адміністрування за спрямуванням владного впливу та за юридичними наслідками?

♦ Розкрийте поняття адміністративного органу.

♦ У чому полягає відмінність між категоріями «адміністративний орган» і «публічна адміністрація»? У яких випадках доречніше вживати кожен з них?

♦ Розкрийте риси адміністративних органів.

♦ Назвіть приклади залучення громадських та приватних суб'єктів до виконання делегованих повноважень виконавчої влади.

♦ Проаналізуйте сутність публічного інтересу.

♦ Опишіть зміст публічного інтересу.

♦ Висвітліть поняття «публічний інтерес» відповідно до норми Закону України «Про адміністративну процедуру».

♦ Поясніть, як співвідносяться поняття «публічний інтерес» і «приватний інтерес».

Література для поглибленого опанування:

1. Адміністративне право та адміністративний процес. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, А. Берлач та ін. ; за заг. ред. В. Галунька, В. Фелика. Вид. 5-те. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 700 с. С. 25-37. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/administratyvne-pravo-ta-administratyvnyy-protses-povnyy-kurs-pidruchnyk-v-halunko-p->

dikhtiievskyy-a-berlach-ta-in-za-zah-red-v-halunka-v-felyka-vyd-5-te-odesa-vydavnytstvo-yurydyka-2025-2/10140/

2. Wüstenbecker H., Sommer C. Verwaltungsrecht AT 1. 18. Auflage. Münster: Alpmann und Schmidt Juristische Lehrgänge Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 2019. 228 S.

3. Про адміністративні послуги. Закон України від 6 вересня 2012 р. №5203-VI

4. Про правотворчу діяльність. Закон України від 24 серпня 2023 р. №3354-IX

5. Правила дорожнього руху. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306.

6. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII; Ільчишин В. Правове регулювання військових адміністрацій в Україні: дисертація. Київ, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», 2024. 216 арк.

7. Черкаська міська рада спрямувала гроші для закупівлі дронів військовим. Суспільні новини. 2023. URL: <https://suspilne.media/454812-cerkaska-miska-rada-spramuvala-kosti-dla-zakupivli-droniv-vijskovim/>

8. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / За заг. ред. Р .С. Мельника. Київ: Баїте, 2014. 376 с.

9. Про місцеве самоврядування. Закон України від 21 травня 1997 р. № 280.

10. Про адміністративну процедуру. Закон України 17 лютого 2022 р. №2073-IX

11. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII

12. Про те, яку категорію слід уживати для позначення владного суб'єкта адміністративного права виконавчої гілки влади, що здійснює публічне адміністрування, здобувачам освіти пропонує професор, який викладає освітню компоненту «Адміністративне право України». Це може бути «адміністративний орган», «адміністрація», «публічна адміністрація», «суб'єкт публічної адміністрації». Хоча кожна з цих категорій має свої відтінки, проте всі вони

відображають спільну адміністративно-правову природу сутності сучасного адміністративного права.

13. Типове положення про громадську раду при центральному, місцевому органі виконавчої влади. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 року № 1378. 2024.

14. Реєстр суб'єктів проведення обов'язкового технічного контролю транспортних засобів. *Портал відкритих даних України*. 2024.

15. Про дорожній рух. Закон України від 30 червня 1993 року № 3353-ХІІ.;

16. Порядок проведення обов'язкового технічного контролю та обсягів перевірки технічного стану транспортних засобів. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 січня 2012 року № 137; Суб'єкти проведення обов'язкового технічного контролю транспортних засобів. *Головний сервісний центр МВС України*. 2024. URL: <https://hsc.gov.ua>

17. Про адміністративну процедуру. Закон України від 17 лютого 2022 р. №2073-ІХ.

*Найбільше благо для народу –
це мудра влада, заснована на правді та розумі*
Феофан Прокопович

*Справедливість вимагає не лише рівності можливостей,
а й рівності гідності*
Джон Ролз

Лекція 3-4

ТЕОРІЯ ПРИРОДНОГО ПРАВА В СУЧАСНОМУ АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

1. Історичні аспекти теорії природного права

Теорія природного права є важливим ідеалом упродовж тисячоліть, і не можна досягнути та оцінити сучасне його розуміння без розуміння цієї історичної спадщини. Спадщина суперечок про верховенство права починається з Аристотеля; продовжується середньовічними теоретиками, як-от сер Джон Фортеск'ю, який прагнув розрізнити законні та деспотичні форми королівства; продовжується через ранній Новий час у працях Джона Локка, Джеймса Гаррінгтона та Нікколо Макіавеллі; в епоху європейського Просвітництва у працях Монтеск'є; в американському конституціоналізмі в «Документах федералістів» та (і навіть більш переконливо) у працях опонентів федералістів; а в сучасну епоху – у працях західних учених у Великій Британії А. В. Дайсі, Ф. А. Хайєка, Майкла Оукшотта, Джозефа Раза та Джона Фінніса, а в США – у працях Лона Фуллера, Рональда Дворкіна та Джона Ролза².

В Україні Феофан Прокопович (1681–1736 рр.), Пилип Орлик (1672–1742 рр.), Михайло Драгоманов (1841–1895 рр.), Богдан Кістяківський (1868–1920 рр.) та Володимир Вернадський (1863–1945 рр.) належать до кола українських мислителів, які відстоювали ідеї природного права та верховенства права. Так, Ф. Прокопович поєднував концепції природного права із суспільною

² The Rule of Law. (2016). Stanford Encyclopedia of Philosophy. (First published Wed Jun 22, 2016; substantive revision Mon Jul 3, 2023). Edward N. Zalta (ed.). Stanford University. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/rule-of-law/>

угодою, підкреслюючи обмеженість влади законом; П. Орлик у Конституції 1710 року втілює принцип підпорядкування гетьмана праву; М. Драгоманов наголошував на пріоритеті природних прав людини над свавіллям держави; Б. Кістяківський бачив у верховенстві права нерозривність права й моралі; В. Вернадський розглядав права людини як універсальну цінність і підкреслював гармонію між природними законами та соціальним порядком.

Аристотель у працях «Політика» та «Риторика» заклав основи розуміння верховенства права як вищої цінності порівняно з владою окремої особи. Він стверджував, що закони мають переваги, оскільки ухвалюються наперед у загальних рисах і після тривалого обмірковування, на відміну від поспішних індивідуальних рішень. Водночас Аристотель визнавав обмеженість універсальних правил у складних випадках і вводив поняття «епіейкея» як засіб справедливого їх тлумачення. Його ідея полягала в тому, що закони мають бути основою адміністрування, а винятки припускаються лише у виключних випадках. Право не лише регулює відносини, а й є гарантією проти свавілля.

Джон Локк у «Двох трактатах про уряд» (1689 р.) розвинув розуміння верховенства права через ідею постійних і загальновідомих законів, що протиставлялися довільним декретам правителя. Для нього головним було усунення непередбачуваності та свавілля, які характерні для стану дикої природи людини. Він наголошував, що закони мають регулювати як мірило справедливості й обмежувати владу, забезпечуючи свободу та безпеку громадян.

Шарль-Луї де Монтеск'є у «Дусі законів» (1748 р.) підкреслював значення верховенства права через розподіл влади, особливо виокремлення судової гілки від законодавчої та виконавчої. Судова влада має діяти як «рупор законів», а не піддаватися політичному впливу. *Складність і багатогранність законів є ознакою поваги до людської гідності на відміну від спрощених деспотичних систем.* Ш-Л. Монтеск'є стверджував, що приватне право як основа власності має діяти за власними принципами незалежно від політичних впливів. Він убачав у правовій системі запобіжник свавілля й гарантію для економічного розвитку та свободи.

Альберт Венн Дайсі у праці «Вступ до вивчення конституційного права» (1885 р.) розробив концепцію верховенства права,

що ґрунтувалася на рівності всіх перед законом. Він підкреслював, що жодна особа не може бути покарана інакше, ніж за явне порушення закону, визначене звичайними судами. Для нього важливою була ідея відсутності в державі «особливого права» для посадовців, які мають підлягати звичайній юрисдикції. Проте така концепція ігнорувала реалії сучасного адміністрування, де державним службовцям надаються спеціальні повноваження й обмеження. Альберт Венн Дайсі критикував адміністративну дискрецію, вбачаючи в ній загрозу для свободи³.

Фрідріх Август фон Хайєк розглядав верховенство права крізь призму свободи та економіки, зокрема у працях «Шлях до кріпачства» (1944), «Конституція свободи» (1960) та «Право, законодавство та свобода» (1973). Він наголошував, що закони мають бути загальними й безособовими, а публічна влада має діяти передбачувано. У пізніших працях він підкреслював недосконалість законодавчих формулювань і віддавав перевагу еволюційній природі загального права. Ф.-А. фон Хайєк уважав, що свобода можлива лише тоді, коли держава обмежена загальними принципами й

³ Альберт Венн Дайсі (1835–1922) – британський юрист, професор Оксфордського університету та один із найвпливовіших теоретиків англійського конституціоналізму. Він здобув освіту в Балліол-коледжі, був покликаний до бару й поєднував наукову працю з адвокатською практикою. Найвідоміша його книга – «An Introduction to the Study of the Law of the Constitution» (1885), що багаторазово перевидавалася і стала класикою. Дайсі також уклав фундаментальну працю з міжнародного приватного права «Conflict of Laws» (1896), яка започаткувала «правило Дайсі» у колізіях. Політично він належав до ліберальних юніоністів і активно виступав проти ірландського гомрулу. Його академічна кар'єра й публікації задали канон англо-саксонського прочитання верховенства права на рубежі XIX–XX століть.

Погляди Дайсі зосереджені на двох опорах: верховенстві права та суверенітеті парламенту. Верховенство права для нього означає відсутність довільної влади, загальність законів і рівність усіх – включно з посадовцями – перед «звичайними судами». Він підкреслював презумпцію свободи для приватних осіб і вимогу чіткого законного повноваження для органів держави, скептично ставлячись до адміністративної дискреції та до «континентального» спеціального адміністративного судочинства. Суверенітет парламенту, за Дайсі, є юридично необмеженим: жодний орган не може скасувати чи переглянути акт парламенту, а суди не мають права його інвалювати. Через таку позицію він критично ставився до судового контролю конституційності законів, вбачаючи в ньому загрозу демократичному мандату законодавця.

не втручається у всі сфери життя. Його концепція протиставляла правопорядок, заснований на загальних правилах, плановому адмініструванню.

Лон Фуллер у працях «Позитивізм і вірність праву» (1958 р.) та «Мораль права» (1964 р.) розвинув ідею верховенства права як поєднання законності та моралі. Він висунув вчення про «внутрішню мораль права», яке ґрунтувалося на восьми принципах – загальності, публічності, перспективності, узгодженості, чіткості, стабільності та практичності. Л. Фуллер наголошував, що справжнє право не можливе без цих процедурних вимог, оскільки вони відображають повагу до гідності та свободи людини^{4, 5}.

Серед українських мислителів слід відзначити **Феофана Прокоповича** (1681–1736 рр.). Як представник Києво-Могилянської академії, він у своїх працях («Правда волі монаршої») поєднував ідеї природного права з концепціями суспільного договору. Ф. Прокопович наголошував, що влада має ґрунтуватися на розумі та справедливості, а закони – відповідати природному порядку.

⁴ Лон Луеллін Фуллер (1902–1978) – американський юрист і професор Гарвардської школи права, знаний як один із головних критиків правового позитивізму середини ХХ століття. Він здобув освіту в Стенфорді та Гарварді, де й розпочав свою викладацьку діяльність, а згодом став авторитетною фігурою в дебатах із Гербертом Лайонелом Адольфусом Гартом. Його найвідоміша праця «Мораль права» (1964 р.) запропонувала концепцію «внутрішньої моралі права». Фуллер наголошував, що дотримання формальних процедурних вимог є передумовою існування самого права. Серед його відомих ідей – теза, що без загальності, публічності, послідовності та стабільності норм ми не можемо говорити про правопорядок. Завдяки своїм працям він увійшов до історії як мислитель, який поєднав юридичну техніку з етикою правотворчості.

Погляди Лона Луелліна Фуллера ґрунтувалися на переконанні, що верховенство права має не лише інструментальне, а й моральне значення. Він уважав, що навіть несправедливі закони важко узгодити з формальними критеріями законності, оскільки публічність і передбачуваність норм стримують сваволлю. Його вісім принципів «внутрішньої моралі права» стали орієнтиром для правників у різних країнах: закони мають бути чіткими, можливими для виконання, узгодженими та перспективними. Він доводив, що правова система, яка систематично нехтує цими вимогами, втрачає право називатися правом і перетворюється на інструмент тиранії. Для Фуллера право було не просто механізмом контролю, а способом взаємної поваги громадян і влади.

⁵ The Rule of Law. (2016). Stanford Encyclopedia of Philosophy. (First published Wed Jun 22, 2016; substantive revision Mon Jul 3, 2023). Edward N. Zalta (ed.). Stanford University. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/rule-of-law/>

Верховенство права в його баченні полягало у зв'язаності правителя обов'язком дбати про спільне благо і не порушувати природних прав підданих⁶.

Пилип Орлик (1672–1742 рр.). У «Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» (1710 р.) заклав підвалини правового ладу, де влада гетьмана обмежувалася нормами писаного права й контролем Генеральної ради. Ідеї верховенства права простежуються у вимозі підпорядкування правителя нормам та забезпеченні балансу між гілками влади. Це документ, що став зразком раннього конституціоналізму з акцентом на природні права та свободи.

Михайло Драгоманов (1841–1895 рр.). У своїй публіцистиці та наукових працях він активно розвивав ідею природних прав людини як передумови будь-якого законодавства. М. Драгоманов підкреслював, що справедливий порядок можливий лише тоді, коли право не суперечить природній свободі, а держава не виходить за межі, визначені цінностями індивідуальної гідності. Верховенство права в його баченні – це насамперед пріоритет прав людини перед свавільною державною владою.

⁶ Феофан Прокопович (1681–1736) – український мислитель, церковний діяч та письменник, один із найосвіченіших представників Києво-Могилянської академії. Він здобув блискучу освіту в Києві, Римі та інших європейських центрах, що дозволило йому поєднувати східнохристиянські та західноєвропейські інтелектуальні традиції. Прокопович був активним прихильником реформ Петра I та відіграв провідну роль у впровадженні ідей Просвітництва в політичну та правову думку тогочасної України-Руси та московії. Його праця «Правда волі монаршої» стала важливим ідеологічним обґрунтуванням сильної, але водночас законної влади монарха. Як викладач і ректор Києво-Могилянської академії, він сформував цілу плеяду інтелектуалів, які вплинули на розвиток філософії та права у Східній Європі.

У своїх поглядах Феофан Прокопович спирався на ідеї природного права, суспільної угоди та потреби поєднання свободи з обов'язком. Він уважав, що закон має бути вищим за свавільну волю правителя, а справедливе правління можливе лише тоді, коли воно ґрунтується на розумі та дотриманні загального блага. Водночас Прокопович виправдовував централізовану владу монарха, якщо вона обмежена законом і спрямована на захист суспільних інтересів. Він надавав великого значення просвітницькій функції права, яке має виховувати підданих у дусі порядку та відповідальності. Його концепція верховенства права поєднувала ідею сильної держави з принципом підпорядкування її законності.

Богдан Кістяківський (1868–1920 рр.). Видатний український правознавець початку ХХ ст. у праці «Соціальні науки і право» (1916 р.) обґрунтовував нерозривність права і моралі. Він уважав, що позитивне право втрачає легітимність, коли воно суперечить принципам справедливості, які мають природно-правове походження. Верховенство права для нього – це вимога до держави діяти не лише за процедурними правилами, а й відповідно до вищих моральних засад.

Володимир Вернадський (1863–1945 рр.). Хоча він більше знаний як природознавець і філософ науки, у своїх суспільно-політичних поглядах також спирався на ідеї природного права. Він підкреслював значення прав людини як універсальної цінності, що має визначати межі державної влади. Для нього верховенство права було виразником гармонії між суспільними законами та природними засадами буття.

Серед сучасних українських учених слід відзначити **Марію Братасюк** (нар. 1975 р.) – видатну українську дослідницю в галузі філософії права. У своїх працях вона підкреслює, що природні права людини є основою правової системи та мають визначати зміст позитивного законодавства. Вона наголошує на потребі послідовної реалізації принципу верховенства права в умовах сучасної української державності. Вона розглядає верховенство права як поєднання морального і юридичного, де право має відповідати вимогам справедливості. Її науковий підхід зорієнтований на інтеграцію українського права в європейський правовий простір на засадах природно-правових цінностей.

Петро Абрамович (1936-2023 рр.) є видатним українським правознавцем, що спеціалізується на проблемах теорії держави і права та правової філософії. Він розглядає природне право як універсальну основу для розвитку конституційного ладу та гарантій прав людини. У його працях простежується наголос на ролі верховенства права як ключового критерію легітимності публічної влади. П. Абрамович підкреслює, що закони, які суперечать природним правам, утрачають моральну та правову цінність.

Вадим Авер'янов (1951–2010 рр.) є видатним українським науковцем у галузі адміністративного права та публічного адміністрування. Засновник людиноцентристської теорії

адміністративного права. У своїх працях він обґрунтовував методологічне значення природного права для формування сучасної концепції публічної влади в Україні. Мислитель наполягав на тому, що верховенство права мусить мати не декларативний, а практичний характер, забезпечуючи реальний захист прав і свобод людини. Він розробив концепцію сервісної адміністрації, де влада є інструментом служіння суспільству, а не механізмом примусу. Його наукова спадщина значно вплинула на становлення сучасної української адміністративно-правової доктрини.

Сергій Петришин (нар. 1961 р.) є провідним українським ученим у сфері філософії права та теорії держави і права. Він розвиває ідею природного права як вихідного принципу побудови правової системи та головної основи верховенства права. У його працях верховенство права трактується як єдність юридичних і моральних вимог, що вимагають від держави дотримання справедливості та забезпечення рівності всіх перед законом. С. Петришин вказує, що без урахування природно-правових засад будь-яка правова держава втрачає свій гуманістичний зміст. Він активно поєднує класичні теорії права із сучасними практичними питаннями української державності, розробляючи концепції правової модернізації як суддя Конституційного суду України.

Класики української літератури і національної філософії, що були виразниками ідей свободи та справедливості, моральними авторитетами нації, через художнє слово утверджували природне право людини на гідність, волю й рівність.

Це зокрема:

Іван Котляревський (1769–1838 рр.). У своїй «Енеїді» та драматургії через сатиру та побутові сцени підкреслював прагнення людини до свободи і гідності. Його образи простих козаків і селян уособлюють природне право на життя, волю та щастя незалежно від соціальних чи станових відмінностей. І. Котляревський закріпив у літературну традицію ідею, що право належить усім, бо воно виходить з людської природи, а не з волі правителя. Він критикував свавілля можновладців, показуючи, що несправедливість суперечить природному порядку. Його творчість стала першим

кроком до осмислення ідей народного суверенітету й рівності у вітчизняній культурі.

Тарас Шевченко (1814–1861 рр.). У своїй поезії гостро виступав проти соціального та національного гноблення, підкреслюючи природне право народу на свободу й власну державність. Т. Шевченко ототожнював свободу з вищим моральним і правовим законом, який не може бути знищений жодною владою. Він бачив у справедливості та рівності основу людського співжиття, а в порушенні цих принципів – виявлення деспотизму. Його поезія формувала у свідомості українців уявлення про право як природну даність, а не як привілей, дарований зверху. Центральною ідеєю стало право людини бути гідною, жити без приниження та рабства.

Леся Українка (1871–1913 рр.). Її драматургія та поезія розкривали ідею свободи як морального обов'язку і водночас природного права особистості. Вона підкреслювала, що *людина має право на вільний вибір, навіть якщо це пов'язано з жертвністю та стражданням*. У драмі «Кассандра» відчутною була думка про непорушність істини і справедливості, які стоять вище за політичний примус і свавілля. Леся Українка ототожнювала природне право з боротьбою проти рабства та тиранії, відстоюючи свободу духу і думки. Вона наголошувала, що влада, яка порушує ці права, є незаконною в моральному сенсі.

Іван Франко (1856–1916 рр.). У своїй багатогранній творчості він поєднував літературу, публіцистику й наукові розвідки, наголошуючи на ідеї справедливості як основі суспільного ладу. І. Франко розглядав право як природну умову людського існування, що випливає з гідності та свободи особи. У його віршах і політичних статтях простежується вимога до держави поважати права людини й служити інтересам народу. Він бачив природне право джерелом рівності та засобом захисту від експлуатації. Його образи революційної боротьби втілюють прагнення до справедливого суспільства, де закон відповідає моральним засадам.

Іван Нечуй-Левицький (1838–1918 рр.). У своїх творах він підкреслював прагнення народу до свободи, самоповаги та справедливості, що відображає природно-правові ідеї. Людина, попри злидні та гноблення, наділені внутрішнім правом на людську гідність і щасливе життя. Він різко засуджував соціальну нерівність і

сваволю, показуючи їх як порушення природного порядку. І. Нечуй-Левицький акцентував на тому, що справжній закон має ґрунтуватися на моралі та потребах народу. У його художніх картинах простежується переконання, що право не створюється владою, а походить із самої природи людини.

2. Сутність природного права

Верховенство права в адміністративістиці характеризується такими рисами:

- є запобіжником для приватних осіб від порушень з боку публічних органів;
- передбачає рівність громадян і всіх однорідних осіб перед законом;
- означає, що права та свободи людини не є наслідком дарованих державою в нормативно-правових актах гарантій. І навпаки – джерела адміністративного права є наслідком природних прав людини і громадянина.

Лише доктрина природного права є джерелом розуміння того, що права людини й основоположні свободи не надані державою громадянам у вигляді створених нею норм права – це природні права, що властиві людині від природи та належать їй як творінню Природи (Бога), і тому вони є невідчужуваними.

Принцип верховенства права є фундаментальним принципом права та правової держави. Він закріплений у ст. 8 Конституції України. Його дія поширюється на всю публічну владу, зокрема адміністративні органи, а також громадян та юридичних осіб, а також на всі сфери правової діяльності – правотворчість, правозастосування та правоохоронну діяльність.

Водночас принцип верховенства права є юридично обов’язковою нормою найвищого рівня. Зокрема згідно з КАСУ суд у вирішенні адміністративних справ керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Суд застосовує цей принцип з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини.

Верховенство права в адміністративному праві характеризується такими рисами:

- є запобіжником для приватних осіб від порушень з боку публічних органів;
- передбачає рівність громадян та всіх однорідних осіб перед законом;
- означає, що права та свободи людини не є наслідком дарованих державою в нормативно-правових актах гарантій. І навпаки – джерела адміністративного права є наслідком природних прав людини і громадянина.

Лише доктрина природного права є джерелом розуміння того, що права людини й основоположні свободи не надані державою громадянам у вигляді створених нею норм права – це природні права, що властиві людині від природи та належать їй як творінню Природи (Бога), і тому є невідчужуваними.

Особливостями принципу верховенства права є те, що:

- ✓ найвищою цінністю є Людина, її права і свободи, усі ж інші цінності, зокрема держава й закон, є вторинними;
- ✓ законодавство і право не тотожні, нормативно-правовий акт, який порушує права і свободи людини і громадянина, є неправовим, не підлягає виконанню, більше того – його виконання є кримінальним⁷;
- ✓ законодавство, що відповідає теорії природного права, підлягає беззаперечному виконанню;
- ✓ принцип верховенства права визначає зміст і спрямованість діяльності держави, зокрема адміністративних органів та адміністративного суду.

Принцип верховенства права при врегулюванні адміністративно-правових відносин забезпечує такі можливості:

⁷ Треба підкреслити, що зазначена засада безпосередньо використовується тоді, коли внаслідок виконання законодавства, яке вважається особою неправовим, буде **порушено право людини на життя і здоров'я**. У більшості інших випадків, зокрема так званих дріб'язкових адміністративно-правових суперечках (для прикладу – порушення правил дорожнього руху), доцільно суворо дотримуватися позитивістських норм права (чинного законодавства).

– можливість звернутися до суду за захистом прав і свобод на підставі прямих норм Конституції України та (або) теорії природного права;

– забезпечення розгляду й вирішення публічно-правової суперечки в адміністративному суді за відсутності законодавства, його неповноти, неясності чи суперечливості;

– застосування в діяльності адміністративного суду та адміністративних органів судової практики Європейського суду з прав людини.

Рішення ЄСПЛ є обов'язковим до виконання сторонами. Воно використовується як джерело права та створює привід для вдосконалення національного законодавства. У такій системі це створює підґрунтя для реалізації загальнолюдських цінностей, зокрема справедливості в адміністративно-правових відносинах. Повага до прав людини та забезпечення доступу до правосуддя є двома обов'язковими умовами для реалізації принципу верховенства права й розвитку інституційних механізмів його забезпечення.

Запровадження в Україні системи адміністративного судочинства є одним із найбільш значущих кроків на шляху утвердження верховенства права в нашій державі. Значний позитивний внесок у цьому процесі належить законодавчому забезпеченню утвердження верховенства права в КАСУ, в якому виписано структурні одиниці принципу верховенства права (статті 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 235, 237).

Механізмом забезпечення дієвості верховенства права в українській юридичній системі є **конституційний принцип**, відповідно до якого норми Конституції є нормами прямої дії, звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. Із цього випливає, що *нормами прямої дії в Конституції є лише ті норми, що стосуються прав і свобод людини і громадянина*.

Тим самим звернення до суду безпосередньо на підставі конституційних норм прямої дії гарантовано саме для захисту прав і свобод людини і громадянина, а не для їх обмеження.

3. Узаємозв'язок теорії природного права та загальних принципів адміністративного права

Загальні принципи адміністративного права і теорія природного права співвідносяться як:

- сучасна правова доктрина;
- її філософське підґрунтя.

Теорія природного права виходить з того, що *існують універсальні принципи справедливості, моралі й розумності – вищі за позитивістське право*. Також підкреслюється, що діяльність адміністративних органів має відповідати не лише букві закону, а й загальнолюдським уявленням про справедливість, доброчесність, пропорційність.

Більшість загальних принципів адміністративного права отримали в Україні нормативну легалізацію. Такі засади, як верховенство права, пропорційність, рівність перед законом, правова визначеність, заборона зловживання владою є конституційними або законодавчо прописаними.

Загальні принципи права конкретизуються в рішеннях національних судів, ЄСПЛ, що є містком між абстрактними категоріями природного права та конкретними адміністративними процедурами.

Під час перевірки адміністративних рішень суди орієнтуються не лише на текст норми права, а й на принципи пропорційності, рівності, право на ефективний засіб захисту. Це призводить фактично до застосування природно-правової логіки в конкретних правових суперечках, коли формальне використання норми може бути недостатнім, якщо порушено справедливість чи баланс інтересів.

Отже, теорія природного права – це ідейна база, що вимагає орієнтації адміністративного права на справедливість і моральні засади. Загальні принципи адміністративного права – це інституційна форма цих ідей у правових системах, що забезпечує їх практичне застосування.

4. Розрізнення формальної та змістовної концепцій верховенства права

Формальна версія цікавиться тим, як ухвалено норму, чи вона зрозуміла, загальна, перспективна та стабільна, і чи застосовується незалежним судом.

Змістовна концепція додає запитання: що саме містить норма права і чи узгоджується її зміст з базовими правами та справедливістю?

У цій точці відкривається зв'язок із теорією природного права, адже саме вона претендує бути джерелом «вищих» критеріїв оцінювання позитивного права.

Якщо приймати лише *формальну рамку*, тоді навіть аморальні закони можуть відповідати верховенству права за умови процедурної коректності.

Якщо ж приймати *змістовну рамку*, тоді верховенство права стає інструментом відсіву «поганих» законів через апеляцію до невід'ємних прав і моральних принципів.

Виходячи з таких формул визначається перелік таких загальних принципів права:

- загальності;
- ясності;
- перспективності;
- стабільності;
- незалежного судочинства;
- доступу до суду;
- контролю дискреції правозастосування.

Фокусується це на законності, процесуальній рівності й підсудності «звичайним судам», не вбудовуючи в концепт змістових прав.

На думку Пола Крейга, такий підхід мінімізує ризики сваволі, але свідомо не відповідає на питання, чи справедливий зміст норм. Унаслідок цього формалізм може співіснувати із законами.

Отже, верховенство права є не лише процедурною технологією, а й режимом, у якому форма служить змісту, а зміст перевіряється формою^{8,9}.

⁸ Craig Paul (1997). *Formal and Substantive Conceptions of the Rule of Law: An Analytical Framework*. **Public Law** (Autumn), P. 467–487.

⁹ Пол Крейг – британський правознавець, професор права Оксфордського університету (Worcester College) і один із найцитованіших теоретиків публічного права Європи. Він спеціалізується на конституційному та адміністративному праві, а також праві ЄС, де його праці стали канонічними для навчальних програм і практики судового перегляду. Широку відомість здобули його дослідження про інституції ЄС, межі дискреції адміністрації та стандарти обґрунтування рішень.

Гвідо Алпі з'ясовує роль загальних принципів права в юридичній системі, акцентуючи на їхній функції як фундаментальних норм, які формують основу права. Принципи використовуються в різних контекстах – як елементи дисципліни, інструменти інтерпретації та носії цінностей, як-от справедливість і добросовісність. Вони слугують для заповнення прогалів у законодавстві, забезпечують узгодженість *juridical system* і виражають спільні цінності західних правових систем, включаючи повагу до особистості, автономію волі та соціальну солідарність. У міжнародному контексті принципи сприяють гармонізації різних правових традицій, виконуючи роль сучасної «*koine*» юристів, подібно до того, як колись римське право об'єднувало *juridical systems*.

Однак їх застосування може бути суб'єктивним, оскільки вони часто відображають політику та ідеологію інтерпретатора, що потребує обережності для уникнення свавілля.

Отже, загальні принципи права є незамінними інструментами для еволюції права, поєднуючи історичну спадщину із сучасними проблемами^{10, 11}.

Пол Крейг є автором і співавтором низки фундаментальних видань, що поєднують доктрину з аналізом судової практики та інституційного дизайну. Його науковий стиль вирізняється аналітичною ясністю, системністю та уважністю до практичних наслідків правових доктрин.

Його концептуальний внесок у теорію верховенства права вибудовано на розрізненні **формальної** та **змістовної** моделей. У формальній моделі акцент зроблено на способі ухвалення й властивостях норми (загальність, ясність, перспективність, стабільність, незалежний суд), не оцінюючи моральний зміст закону. Змістовна модель додає питання про відповідність норм базовим правам і справедливості, зближуючи верховенство права з ідеями природного права. Аналіз Пола Крейга показує, як формалісти (Йозеф Раз, Альберт Вен Дайсі) відмежовують «законність» від «справедливості», тоді як прихильники правового підходу до моралі (Рональд Дворкін, а також Сір Джон Лоз і Тревор Аллан) інтегрують права в саму дефініцію права. Учений також досліджує «серединні» підходи – принципове, правильне застосування закону, інтеграцію нових норм із правовою традицією та контроль адміністративної дискреції через розумність і пропорційність.

¹⁰ Alpa G. (1994). General Principles of Law. *Annual Survey of International & Comparative Law*, 1(1), Article 2. Retrieved from <http://digitalcommons.law.ggu.edu/annlsurvey/vol1/iss1/2>

¹¹ **Джованні Альпа** (Giovanni Alpa, нар. 1940) – відомий італійський правознавець, професор цивільного та адміністративного права, який у 1990-х роках активно розвивав доктрину загальних принципів права в європейському правопорядку. У своїх працях він наголошував, що принципи права – це не лише

5. Сучасне розуміння загальних принципів адміністративного права

Верховенство права й верховенство закону. Деякі теоретики розрізняють верховенство права, яке підносить право над політикою, і «верховенство закону» як інструментальне використання норм державою. За цією опозицією право або обмежує владу, або є її знаряддям, не припускаючи контролю над самою владою. Прикладом теоретика «правління законом» часто наводять Гоббса, який не бажав зв'язувати суверена власними законами. Водночас навіть «правління законом» передбачає мінімальні вимоги законності – загальність, публічність, перспективність і відносну стабільність. Це створює «зв'язок взаємності» (Фуллер) між державою та керованими, адже оцінювати поведінку мають за оприлюдненими правилами. Спроби «очистити» право від людського елемента через апеляцію до звичаєвості чи загального права критикують за міфологізацію, адже «суддя та компанія» (Бентам) теж здійснюють владу.

Лон Фуллер окреслив вісім засад *«внутрішньої моралі права»* – загальність, публічність, перспективність, зрозумілість, узгодженість, практичність, стабільність і відповідність. Вони формальні, бо стосуються форми та способу дії норм, а не їхньої

інтерпретаційні орієнтири для суддів, а й джерело позитивного права, яке сприяє єдності системи та гармонізації законодавства. Дж. Альпа розглядав загальні принципи як місток між національними правовими традиціями та правом Європейського Союзу, адже саме через них уніфікується практика адміністративного судочинства. Він підкреслював, що роль цих принципів особливо важлива у сферах, де законодавство є фрагментарним або прогалина в праві може зашкодити реалізації основоположних прав.

Наукові погляди Дж. Альпи базуються на поєднанні традиційної доктрини природного права та сучасного позитивізму, що дозволяє розглядати принципи як правову реальність, а не лише морально-філософську категорію. Він визначав принципи пропорційності, рівності, справедливості, належного адміністрування як основоположні гарантії проти свавілля влади. У своїй праці «General Principles» (1994 р.) Дж. Альпа аналізував, як ці принципи застосовуються в адміністративному праві Італії та ЄС, вказуючи на їхню здатність обмежувати дискрецію органів влади та забезпечувати верховенство права. Особливу увагу він приділяв впливу рішень Суду ЄС та Європейського суду з прав людини, які формують сучасне розуміння принципів.

моральної якості. Загальність, для прикладу, сумісна навіть із несправедливим змістом, що показує автономність критеріїв законності та справедливості. Створення конкретних актів має керуватися відкритими загальними правилами, які діють безособово. Публічність і перспективність потрібні не лише для ефективності, а й для повідомлення громадянам про підстави їхньої відповідальності. Натомість Бентам критикував загальне право за неясність і прихованість джерел, що підриває вимогу ясності та доступності.

Процедурні гарантії верховенства права. Поряд із формою норм вагу мають процедури, що обмежують примус та свавілля. Ключові елементи – неупереджений і незалежний орган, застосування чинних норм на підставі доказів, право на адвоката, участь і перехресний допит, а також мотивоване рішення. Інституційний вимір вимагає судової незалежності та поділу влад як умов реальної процесуальної захищеності. Тому верховенство права – це синергія форми норм та справедливих процедур контролю дій адміністрації.

Верховенство права стримує владу, роблячи її менш свавільною й більш прогнозованою. У концепції Гайєка передбачуваність і безособовість дають людині можливість планувати життя і «користуватися правилами для власних цілей». Бізнесові та соціальні очікування вимагають визначеності, про що нагадували лорд Менсфілд і Бінгем. Бентам пояснював, що право формує «послідовність очікувань», яка поєднує теперішнє і майбутнє. Законність пов'язувалась із повагою до людської гідності як здатності планувати. А порушення принципів принижує особу як відповідального агента.

Критика й межі верховенства права. Платон застерігав проти «жорсткого панування правил», коли мудре ситуативне судження може бути кращим. Були також популярні аргументи на користь сильної виконавчої влади (Шмітт; Познер і Вермеуле), що нібито не сумісно з процесуальними вимогами. Зазначалося, що сучасне право часто є рамковим і делегованим, і тому класичні моделі ясності та перспективності потребують адаптації. Є ризик легалізму: надмірна формалізація та бюрократизація можуть зашкодити чутливим професійним відносинам і моральному судженню.

Водночас критики зазвичай не заперечують базової потреби у відкритих правилах і підзвітних процедурах. Вони закликають до гнучкого поєднання законності з розсудливістю в публічному адмініструванні.

Суперечки щодо застосування: дискреція, стандарти, звичай, надзвичайні стани, міжнародний вимір. Дайсі і Гайєк підозріло ставилися до дискреції, тоді як Девіс наголошував на її неминучості та потребі процедурних запобіжників. Дилема «правила чи стандарти» балансує між передбачуваністю та розумною чутливістю до обставин, що викликало у Гайєка занепокоєння «розпливчастими формулами». Звичаєві та соціальні норми можуть підтримувати правопорядок (Елліксон; Кутер), але технічність сучасного права (Вебер) обмежує їхню самодостатність. У надзвичайних ситуаціях обирають між збереженням звичних гарантій, гнучкою деформалізацією або заздальгідь прописаними «ексцепціями» – кожен шлях має свої ризики для законності. У міжнародному вимірі верховенство права складніше: суб'єкти – держави, а дискусії охоплюють імунітет міжнародних організацій та пріоритет прав людини. Аналітично Дворкін зближує поняття права з законністю, тоді як Раз наполягає на їх відмежуванні; для практики публічного адміністрування це означає постійну перевірку, чи інституційні рішення одночасно відповідають нормам й уособлюють чесноти законності.

Хенк Аддінк розглядає інновації у сфері загальних принципів адміністративного права, наголошуючи на їхньому фундаментальному значенні для сучасної правової держави. Він зазначає, що на початкових етапах розвитку ці принципи розумілися виключно як судові орієнтири адміністративної діяльності. Згодом виникла потреба в комплексному підході, який базується не лише на національному законодавстві, але й на конституційному, європейському та міжнародному праві. Учений підкреслює, що ці принципи мають стати пульсуючим «серцем» адміністративного права та орієнтиром для адаптації діяльності державної адміністрації. Особливий акцент зроблено на поєднанні принципів верховенства права, демократії та належного управління. Це дозволяє розглядати їх не як абстрактні категорії, а як інструменти практичної взаємодії між громадянами та державою.

Існують три групи принципів:

- 1) загальні принципи адміністративного права;
- 2) принципи належного адміністрування;
- 3) принципи доброго врядування.

Такий поділ демонструє, що адміністративне право не може обмежуватися лише формальним регулюванням, а має включати морально-етичні та соціальнозначущі засади.

Важливим напрямком аналізу є *концепція адміністрації як квазізаконодавця*. Аддінк указує, що сучасна державна адміністрація дедалі частіше перебирає на себе функції законодавчої влади через вироблення регламентів та політик. Це породжує проблему дефіциту демократичної легітимності, оскільки парламент часто виконує лише функцію контролю постфактум. У таких умовах загальні принципи адміністративного права стають засобом обмеження свавілля влади. Вони сприяють формуванню рівноваги між законодавцем, виконавчою владою та судами.

Загальні принципи адміністративного права перебувають на вершині ієрархії нормативних джерел поруч із законами та звичаєвим правом. Це означає, що вони мають універсальний характер і впливають на всі гілки влади. Їхня кодифікація в нідерландському праві, а також у практиці ЄС перетворює їх на реальний механізм правового регулювання. Вони виконують роль містка між правовою теорією та адміністративною практикою. Тобто загальні принципи не лише забезпечують захист прав людини, а й формують нову модель взаємодії громадян і держави. Цей підхід можна схарактеризувати як перехід від суто судових норм до широкого, цілісного бачення публічного адміністрування.

Загальні принципи права в контексті адміністративного права – це абстрактні, часто фундаментальні орієнтири, пов'язані зі «сутністю суспільства» і тому наділені нормативною силою. Їх зазвичай спирають на конкретне правове положення, але визнають і неписані цінності – *non scripta lex, sed lata lex*. Такі принципи діють як підмурок для тлумачення та коригування позитивного права. Вони стоять вище за галузеві «принципи належного управління», бо задають рамку для всіх видів публічної влади. Їхня дія

охоплює ситуації, коли закон не повний, не ясний або веде до надто суворого результату.

Ці принципи універсальні: трапляються в конституційному, кримінальному, приватному та міжнародному праві. Навіть без повної кодифікації вони стають причиною для ухвалення законів і орієнтиром для адміністрації та судів. Часто вони послаблюють надмірний ефект норми, коли цього вимагають факти справи. Поряд із неписаними існують і кодифіковані джерела – акти ЄС, конвенції про права людини, документи Ради Європи.

Суд може застосувати принцип як аргумент тлумачення чи корекції норми.

Розрізняють три «юридичні цінності» принципів:

- конституційну;
- законну;
- додаткову.

Система принципів забезпечує нормативну єдність і узгодженість позитивного права. Застосування варіює: від тлумачення за принципами до виняткового *contra legem*. Принципи мають активувальну функцію (стимулюють розвиток норм) і захисну (стримують свавілля, забезпечують конвергенцію стандартів). Виявлення відбувається індуктивно: єдність «витягують» із різноманіття текстів і практик. Вони також поєднують галузі, набуваючи «галузевого забарвлення» залежно від відносин та інтересів.

Виділяється вісім загальних принципів адміністративного права:

- заборони зловживання владою,
- розумності/несвавілля,
- правової визначеності,
- законних очікувань,
- рівності,
- пропорційності,
- обережності (*due care*)
- мотивації.

Перший блок принципів адміністративного права охоплює заборону *détournement de pouvoir* (зловживання владою) та

принцип спеціальності, який вимагає від адміністрації діяти виключно задля мети, передбаченої нормою права.

Судова практика виробила чотири стандарти належного використання повноважень, серед яких важливе місце посідають:

- контроль за відхиленням від встановленої мети;
- фіксація випадків зловживання не лише органами влади, але й приватними сторонами.

Ці положення підкреслюють, що публічне адміністрування не може бути інструментом для досягнення прихованих чи сторонніх інтересів. Вони зміцнюють довіру громадян до держави, оскільки забезпечують дотримання принципу легітимності. Саме тому заборона зловживання владою визнана одним із базових гарантійних механізмів у системі адміністративного права.

Другий принцип – **заборона свавілля** – поєднує негативний та позитивний аспекти: з одного боку, це вимога уникати неявної необґрунтованості рішень, а з іншого – потреба здійснювати розумне балансування інтересів. Інтенсивність судового контролю тут може коливатися від обмеженого до безпосереднього, що значною мірою визначається впливом європейського та міжнародного права.

Далі виокремлюються **принципи правової визначеності та законних очікувань**. Перший є фундаментом верховенства права, забезпечуючи передбачуваність і стабільність правового регулювання. Другий є його «нащадком», що гарантує відносини довіри між громадянином і державою. У GALA (General Administrative Law Act – Загальному адміністративному законі Нідерландів) ці принципи кодифіковані, причому особлива увага приділяється забороні зворотної дії та застосуванню трикрокового тесту для перевірки обґрунтованості законних очікувань. Це робить їх важливими практичними стандартами, що забезпечують справедливість адміністративної практики.

Матеріальні принципи – рівності і пропорційності – працюють як на абстрактному, так і на прикладному рівні. *Рівність* постає і як конституційне право, і як принцип належного управління, із трьома вимірами: перед законом, у функціонуванні уряду та в розподілі тягарів. *Пропорційність* історично пов'язана з «égalité», але має власну доктрину співмірності засобів і цілей. У

Нідерландах її застосування посилювалося після «справи про додаткові збори», що спричинило переоцінку судового контролю. Останні ініціативи спрямовані на чіткіше місце пропорційності в GALA і підсилення гарантій громадянина. Разом ці принципи зсувають акцент із формалізму на змістовну справедливість адміністративних рішень.

Два «формальні» принципи адміністративного права – **обережності** (*due care*) та **мотивації** – у своїй сутності мають матеріальні елементи. Принцип *due care* охоплює процесуальну сторону: від адміністрації вимагається ретельність у діях, проведення належних досліджень, забезпечення слухання зацікавлених осіб, повне розкриття інформації та балансування інтересів. Матеріальна *обережність* передбачає, що адміністративні рішення не мають покладати на громадян чи суб'єктів надмірних або непропорційних тягарів. Принцип *мотивації* вимагає, щоб адміністративні акти були обґрунтованими по суті та формально впізнаваними. Це правило кодифіковане в підрозділі 3.7 GALA.

«Добре врядування» як третій наріжний камінь поряд із верховенством права та демократією. Із нього випливають шість принципів – належності, прозорості, участі, ефективності, підзвітності і права людини. Вони кристалізуються в законодавстві, адміністративних рішеннях, судовій практиці та аудитах, а також корелюють із міжнародними договорами про права людини. Наголошено на громадяноцентричній взаємодії: комунікація, відкритість, підтримка й соціальна згуртованість не менш важливі за «чисті» процедури. Еволюція адміністративного права відбувається у триєдиній рамці верховенства права, демократії і доброго врядування під впливом європеїзації та інтернаціоналізації. Це призводить до ширшої, але структурованої системи гарантій для особи.

«Нові» принципи належного управління охоплюють *рівність* у сенсі *égalité* (як основа компенсації за законні дії держави), *добročесність* і *чуйність*. Принцип *égalité* розвинувся в судовій практиці як пов'язаний із правом власності за Протоколом № 1 (до Європейської конвенції з прав людини) і відображений у GALA та екологічному праві. Принцип добročесності пропонується кодифікувати в розділі 2 GALA із розмежуванням суб'єктивної та об'єктивної площин і з механізмами нагляду. Принцип чуйності

підкреслює право громадянина на діалог і вирішення проблем, поєднуючи належність із прозорістю та участю. Водночас у новелах GALA вже закріплено принцип *належної підтримки* (чинний із 01.01.2024) та пропонується принцип *сервітуту*, що зобов'язує адміністрацію «служити» громадянину^{12, 13}.

6. Сучасні принципи публічного адміністрування

Адріан Верміул – американський правознавець, професор конституційного права Гарвардської школи права – аналізує, як зростання складності суспільства та економіки трансформує форму правових інструментів в адміністративній державі. Він протиставляє три лінії думки, що прогнозували відхід від загальних правил до ситуативних адміністративних команд.

Рональд Дворкін передбачив перехід до опори на більш абстрактні правові принципи, які скеровують судовий і адміністративний розсуд. А. Верміул доводить, що саме Р. Дворкін мав рацію

¹² Addink, G. H. (2025). *General Principles of Administrative Law: An Innovative Approach*. CERIDAP – Italian Journal of Administrative Law, Issue 2/2025. DOI: 10.13130/2723-9195/2025-2-15

¹³ Генк Аддінк (Henk Addink) – видатний нідерландський юрист, професор адміністративного права Утрехтського університету, який тривалий час займався викладацькою та науковою діяльністю. Він здобув ґрунтовну правничу освіту та захистив докторську дисертацію у сфері адміністративного й екологічного права. Упродовж своєї кар'єри Аддінк читав лекції та проводив дослідження не лише в Нідерландах, а й у країнах Центральної Америки, Африки та Азії. Він активно співпрацював із державними інституціями, долучаючись до підготовки та вдосконалення нормативно-правових актів у сфері адміністративного права. Значну увагу науковець приділяв розвитку Загального адміністративного закону Нідерландів та принципів належного управління. Його діяльність поєднує як академічну, так і практичну складову, що робить його фігурою міжнародного рівня.

Наукові здобутки Г. Аддінка зосереджені навколо тематики доброго врядування, верховенства права та загальних принципів адміністративного права. Він є автором низки монографій і статей, у яких розкриває концепцію належного управління через ключові принципи доброчесності, прозорості, участі, ефективності, підзвітності та захисту прав людини. Його книга «Good Governance: Concept and Context» стала знаковим дослідженням, яке отримало міжнародне визнання. У своїх працях Г. Аддінк поєднує теоретичний аналіз із прикладним підходом, демонструючи, як загальні принципи впливають на законодавство, адміністративну практику та взаємодію держави з громадянами. Його дослідження активно використовуються як у науковому середовищі, так і на практиці, сприяючи формуванню сучасної доктрини адміністративного права.

щодо еволюції «легальності» в умовах ускладнення державного управління. Адміністративне право, на його погляд, протистоїть «ад-хок-командам» через розвиток принципів раціональності й процесуальної належності¹⁴.

Далі автор пояснює, що позитивістська настанова «право закінчується там, де починається розсуд» виявилася непридатною для сучасної держави. Судді й агенції були змушені звертатись до принципів, аби зберегти керівну роль законності за умов делегованих повноважень і відкритих норм. А. Верміул показує, що саме так працює юриспруденція перегляду рішень агентств: вона тримається не на «командах», а на загальних вимогах розумності, прозорості й процедурної валідності. У цьому сенсі, – зазначає він, – адміністративне право насичене «загальним правом» (unwritten law) – неписаними, але стабільними орієнтирами. Такі орієнтири дозволяють підтримувати публічний фасад легальності попри гнучкість і швидкість регулювання¹⁵.

¹⁴ Рональд Дворкін (1931–2013 рр.) – американський філософ права, один із найвпливовіших теоретиків правової думки другої половини ХХ століття. Навчався у Гарварді та Оксфорді, був клерком у судді Лернда Ганда, викладав у Єлі, Нью-Йоркському університеті та Оксфорді, де очолив кафедру юриспруденції після Г.Л. А. Харта. Він уславився книжками *Taking Rights Seriously* (1977), *Law's Empire* (1986), *Freedom's Law* (1996) і *Justice for Hedgehogs* (2011). Академічну роботу поєднував з публічною інтелектуальною діяльністю, коментуючи питання конституціоналізму й прав людини. Р. Дворкін отримав низку престижних нагород за внесок у теорію права. Його інтелектуальна спадщина сьогодні є каноном для курсів з філософії права та конституційної теорії.

Наукові погляди Р. Дворкіна протиставляють правовому позитивізму «інтерпретативізм», у якому право – це не лише джерела (закони, прецеденти), а й принципи, що впливають з найкращої моралі спільноти. Його концепція «права як цілісності» вимагає, щоб судді вирішували справи через поєднання «відповідності» (fit) попереднім рішенням і «виправдання» (justification) їхнім найкращим моральним тлумаченням. Відомі метафори Р. Дворкіна – «суддя-Геркулес» і теза «права як козири» (rights as trumps) – підкреслюють пріоритет фундаментальних прав над утилітарними міркуваннями політики. У дебатах про верховенство права він відстоював «rights conception»: верховенство права не зводиться до процедурної правильності, а вимагає, щоб позитивне право відображало та забезпечувало моральні права.

¹⁵ Адріан Верміул (нар. 1968 р.) – американський правознавець, професор Гарвардської школи права (Ralph S. Tyler, Jr. Professor). Закінчив Гарвардський коледж (А.В.) і Гарвардську школу права (J.D.), клеркував у судді Дж. Харві Уілкінсона (4th Cir.) та судді Верховного суду США Антоніна Скалії. Працював над

Ключовий приклад – Адміністративно-процедурний акт США (який кодифікує не детальні коди, а саме загальні принципи контролю. Судовий перегляд «arbitrary and capricious» став засадами вимірювання раціональності рішень агентств, хоча сам стандарт лише побіжно впливає з тексту закону. Судова практика розвинула підпринципи – обов’язок розглядати розумні альтернативи, пояснювати зміну політики та враховувати інтереси покладання. Поряд із цим вибудовано низку процедурних принципів без чіткої «текстуальної» основи: «агентства дотримуються власних правил», «суд оцінює рішення лише за заявленою агентством мотивацією» тощо. Таке «процедуралізування» адміністративного права дозволяє допускати широку делегацію, але обмежувати розсуд вимогами процесуальної чесності. У підсумку суди зберігають «роль законності», спираючись на принципи, а не на нескінченні набори правил^{16, 17}.

проблемами конституційної теорії, адміністративного права та інституційного дизайну державної влади. Серед відомих книжок: *The Executive Unbound* (2011, з Е. Познером), *Law’s Abnegation* (2016), *Law and Leviathan* (2020, з К. Санстайном) і *Common Good Constitutionalism* (2022). Він активно бере участь у публічних дебатах про межі судового контролю, роль виконавчої влади та місце адміністративної держави у конституційному ладі.

У наукових поглядах А. Верміул відстоює тезу, що сучасне публічне право тримається насамперед на абстрактних правових принципах – розумності, процедурній справедливості, відсутності свавілля – а не лише на жорстких правилах чи «ад-хок» наказах. У статті про «правила, накази та принципи» він показує, як судовий перегляд рішень агентств еволюціонував у бік перевірки раціональності та належної процедури, що узгоджується з дворкінівською ідеєю права як системи принципів. У *Law’s Abnegation* він аргументує, що суди внутрішньо-правовими засобами виробили деференцію до експертних органів, і це є формою правової раціоналізації, а не відмовою від законності. Разом із Кассом Санстайном у *Law and Leviathan* він вибудовує «принципи моральності адміністративного права» як етичний каркас для державного управління. У *Common Good Constitutionalism* А. Верміул критикує вузький оригіналізм і пропонує звернення до класичної традиції *ius commune*, де конституція слугує спільному благу та об’єктивним чеснотам. Загалом його позиція – це інтелектуальний захист адміністративної держави як правопорядку, утримуваного мережею принципів, процедур і відповідальності.

¹⁶ English: Vermeule, Adrian. “Rules, Commands, and Principles in the Administrative State.” *The Yale Law Journal Forum*, January 6, 2021, 130 (Forum): 356–368. Online and PDF available at The Yale Law Journal website.

¹⁷ Наукові погляди Верміула в статті «Правила, накази та принципи в адміністративній державі» відображають ширшу тезу автора: сучасна держава

7. Принцип справедливості в адміністративну праві

Сутність природної справедливості у розумінні Пола Крейга полягає в тому, що вона є наскрізною й незмінною основою англійського адміністративного права ще з XVII століття. Учений доводить, що принципи права бути почутим та заборони упередженості не виникли раптово у XX столітті, а розвивалися поступово в судовій практиці ще від ранніх рішень. Він підкреслює, що природна справедливість застосовувалася не лише до органів держави, але й до приватних об'єднань, клубів та асоціацій, що свідчить про її універсальний характер; аналізує тяглість і водночас зміни у підходах судів: від широкого застосування у XVII–XIX ст. до звужень у першій половині XX ст., а згодом – до відновлення класичних засад у справі *Ridge v. Baldwin*. У його концепції природна справедливість є ключовим елементом верховенства права та належної правової процедури, який забезпечує баланс між владними повноваженнями і захистом прав особи¹⁸.

неминуче спирається не лише на правила чи «ад-хок» команди, а насамперед на абстрактні принципи легальності. Він показує, що зі зростанням складності регулювання судовий контроль еволюціонує до перевірки раціональності, процедурної справедливості та відсутності свавілля, а не до переписування політики агентств. В інших працях Верміул стверджує, що диференція до спеціалізованих органів і використання тестів на кшталт пропорційності – це не відступ від права, а форма його раціоналізації. У конституційній теорії він відстоює «конституціоналізм спільного блага», який розглядає право як інструмент реалізації об'єктивних цілей справедливого порядку, а не лише захист індивідуальних преференцій. Загалом його підхід – це оборона адміністративної держави як правового порядку, утримуваного мережою принципів, процедур і інституційної відповідальності.

¹⁸ Пол П. Крейг (Paul P. Craig) – британський правознавець, один із провідних фахівців у галузі адміністративного права та права ЄС. Він здобув юридичну освіту в Оксфордському університеті, де згодом став професором на юридичному факультеті. П. Крейг є автором численних фундаментальних праць, які стали класичними у сфері англійського публічного права. Його підручник з адміністративного права використовується студентами та практиками не лише у Великій Британії, а й у багатьох країнах світу. Учений активно співпрацював із міжнародними науковими спільнотами, зокрема у сфері порівняльного публічного права та європейської інтеграції. Його дослідницька діяльність поєднує глибоку історико-правову аналітику та сучасні теоретичні узагальнення.

Наукові погляди Пола П. Крейга зосереджені на тягlostі й розвитку адміністративного права, у якому центральне місце посідає принцип природної справедливості. Він доводить, що право бути почутим і заборона упередженості

*Людина мислить за наукою,
діє за мистецтвом і живе за любов'ю*
Огюст Конт

Лекція 5-6

ПОЗИТИВІЗМ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

1. Огюст Конт і його внесок у сучасне праворозуміння адміністративного права

Огюст Конт (1798–1857) – видатний французький філософ, засновник позитивістської філософії, яка надала новий напрямок розвитку європейської думки. Його життєвий шлях був сповнений інтелектуальних пошуків і конфліктів: він навчався у Політехнічній школі в Парижі, співпрацював з Анрі де Сен-Сімоном, а згодом розробив власну систему поглядів. О. Конт прагнув створити цілісну методологію науки, яка протиставлялася теологічним і метафізичним побудовам. Його інтелектуальна спадщина вплинула на розвиток соціології, юриспруденції та філософії права. Саме завдяки йому до наукового обігу увійшов термін «соціологія».

Філософські погляди О. Конта ґрунтувалися на «законі трьох стадій» розвитку знання – теологічної, метафізичної та позитивної. Науковець стверджував, що справжнє наукове пізнання можливе лише на позитивній стадії, коли факти перевіряються досвідом і спостереженням. У його працях – «Курс позитивної філософії» (1830–1842) і «Система позитивної політики» (1851–1854) – закладено основи методології наукового мислення. Він вибудував ієрархію наук від математики до соціології, наголошуючи, що суспільство має досліджуватися за законами природи. Він розглядав

формувався в англійській правовій традиції ще з XVII століття. На думку П. Крейга, ці принципи забезпечують не лише процесуальний баланс, а й виконують функцію обмеження дискреції адміністративних органів. Учений наголошує, що природна справедливість має універсальне застосування і виходить за межі публічної влади, охоплюючи й діяльність приватних об'єднань. Його аналіз підкреслює, що сучасні рішення, зокрема у справі *Ridge v. Baldwin*, стали відновленням історичної спадкоємності. У результаті П. Крейг формує концепцію адміністративного права як сфери, де історичний досвід та принципи природного права є основою для сучасних доктрин і практики.

науку не тільки як пізнання, але і як основу для моральної та політичної організації.

Разом із беззаперечними здобутками, система О. Конта мала і проблемні сторони. Його прагнення створити «релігію людства» викликало критику за надмірний догматизм. Багато хто вважав, що перетворення науки на новий культ суперечить принципам свободи думки. Також він висловлювався проти демократії, що зробило його ідеї привабливими для авторитарних режимів, зокрема в радянській імперії. Позитивізм у цій формі став не лише науковою методологією, але й ідеологічною платформою для управління суспільством. У цьому вбачалася головна суперечність його спадщини, адже наука перетворювалася на інструмент контролю.

Важливу роль у поширенні ідей О. Конта відігравали його інтелектуальні зв'язки, зокрема дружні й партнерські стосунки з мислителями того часу, серед яких був Шарль Жан Боннен. Завдяки таким контактам позитивізм не залишався ізольованою доктриною, а ставав предметом дискусій у наукових колах Франції та Європи. У правовому контексті це стимулювало розвиток адміністративно-правових концепцій, орієнтованих на формалізацію процедур і раціональне публічне адміністрування. Хоча спадщина О. Конта є суперечливою, його методологічні підходи до аналізу суспільства та права зберігають цінність для сучасних українських учених. Вони допомагають зрозуміти витoki правового позитивізму й оцінити ризики його надмірного ідеологічного використання.

У правовій науці позитивізм ученого мав подвійний вплив. З одного боку, він сприяв формуванню правового позитивізму, який орієнтувався на дослідження права як системи чинних норм без апеляції до метафізичних ідей. З іншого боку, його редуccionізм часто ігнорував гуманістичні аспекти права. Особливо відчутним його вплив був у сфері адміністративного права: акцент на фактичності, нормуванні та процедурі дав основу для бюрократичного підходу до публічного адміністрування. При цьому О. Конт бачив право не як систему свободи, а як інструмент впорядкування

соціального організму, що відображалось в авторитарних тлумаченнях адміністративної практики¹⁹.

2. Значення наукової спадщини Огюста Конта для сучасного адміністративного права

О. Конт залишив по собі потужну спадщину, яка заклала підвалини для розвитку соціології, правового позитивізму та сучасної філософії науки. Його позитивні здобутки полягають у формуванні системної ієрархії наук, що відкрила шлях для міждисциплінарного дослідження суспільства. Його «закон трьох стадій» дозволив мислителям XIX–XX століть зрозуміти еволюцію знання як послідовний процес від міфологічного до наукового мислення. Учений запропонував концепцію «релігії людства», яка попри свої суперечності надихнула гуманістичні рухи та сприяла ідеї єдності людства. Його підхід до освіти, орієнтований на універсальне поширення знань, мав великий вплив на суспільно-педагогічні проєкти у Франції, Мексиці та Бразилії.

Внесок О. Конта в адміністративне право виявився у його прагненні до раціоналізації адміністрування через науку, що стало основою для розвитку бюрократичних моделей публічного адміністрування. Загалом він закріпив науку як провідний орієнтир соціального прогресу.

Водночас спадщина вченого зазнала численних критичних зауважень, які стосуються його надмірного редукціонізму та авторитарних схильностей. Його уявлення про суспільний порядок часто передбачали обмеження демократії та індивідуальних свобод, що було використано для виправдання тоталітарних систем. Створення «релігії людства» викликало сумніви, оскільки перетворювало філософію на майже сакралізовану догму, суперечачи принципам свободи думки.

¹⁹ Конт О. Промова про позитивний дух / упор. В. Галунько, Р. Шишка. Париж: Міжнародне позитивістське товариство, 1908. Академія адміністративно-правових наук, 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/kont-o-promova-pro-pozytyvnyy-duk-uporiadnyky-v-halunko-r-shyshka-paryzh-mizhnarodne-pozytyvistske-tovarystvo-1908-172-s-2025-url-https-dn790000-ca-archive-org-0-items-discourssurlesp00comt-d/9978/>

Багато гуманітаріїв закидали О. Конту ігнорування культури, духовності та індивідуальної свободи, зводячи їх до функцій у соціальному організмі. Недарма його вплив на радянську ідеологію, яка запозичила ідеї плановості та наукового управління, показав небезпеку позитивізму як інструмента контролю. Критики наголошували, що підхід О. Конта був надто жорстким і залишав мало місця для плюралізму та критичної дискусії. Тому його спадщина оцінюється як амбівалентна.

Сучасні інтерпретації намагаються поєднати як позитивні, так і проблемні сторони спадщини О. Конта. З одного боку, його ідеї залишаються важливими для розуміння витоків соціології, методології науки та основ правового позитивізму. З іншого боку, сучасна наука відкинула його надмірну претензію на універсальність і завершеність знання. Підхід філософа до адміністративного права сьогодні цінують щодо раціоналізації процедур, але відкидають у тому, що стосується авторитарного контролю. Його ідея про єдність знань надихає прихильників міждисциплінарності, але водночас критикується за обмеження свободи гуманітарного пошуку. Попри це його спадщина залишається джерелом дискусій у філософії, праві та політиці.

Отже, значення наукової спадщини Огюста Конта для сучасного адміністративного права полягає насамперед в акцентуванні:

- на системності;
- на ієрархічності;
- на методологічній чіткості;
- на тому, що позитивістський метод орієнтує адміністративне право на формування та аналізування джерел адміністративного права та утвердження однозначних адміністративних процедур, а не на абстрактні ідеї. Завдяки цьому в адміністративному праві укорінився пріоритет чіткої регламентації компетенцій адміністративних органів та процедур їхньої діяльності;
- на тому, що його теорія стимулювала розвиток інститутів контролю (нагляду) та правового порядку;
- на єдності науки і практики;

– на орієнтованості публічної діяльності на ефективність і прозорість²⁰.

3. Теорія позитивізму Огюста Конта та її вплив на сучасне адміністративне право

Філософсько-правові підходи О. Конта до позитивізму у формуванні сучасного адміністративного права ґрунтуються на його законі трьох станів, де завершальним є позитивний (або реальний) стан.

Право розглядається не як система абсолютних ідей чи абстрактних сутностей, а як *результат спостереження та узагальнення соціальних явищ*.

Адміністративне право набуває функціональності, коли відображає закономірності *суспільної організації*, підпорядковуючи уяву *реальному досвіду*.

Природа знань є відносною, що означає залежність будь-якої правової доктрини від конкретних умов людської організації та суспільного розвитку.

Адміністративне право трактується не як абсолютна й незмінна система, а як *динамічний правовий порядок, що відображає певний етап еволюції суспільства*. Це дозволяє враховувати змінність форм публічного адміністрування, удосконалення адміністративних інститутів і розвиток правових процедур.

О. Конт наголошував, що наукове передбачення є вищим завданням будь-якої науки, що дає змогу прогнозувати соціальні наслідки правових рішень.

Соціальна роль права полягає в забезпеченні *гармонії між порядком і прогресом*. Для адміністративного права це означає потребу поєднання стабільності нормативно-правової системи з постійним оновленням її змісту відповідно до наявних проблем.

²⁰ Конт О. Промова про позитивний дух / упор. В. Галунько, Р. Шишка. Париж: Міжнародне позитивістське товариство, 1908. Академія адміністративно-правових наук, 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/kont-o-promova-pro-pozytyvnyy-duk-uporiadnyky-v-halunko-r-shyshka-paryzh-mizhnarodne-pozytyvistske-tovarystvo-1908-172-s-2025-url-https-dn790000-ca-archive-org-0-items-discourssurlesp00comt-d/9978/>

«Порядок є умовою прогресу, а прогрес стає метою порядку».

Право має будуватися на засадах точності, реальності та корисності. Це сприяло закріпленню нормативного підходу, орієнтованого на конкретні потреби суспільства та його організаційні структури.

Право має виконувати функцію не лише регулювання, а й *раціоналізації соціальних процесів*.

Гармонія науки й «мистецтва» адміністрування означає, що практичні рішення мають виходити з установлених законів, а не з волюнтаристських уявлень чи випадкових інтуїцій.

Такий підхід задає для адміністративного права вимогу точності норми й процедур, які мають відповідати рівню наукової визначеності та реальним потребам суспільства.

Моральний і політичний виміри інтегруються через позитивну «духовну владу» яка має дотримуватися етику публічного адміністрування, в якій обов'язок і корисність поєднані через наукове знання про наслідки дій. Це задає стандарт раціональності для адміністративного права – добір засобів регулювання за критеріями ефективності, передбачуваності й пропорційності у світлі пізнаних законів. Водночас здійснюється *застереження від фальшивої точності* та перевищення межі наукової визначеності, що підривають довіру до права.

Соціальна програма позитивізму – універсальна освіта й регулярна праця – визначає адресата й легітимацію сучасного адміністративного права як інструмента загального блага. Народна політика в О. Конта завжди соціальна й передусім моральна: право має формувати поведінкові правила, що найбільше відповідають основній гармонії суспільства. Така рамка зміщує адміністративне право від юридичного формалізму до науково обґрунтованого адміністрування, яке спирається на соціологію як «вищу» науку про людське співжиття. Позитивістська філософія надає адміністративному праву здатність одночасно охороняти порядок і спрямовувати прогрес. У підсумку місце позитивізму – бути методологічним ядром сучасного адміністративного права, що організовує соціальну

реальність відповідно до пізнаних закономірностей і вимірюваних цілей.

4. Наслідки впливу позитивізму на формування джерел сучасного адміністративного права України

На відміну від норм (для прикладу – кримінального права), об'єднати всі національні джерела адміністративного права в одному чи навіть декількох комплексних (кодифікованих) кодексах або законах не можна з об'єктивних причин.

Адміністративне право регулює широке коло суспільних відносин. Його норми містяться в численних актах різної юридичної сили. Також правотворчість у публічному адмініструванні характеризується високим рівнем динамічності, виникненням нових норм, що ускладнює зміст і структуру правового матеріалу. Законодавчі акти постійно доповнюються й уточнюються, а нормативний матеріал потребує систематизації²¹.

4.1. Закони, які є основними джерелами адміністративного права України

У системі норм адміністративного права немає одного основного джерела, як, наприклад, у кримінальному праві²². В умовах сьогодення основні норми адміністративного права зосереджені в шести законах України.

1. Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX «Про адміністративну процедуру» описує прості й зрозумілі правила поведінки адміністративних органів щодо фізичних і юридичних осіб. Фактично це «кодекс» для адміністративних органів, що визначає порядок і процедури, які застосовуються для розгляду й вирішення адміністративних справ, що виникають у сфері публічного адміністрування.

²¹ Адміністративне право та адміністративний процес. повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, А. Берlach та ін. ; за заг. ред. В. Галуцька, В. Фелика. Вид. 5-те. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 700 с. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/administratyvne-pravo-ta-administratyvnyy-protses-povnyy-kurs-pidruchnyk-v-halunko-p-dikhtiievskyi-a-berlach-ta-in-za-zah-red-v-halunka-v-felyka-vyd-5-te-odesa-vydavnytstvo-yurydyka-2025-2/10140/>

²² Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III.

2. Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI «Про адміністративні послуги» визначає правові засади реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері надання адміністративних послуг. Він регулює відносини між адміністративними органами та суб'єктами звернення. Це стосується отримання адміністративних послуг, що включає видання дозволів, ліцензій, сертифікатів, реєстрацію та інші види дій з боку держави.

3. Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX «Про правотворчу діяльність» в аспектах підзаконної правотворчості (розпорядчої діяльності) визначає правові та організаційні засади видання підзаконних нормативно-правових актів.

4. Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII «Про запобігання корупції» відіграє вирішальну роль у нормах адміністративного права, які забезпечують формування та функціонування системи запобігання корупції в Україні. Цей Закон закріплює правові та організаційні основи для ефективного попередження корупційних правопорушень й правопорушень, пов'язаних з корупцією, зменшення ризиків корупційних дій посадових осіб адміністративних органів, а також для усунення їхніх наслідків.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Його завданням є забезпечення охорони прав і свобод громадян, власності, конституційного устрою України, а також захисту прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій. Кодекс спрямовано на підтримання встановленого правопорядку та зміцнення законності в державі. Він визначає засади, матеріальні та процедурні норми притягнення фізичних осіб до адміністративної відповідальності.

6. Кодекс адміністративного судочинства України насамперед є джерелом адміністративного судочинства та має своїм призначенням визначення юрисдикції та повноваження адміністративних судів, установлення порядку здійснення судочинства в адміністративних судах. Одночасно за нормами КАСУ змушені повіряти свою діяльність адміністративні органи, рішення яких оскаржуються в системі адміністративних судів.

Зазначені вище закони мають назву «основні джерела адміністративного права» через те, що їх норми

використовуються для врегулювання адміністративно-правових відносин практично в усіх галузях суспільного життя.

4.2. Закони, які є загальними джерелами адміністративного права України

Поряд з основними джерелами адміністративного права об'єктивно існують й **загальні джерела адміністративного права** – закони України, які використовуються при врегулюванні правовідносин більшості галузей суспільного життя. Зокрема це:

- Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII «Про Кабінет Міністрів України»²³;
- Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI «Про центральні органи виконавчої влади»²⁴;
- Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні»²⁵;
- Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану»²⁶;
- Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII «Про державну службу»²⁷;
- Закон України від 7 червня 2001 року № 2493-III «Про службу в органах місцевого самоврядування»²⁸;
- Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII «Про військовий обов'язок і військову службу»²⁹;

²³ Про Кабінет Міністрів України. Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII.

²⁴ Про центральні органи виконавчої влади. Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI.

²⁵ Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21 травня 1997 року № 280.

²⁶ Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII.

²⁷ Про державну службу. Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII.

²⁸ Про службу в органах місцевого самоврядування. Закон України від 7 червня 2001 року № 2493-III.

²⁹ Про військовий обов'язок і військову службу. Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII.

▪ Закон України від 5 квітня 2007 року № 877-V «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»³⁰.

Природним є те, що зазначений перелік загальних джерел адміністративного права у формі законів не є повним. Він може бути доповнений суб'єктивно або об'єктивно – після утвердження нових законів України з нормами адміністративного права, які будуть урегульовувати адміністративно-правові відносини в багатьох сферах суспільного життя.

Отже, з погляду галузевої інкорпорації, **систему норм законів України** («Про адміністративну процедуру», «Про адміністративні послуги»; «Про правотворчу діяльність» в аспектах норм підзаконної правотворчості (розпорядчої діяльності), «Про запобігання корупції», Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс адміністративного судочинства України) можна об'єднати під доктринальною назвою **«АДМІНІСТРАТИВНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ»**³¹.

Питання до самоконтролю:

– Поясніть, як «закон трьох стадій» Огюста Конта вплинув на становлення правового позитивізму та які ризики несе його редукційоністський підхід для гуманістичних аспектів права.

– Проаналізуйте, у чому полягає подвійний вплив ідей О. Конта на адміністративне право: з одного боку – як основи для формалізації процедур публічного адміністрування, а з іншого – як можливості використання науки як інструменту контролю в авторитарних режимах.

– Проаналізуйте, як ідея О. Конта про суспільство як єдиний організм вплинула на становлення інститутів контролю й нагляду в адміністративному праві.

³⁰ Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Закон України від 5 квітня 2007 року № 877-V.

³¹ Галунько В. В. Закони України, які є основними джерелами адміністративного права України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики* : матеріали круглого столу, присвяченого пам'яті професора Валерія Матвійчука. Київ : ДП «Експрес-об'ява», 2024. С. 44-51.

– Оцініть значення позитивістської методології О. Конта для закріплення принципу чіткої регламентації компетенцій органів влади в сучасному адміністративному праві.

– Поясніть, у чому полягає амбівалентність спадщини Конта для адміністративного права: які його ідеї сприяли підвищенню ефективності публічного адміністрування, а які створювали передумови для авторитаризму.

– Поясніть, як «закон трьох станів» Конта вплинув на розуміння адміністративного права як науки про факти та соціальні явища.

– Проаналізуйте, чому адміністративне право в позитивістській парадигмі вважається динамічною системою, а не абсолютною й незмінною.

– Визначте значення формули О. Конта «порядок – умова прогресу, прогрес – мета порядку» для сучасного адміністративного права.

– Обґрунтуйте роль науки й освіти у формуванні позитивного духу в адміністративному праві.

– Поясніть, у чому полягає соціальна роль позитивізму у праві для гармонізації стабільності та розвитку адміністративних інститутів.

– Сформулюйте приклади того, як принцип доступності правової інформації та прозорості влади реалізує ідеї О. Конта в сучасному публічному адмініструванні.

– Обґрунтуйте, чому позитивізм в адміністративному праві сприяв утвердженню раціональної бюрократії?

– Визначте, як Контове бачення науки як передбачення вплинуло на здатність адміністративного права прогнозувати соціальні наслідки рішень.

– Оцініть, у чому полягає конструктивна функція адміністративного права в позитивістській методології.

– Поясніть, чому позитивізм О. Конта розглядає право як інструмент організації соціальних відносин, а не як сукупність аподиктичних догм.

– Розкрийте значення універсальної освіти й моральної програми позитивізму для легітимації сучасного адміністративного права.

– Поясніть, чому сучасне адміністративне право України не може бути зведене до одного кодифікованого джерела, і як це відображає позитивістський підхід до правотворчості.

– Назвіть і схарактеризуйте шість основних законів України, що формують ядро адміністративного права, та поясніть, як вони втілюють принцип позитивізму.

– Розкрийте значення Закону України «Про адміністративну процедуру» для встановлення чітких правил і процедур діяльності органів публічної адміністрації.

– Проаналізуйте, як Кодекс адміністративного судочинства України забезпечує реалізацію принципу позитивізму через захист прав громадян від рішень суб'єктів владних повноважень.

– Визначте, чим відрізняються основні, загальні, особливі та спеціальні джерела адміністративного права, та наведіть приклади кожного з них.

– Поясніть, у чому полягає доктринальна ідея створення проекту Адміністративного кодексу України і як вона пов'язана з позитивістським прагненням систематизації нормативного матеріалу.

– Оцініть, як норми загальних законів (наприклад, «Про Кабінет Міністрів України», «Про державну службу», «Про правовий режим воєнного стану») забезпечують універсальне застосування позитивістських принципів у різних сферах публічного адміністрування.

Література та джерела для поглибленого опанування:

1. Конт О. Промова про позитивний дух / упор. В. Галунько, Р. Шишка. Париж: Міжнародне позитивістське товариство, 1908. Академія адміністративно-правових наук, 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/kont-o-promova-pro-pozytyvnyy-duk-h-uporiadnyky-v-halunko-r-shyshka-paryzh-mizhnarodne-pozytyvistske-tovarystvo-1908-172-s-2025-url-https-dn790000-ca-archive-org-0-items-discourssurlesp00comt-d/9978/>

2. Адміністративне право та адміністративний процес. повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський та ін. ; за заг. ред. В. Галунька, В. Фелика. Вид. 5-те. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. URL:

<https://www.ssaals.com.ua/pravo/administratyvne-pravo-ta-administratyvnyy-protses-povnyy-kurs-pidruchnyk-v-halunko-p-dikhtiievskyu-a-berlach-ta-in-za-zah-red-v-halunka-v-felyka-vyd-5-te-odesa-vydavnytstvo-yurydyka-2025-2/10140/>

3. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI. Набрав чинності 7 жовтня 2012 року. Останні зміни – 30 червня 2023 року Законом № 3221-IX.

4. Про адміністративну процедуру: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX.

5. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX.

6. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року №1700-VII.

7. Кодекс України про адміністративні правопорушення.

8. Кодекс адміністративного судочинства України.

9. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII.

10. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI.

11. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280.

12. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII.

13. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII.

14. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 року № 2493-III.

15. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII.

16. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 5 квітня 2007 року № 877-V.

17. Галунько В. В. Закони України, які є основними джерелами адміністративного права України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики* : матеріали круглого столу, присвяченого пам'яті професора Валерія Матвійчука. Київ : ДП «Експрес-об'ява», 2024. С. 44-51.

*Право існує лише для того,
щоб бути реалізованим у боротьбі*
Рудольф Ієрінг

Лекція 7

СОЦІОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

1. Історія утвердження соціологічної теорії права

Соціологічна теорія права сформувалася наприкінці XIX – на початку XX століття як реакція на кризу юридичного позитивізму. Юристи та соціологи того часу відчували, що формальне тлумачення права як системи державних норм не пояснює реальних процесів у суспільстві. Виникла потреба підходу, що враховує соціальні чинники, вплив економіки, культури, психології та громадської думки на право. Головними її засновниками вважають Є. Ерліха [1] [2] [3], Л. Дюгі, М. Вебера, Р. Паунда та Р. Ієрінга. Їхні ідеї поєднували юридичні й соціологічні підходи. Виникла школа, яка розглядала право як живий соціальний феномен.

Першим програмним документом соціологічної юриспруденції стали праці австрійського юриста **Євгена Ерліха**. У своїй книзі «Основи соціології права» (1913) він підкреслював, що «живе право» існує в суспільстві незалежно від державних кодексів. Французький мислитель **Леон Дюгі** розробив концепцію «соціальної солідарності» як основи правопорядку [5]. Американський юрист **Роско Паунд** започаткував у США рух «соціологічна юриспруденція» («sociological jurisprudence»), який поєднав право із практичними потребами суспільства [6], [7]. Поряд із ними вагому роль відіграли ідеї М. Вебера про типи легітимного панування [8].

Отже, соціологічна теорія стала міждисциплінарною течією, що виникла на перетині юриспруденції та соціології.

2. Сутність соціологічної теорії права з урахуванням особливостей адміністративного права

Соціологічна теорія права виходить із того, що право – це не лише норми, ухвалені державою, а насамперед **соціальний порядок**, що реально функціонує в суспільстві.

Її представники стверджували: *абстрактні норми не відображають усієї різноманітності соціальних відносин.*

Реальним регулятором є поведінка людей, їхня правосвідомість і звичаї. У цьому сенсі право розуміється як результат колективної діяльності.

Важливим положенням є ідея **«живого права»**, яку сформулював Є. Ерліх. Він доводив, що основою правопорядку є не кодекси, а ті правила поведінки, якими люди реально керуються у своїй щоденній діяльності. Це можуть бути **корпоративні норми, звичаї, усталені практики.**

У правозастосуванні суддя має орієнтуватися не тільки на формальні закони, а й на соціальні потреби. Такий підхід підкреслює гнучкість і динамічність права. Він наближає юриспруденцію до повсякденного життя.

Соціологічна школа приділяла увагу також **функціям права** у суспільстві. Р. Паунд пропонував розглядати право як інструмент соціальної інженерії, що має збалансувати інтереси різних груп. Л. Дюгі бачив у праві вираження соціальної солідарності, яка об'єднує людей у колектив. М. Вебер досліджував право в контексті панування та легітимності влади.

Тим самим у центрі уваги соціологічної теорії права є запитання *«як право реально працює в суспільстві?»* Це зробило її прикладною та емпірично орієнтованою концепцією.

Сутність соціологічної теорії виявляється і в критиці чистого формалізму. Учені цієї течії вважали, що законодавство часто відстає від суспільних змін. Тому право не можна ототожнювати з текстами кодексів.

Не менш важливими є **судова практика, адміністративні рішення, усталені правові звички.** Цей підхід розширив межі юридичної науки, увівши до неї методи соціологічних досліджень. Він наблизив право до життя, зробивши його більш гуманістичним.

Нарешті, соціологічна теорія права прагнула поєднати нормативний і фактичний виміри. Вона визнавала, що норми права мають значення, але лише в узаємодії з реальними суспільними відносинами.

Отже, адміністративне право, з погляду соціологічної теорії права, – це система, що складається:

– із законів, у яких виписані норми адміністративного права;

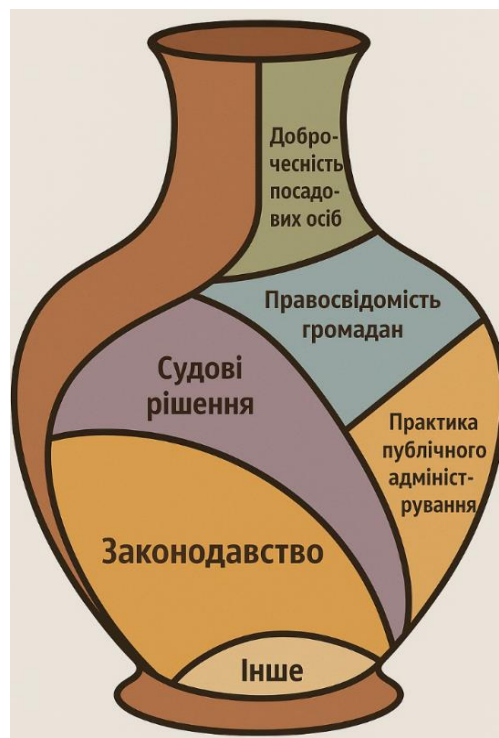
– із судової практики адміністративних судів, а в певних чинниках – Конституційного суду України та інших судів загальної юрисдикції;

– із практики, кращих взірців публічного адміністрування, адміністративних органів стосовно забезпечення прав і свобод громадян, законного інтересу суб'єктів господарювання;

– із доброчесності посадових осіб адміністративних органів та суддів адміністративних судів;

– із належної правосвідомості громадян та інших фізичних приватних осіб у відносинах з адміністративними органами.

У цьому аспекті адміністративне право в системі координат соціологічної системи права стає **«живим публічним організмом»**, що постійно змінюється з метою найповнішого забезпечення прав, свобод і законних інтересів приватних осіб, публічного інтересу держави та суспільства загалом.

Малюнок 1. «Глечик живих» норм адміністративного права

3. Зміст соціологічної теорії права в адміністративному праві України

Зміст соціологічної теорії права визначається кількома ключовими категоріями. По-перше, це «живе право», яке існує в суспільстві незалежно від державних приписів. Воно охоплює *звичаї, практику взаємодії, неписані правила поведінки*, що забезпечують реальне функціонування соціальних інститутів. По-друге, це «право в дії» – аналіз того, як норми реалізуються у щоденній поведінці. У такий спосіб соціологічна школа надавала пріоритет емпіричному досвіду.

Другим змістовим елементом є концепція **права як інструмента соціального регулювання**. Право має забезпечувати баланс між приватними та публічними інтересами. Воно має бути засобом узгодження суперечностей і збереження соціальної рівноваги. У цьому аспекті право розглядається як динамічний засіб управління суспільством. Його зміст визначається потребами конкретної соціальної спільноти.

Отже, соціологія права тісно пов'язана з економічними, культурними та моральними чинниками.

Третім важливим змістовим аспектом є увага до **правосвідомості та поведінки людей**. Соціологічна школа вважала, що право існує не тільки в текстах законів, а й у свідомості громадян. Воно відображається в переконаннях, цінностях і звичках.

Без урахування правосвідомості будь-яке законодавство є формальним. Тому дослідники соціологічної школи приділяли значну увагу емпіричним засобам – *опитуванню, статистиці, аналізу судових рішень*, що наповнюють адміністративне право реальним змістом.

4. Значення та вплив соціологічної теорії права на адміністративне право України

Соціологічна теорія має велике значення для розвитку правової науки загалом та адміністративного права зокрема. Вона стала підґрунтям для формування окремої дисципліни – ***соціології права***, яка вивчає право в дії, його функціонування в суспільстві та ефективність реалізації. Її ідеї істотно вплинули на розвиток

правової політики, публічного адміністрування, адміністративного судочинства та правової освіти, адже вони акцентували увагу на потребі врахування суспільних процесів у правотворчості.

Особливо вагомий внесок зробила американська школа, що застосовувала соціологічний підхід під час реформування права та створила практичний прецедент поєднання юриспруденції із соціальними науками.

У Європі ця концепція сприяла розвитку соціальної філософії права та посиленню уваги до прав людини й верховенства права. Тобто вона розширила межі юриспруденції, зокрема у сферах публічного права, де важливим є зв'язок між законом і реальними потребами громадян.

Соціологічна теорія підкреслює потребу гармонійного поєднання права із суспільними потребами, які має забезпечувати публічна адміністрація. Вона доводила, що закони є ефективними лише тоді, коли відповідають реальним інтересам і звичкам громадян у сфері публічних відносин.

Це сприяло демократизації як законодавчої, так і підзаконної правотворчості, що зміцнює принципи легітимності влади. Упровадження соціологічного підходу дозволило посилити контроль суспільства над діяльністю адміністративних органів і зробило право ближчим до реалій соціального життя. У результаті сформувалася нова правова культура ухвалення правових актів, яка поєднує правові стандарти із соціальною доцільністю.

Судді адміністративних судів, а також посадові особи адміністративних органів у певних аспектах отримали соціально-правові можливості ширше враховувати соціальні умови під час ухвалення та винесення адміністративних і судових рішень. Це позитивно вплинуло на справедливість практичного правозастосування та підвищило рівень довіри громадян до судової влади.

Такий підхід дозволяє більше уникати формалізму та забезпечує баланс між буквою закону й потребами споживачів адміністративних послуг. Більше того – завдяки соціологічній теорії в практику адміністративних судів почали інтегруватися стандарти прав людини й принципи верховенства права, що зміцнило європейський вектор правового розвитку України.

На адміністративне право України соціологічна теорія справила відчутний вплив, оскільки саме вона посилила увагу до правосвідомості, правової культури громадян та, найважливіше, до доброчесності посадових осіб адміністративних органів і суддів адміністративних судів.

Соціологічний підхід надав вищим публічним суб'єктам адміністративного права можливість оцінювати правові норми з погляду їх ефективності, а приватним особам – з погляду справедливості застосування. Такий подвійний підхід сприяє формуванню балансу інтересів між владою та громадянським суспільством, а також підвищує якість правового регулювання.

Загалом значення соціологічної теорії для адміністративного права України полягає в тому, що вона максимально зближує адміністративне право з реальними потребами громадян і приватних осіб.

Теорія довела, що адміністративне право не може існувати без підтримки громадянського суспільства, його цінностей та соціальних потреб.

Вона заклала основи сучасних досліджень правової культури, правосвідомості й ефективності адміністративно-правових реформ.

Завдяки цьому було підготовлено ґрунт для розвитку емпіричних досліджень в адміністративному праві, які нині активно інтегруються в наукову і практичну діяльність. Сьогодні положення соціологічної теорії з успіхом використовуються в концепціях верховенства права та захисту прав людини, що гарантуються адміністративними органами й адміністративними судами України.

5. Моделі застосування соціологічного підходу в сучасному адміністративному праві України

У сучасних умовах соціологічна теорія активно застосовується у сфері адміністративної правотворчості.

По-перше, під час розроблення нових законів, що містять норм адміністративного права, важливо враховувати соціальні реалії, потреби громадян і специфіку функціонування публічної адміністрації.

Для цього застосовуються соціологічні опитування, аналіз громадської думки, емпіричні дослідження практики адміністративних органів.

Такий підхід дозволяє зробити адміністративне законодавство життєздатним і дієвим, оскільки воно відповідає наявним проблемам суспільного життя. У такий спосіб соціологічна школа виконує роль практичного інструменту для парламенту та уряду в формуванні законів про адміністративні процедури та послуги. Це також сприяє гармонізації національного законодавства із європейськими стандартами.

Другою сферою застосування є адміністративне судочинство та практика правозастосування адміністративних органів. Судді адміністративних судів дедалі частіше орієнтуються не лише на букву закону, а й на соціальну справедливість і пропорційність у відносинах між державою та приватними особами. У багатьох правових системах розвивається практика використання прецедентів (case law), що ґрунтуються на реальних адміністративних відносинах. Це цілком відповідає духу соціологічної юриспруденції, яка вимагає врахування соціального контексту. Завдяки цьому рішення стають більш зрозумілими й легітимними для суспільства. В Україні цей підхід допомагає зміцнювати довіру громадян до адміністративних судів та утверджувати засади верховенства права.

Третьою моделлю застосування є правова освіта та наукові дослідження у сфері адміністративного права. Заклади освіти, наукові установи, наукові школи дедалі частіше використовують засоби соціології права у викладанні освітніх компонентів і наукових дослідженнях. Здобувачі освіти та молоді науковці вчаться аналізувати не лише норми адміністративного законодавства, а й реальну поведінку суб'єктів у сфері публічного адміністрування.

Особливо активно поширюються емпіричні дослідження – від статистики звернень громадян до опитувань рівня довіри до судів. Це робить адміністративно-правову науку більш прикладною та корисною для практики. Зокрема в Україні цей підхід широко використовується в підготовці дисертаційних досліджень з адміністративного права.

Четвертою моделлю є оцінювання ефективності адміністративних послуг і процедур на основі соціологічних методів.

Різноманітні суб'єкти виконавчої влади дедалі частіше запроваджують моніторинг якості обслуговування громадян, аналіз задоволеності послугами та дослідження очікувань населення. Це дозволяє коригувати адміністративні процедури й адаптувати їх до реальних потреб суспільства. Соціологічний підхід забезпечує зворотний зв'язок між державою і громадянами, що робить адміністрування більш орієнтованим на людину. У такий спосіб зростає прозорість і підзвітність публічної влади. Водночас цей напрямок є важливим кроком до запровадження європейських стандартів належного врядування.

П'ятою моделлю застосування соціологічної теорії є вдосконалення засобів адміністративної відповідальності та превенції правопорушень. Соціологічні дослідження допомагають виявляти причини порушень, поведінкові тенденції та соціальні чинники, що впливають на правопорядок. Це сприяє формуванню превентивних програм, які знижують ризики конфліктів між громадянами і владою. Адміністративні органи можуть запроваджувати освітні та інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення правової культури та доброчесності. Тим самим акцент робиться не лише на покаранні, а й на профілактиці та вихованні правомірної поведінки.

Посилання та пояснення:

1. **Ерліх Євген** (Eugen Ehrlich) – видатний австрійським правознавець єврейського походження. Народився 14 вересня 1862 року в Чернівцях, помер 2 травня 1922 року у Відні. Здобув юридичну освіту у Віденському університеті, де 1886 року захистив докторську дисертацію з права. Від 1896 року працював у Чернівецькому університеті, де згодом став деканом юридичного факультету. У 1906–1907 навчальному році обіймав посаду ректора університету. Є. Ерліх був відомий як педагог, який організовував семінари з проблем правової науки та заохочував вивчення практичних аспектів права. Він активно брав участь у суспільному житті, створював наукові товариства, спрямовані на дослідження права в дії.

Наукові погляди Є. Ерліха пов'язані насамперед із заснуванням соціології права. Він сформулював концепцію «живого права» (living law), підкреслюючи, що реальне право існує не лише в законах, а й у повсякденних практиках суспільства. Науковець відкидав обмеженість суто формально-догматичного розуміння права та пропонував його розгляд у тісному зв'язку з соціальними нормами й культурними традиціями. У працях ученого простежується увага до проблем правової свободи, джерел права, логіки правового мислення та функціонування правових інститутів. Його праця «Основи соціології права» стала класичною у світовій правовій науці й багаторазово перевидавалася різними мовами.

2. Бігун В. С. Євген Ерліх: життя і правознавча спадщина (актуальний наукознавчий нарис). *Проблеми філософії права*. 2005. Том III. № 1–2. С. 105–112.

3. Костицький В. В. Про значення теоретичної спадщини Євгена Ерліха у розвитку сучасного праворозуміння. *Серія 18. Економіка і право*. 2016. Вип. 31. С. 57–63.

4. **Дюгі Леон** (Léon Duguit) – французький правознавець, народився 4 лютого 1859 року у місті Лібурн (Libourne, France), помер 18 грудня 1928 року в Бордо (Bordeaux, France). Він був професором факультету права в Університеті Бордо (University of Bordeaux), де здобув широку популярність як дослідник і педагог. Дюгі вивчав право в університетах Парижа та Бордо, отримавши глибоку підготовку у сфері державного та адміністративного права. Його наукові інтереси формувалися в добу, коли Франція переживала політичні й соціальні трансформації. Він належав до тих учених, які виступали проти традиційного розуміння права як сукупності абстрактних норм, наголошуючи на його соціальній природі.

Наукова спадщина Л. Дюгі є фундаментальною для розуміння сучасного публічного права та соціології права. Він розробив концепцію **соціальної солідарності** як підґрунтя для існування й функціонування держави та правових інститутів. На думку вченого, право не є втіленням волі держави, а відображає потреби суспільного співжиття та солідарності між людьми. Він уважав, що функція публічної влади полягає не в пануванні, а у виконанні соціально корисних завдань. Його праці, серед яких «Трактат з

конституційного права» («*Traité de droit constitutionnel*») та «Трансформації публічного права» («*Les transformations du droit public*»), вплинули на розвиток французького та європейського конституціоналізму Л. Дюгі критикував теорію державного суверенітету, замінюючи її вченням про служіння суспільству.

5. Duguit L. (1925). *Traité de droit constitutionnel* (Vol. 5). Paris: E. de Boccard. *Internet Archive*. 2025. URL: <https://archive.org/details/traitededroitco05dugu/page/n7/mode/2up>

6. **Паунд Роско** (Roscoe Pound) – американський юрист, видатний теоретик права та реформатор юридичної освіти. Народився 27 жовтня 1870 року в Лінкольні, штат Небраска, США, помер 1 липня 1964 року в Кембриджі, штат Массачусетс. Р. Паунд навчався у Гарвардському університеті, де здобув світове визнання як професор та декан юридичного факультету (1916–1936). Його діяльність була тісно пов'язана з розвитком американської правової думки на межі XIX–XX століть. Як педагог, він впроваджував нові методи викладання та підкреслював важливість поєднання теорії з практикою. Його внесок у реформування юридичної освіти вплинув на кілька поколінь американських правників.

Наукові погляди Р. Паунда формувалися довкола його концепції **соціологічної юриспруденції**. Він уважав, що право – це інструмент соціальної інженерії, який має забезпечувати баланс між індивідуальними інтересами та потребами суспільства. Паунд розробив ідею «соціальних інтересів», які право має враховувати нарівні з приватними та публічними. Він критикував формалізм і наголошував на потребі врахування соціальної реальності у правотворчості та правозастосуванні. Його концепція отримала широке застосування в американському праві, зокрема у сфері трудових відносин, корпоративного та конституційного права.

7. Gardner J. A. (1961). The sociological jurisprudence of Roscoe Pound (Part I). *Villanova Law Review*, 7(1), 1–44. Available at: <http://digitalcommons.law.villanova.edu/vlr/vol7/iss1/1>

8. **Вебер Макс** (Max Weber, 1864–1920) – німецький соціолог, юрист, історик та економіст, один із найвпливовіших мислителів XX століття. Він народився у місті Ерфурт у родині юриста й політика, що сприяло його ранньому зацікавленню питаннями суспільства й права. Навчався в університетах Гейдельберга, Берліна та

Геттінгена, де студіював право, історію та економіку. Отримав докторський ступінь 1889 року за дисертацію з історії середньовічних торгових товариств. Викладав у кількох німецьких університетах, але через хворобу нервової системи деякий час був змушений залишити наукову діяльність. М. Вебер активно брав участь у суспільному житті, зокрема в політичних дискусіях періоду Першої світової війни. Його інтелектуальний внесок охопив широкий спектр наук – від соціології та економіки до правознавства й політології.

М. Вебер став відомим завдяки своїй концепції розуміючої соціології (*Verstehende Soziologie*), яка передбачала вивчення соціальної дії через її суб'єктивний сенс для індивіда. Він виділив три типи легітимного панування – традиційне, харизматичне та раціонально-легальне, що стали фундаментальними в політичній соціології. У своїх працях Вебер аналізував взаємозв'язок між релігією та розвитком капіталізму, особливо протестантської етики як духовного підґрунтя сучасної економічної системи. Його дослідження бюрократії заклали основи сучасного розуміння адміністративних інститутів як раціонально організованих структур. Дослідник також наголошував на ролі ціннісної нейтральності в науковому аналізі соціальних явищ.

Запитання для самоконтролю:

- Поясніть, у чому полягала криза юридичного позитивізму наприкінці XIX – на початку XX століття та як вона сприяла формуванню соціологічної теорії права.
- Розкрийте основні положення концепції «живого права» Євгена Ерліха та схарактеризуйте її відмінність від формально-догматичного підходу.
- Яке значення мала концепція «соціальної солідарності» Леона Дюгі для становлення соціологічної юриспруденції?
- Поясніть сутність руху «sociological jurisprudence», започаткованого Роско Паундом, і його вплив на розвиток права у США.
- Проаналізуйте ідеї Макса Вебера щодо типів легітимного панування та їхнє значення для соціологічної теорії адміністративного права.

- Сформулюйте власні висновки про міждисциплінарний характер соціологічної теорії права та її значення для сучасного праворозуміння.

- У чому полягає відмінність між розумінням права як системи норм і розумінням права як «живого соціального порядку»?

- Яким чином соціологічна теорія права враховує судову практику адміністративних судів та які приклади можна навести з українського контексту?

- Як концепція «права як інструменту соціальної інженерії» може бути застосована до адміністративного права?

- Визначте роль адміністративних органів у формуванні «живого права» в системі адміністративного права.

- Які чинники доброчесності посадових осіб та рівні правосвідомості громадян впливають на ефективність адміністративного права у світлі соціологічної теорії?

- Як соціологічна теорія права допомагає подолати обмеження формального законодавства у сфері адміністративного права та наблизити його до потреб суспільства?

- Як співвідносяться категорії «живе право» та «право в дії» в контексті адміністративного права України?

- У чому полягає роль права як інструмента соціального регулювання в системі публічного адміністрування?

- Яке значення має правосвідомість громадян для ефективного функціонування адміністративного права?

- Які емпіричні методи (опитування, статистика, аналіз судових рішень) можуть бути використані для дослідження змісту адміністративного права і які їхні переваги?

- Чому без урахування соціальних чинників (економічних, культурних, моральних) адміністративне право залишається формальним, і як це впливає на його ефективність?

- Поясніть, яким чином соціологічна теорія права вплинула на демократизацію законодавчої та підзаконної правотворчості в Україні.

- Схарактеризуйте роль соціологічної теорії у формуванні правової культури суддів адміністративних судів і посадових осіб органів публічного адміністрування.

- Проаналізуйте, як соціологічний підхід сприяє інтеграції стандартів прав людини та принципів верховенства права у практику адміністративних судів України.
- Оцініть значення соціологічної теорії для забезпечення балансу між владою та громадянським суспільством у сфері адміністративного права.
- Яким чином соціологічні опитування та аналіз громадської думки впливають на процес формування адміністративного законодавства?
- Поясніть, чому практика адміністративних судів, орієнтована на соціальну справедливість і пропорційність, відповідає ідеям соціологічної юриспруденції.
- Як соціологічні методи дослідження використовуються у правовій освіті та наукових дослідженнях адміністративного права в Україні?
- Оцініть значення соціологічного підходу в оцінюванні якості адміністративних послуг та в забезпеченні прозорості діяльності органів виконавчої влади.
- Яку роль відіграють соціологічні дослідження у формуванні програм адміністративної превенції та виховання правомірної поведінки громадян?

Література для поглибленого опанування:

- Ehrlich E. (1913). *Grundlegung der Soziologie des Rechts*. Leipzig: Duncker & Humblot. 2025. URL: <https://ia803401.us.archive.org/11/items/grundlegungderso00ehrl/grundlegungderso00ehrl.pdf>
- Duguit L. (1901). *Leçons de droit public général*. Paris: Fontemoing. 2025. URL: <https://archive.org/details/traitdedroitco05dugu>
- Pound R. (1908). *Sociological Jurisprudence*. Harvard Law Review. URL: <https://ppotoda.org/wp-content/uploads/2023/12/Sociological-jurisprudence.pdf>
- Weber M. (1922). *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Mohr. 2025. URL: <https://archive.org/details/wirtschaftundges00webe>

- Duguit L. (1925). *Traité de droit constitutionnel* (Vol. 5). Paris: E. de Bocard. 2025. URL: <https://archive.org/details/traitededroitco05dugu/page/n7/mode/2up>
- Gardner J. A. (1961). The sociological jurisprudence of Roscoe Pound (Part I). *Villanova Law Review*, 7(1), 1–44. 2025. URL: <http://digitalcommons.law.villanova.edu/vlr/vol7/iss1/1>
- Бігун В. С. Євген Ерліх: життя і правознавча спадщина (актуальний наукознавчий нарис). *Проблеми філософії права*. 2005. Т. III. № 1–2. С. 105–112.
- Козюбра М. І. Соціологічна юриспруденція та сучасні проблеми праворозуміння. Київ: НаУКМА, 2012. 256 с.
- Костицький В. В. Про значення теоретичної спадщини Євгена Ерліха у розвитку сучасного праворозуміння. *Серія 18. Економіка і право*. 2016. Вип. 31. С. 57–63.
- Рабінович П. М. Соціологія права: сучасні тенденції розвитку. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 312 с.
- Скрипнюк О. В. Соціальна природа права: український контекст. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 280 с.
- Соціологія права / за ред. В. Тація, М. Козюбри, О. Скакуна. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. 3 т. (І т. 412 с.; II т. 398 с.; III т. 376 с.).
- Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Соціологічний підхід у сучасному праві України. Одеса: Юридична література, 2020. 224с.

Право живе не в законах, а в душах людей
Лев Петражицький

Лекція 8

ПСИХОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

Лев Йосипович Петражицький – засновник психології теорії права. Народився 17 квітня 1867 р. в маєтку Гори, розташованому на території сучасної Білорусі, що перебувала під окупацією російської імперії. Він походив із польсько-литовського шляхетського роду. Отримав ґрунтовне європейське виховання та раннє знайомство з ідеями гуманізму й права. Юридичну освіту здобув у Київському університеті Святого Володимира, де сформувався його інтерес до філософії та соціальних основ права.

Після завершення навчання Л. Петражицький стажувався у провідних університетах Німеччини (Гейдельберзі та Берліні), де познайомився з досягненнями правової доктрини Європи.

1898 року став професором, очолював кафедри енциклопедії та філософії права й соціології права. Помер 15 травня 1931 року у Варшаві.

1. Історія виникнення психологічної теорії права

Основи психологічної теорії права існували практично вже в перших державних утвореннях і навіть у період зародження людини розумної, коли правова поведінка формувалася під впливом емоцій, інстинктів і соціальних переживань. Ще в первісних суспільствах елементи права сприймалися не як норми зовнішнього примусу, а як внутрішні переконання, пов'язані зі страхом, соромом або почуттям справедливості. У цьому сенсі психологічна теорія має глибоке антропологічне коріння, оскільки ґрунтується на природній схильності людини реагувати на добро і зло через емоції. Формальне оформлення теорія отримала лише наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття, коли в науці з'явилися перші спроби пояснити право як явище людської психіки.

Її засновником і вважають Л. Петражицького, який створив цілісну концепцію емоційної природи права. Учений доводив, що джерелом правової поведінки є не зовнішні приписи держави, а внутрішні психічні переживання особи – її уявлення про право, обов'язок і справедливість. Саме емоції спонукають людину дотримуватися або порушувати правові норми незалежно від наявності примусу.

Психологічна теорія виникла в добу активного становлення психології як окремої науки й тому від самого початку тяжіла до міждисциплінарності та прагнула поєднати знання про людську психіку з правовими явищами. Наприкінці ХІХ століття в Європі відбувалося стрімке зростання інтересу до дослідження емоцій, свідомості та мотивів поведінки, що безпосередньо вплинуло на формування нових юридичних концепцій.

Психологічна теорія права увібрала в себе досягнення філософії, етики, соціології й експериментальної психології, намагаючись розкрити природу правової поведінки людини через внутрішні психічні процеси. Вона відмовилася від уявлення про право як суто формальну систему норм і розглядала його як живе явище, що народжується у свідомості людини. Завдяки цьому теорія відкрила нові підходи до розуміння правосвідомості, морального вибору та мотивації правомірної поведінки.

Подальший розвиток ця теорія дістала у працях зарубіжних правознавців, які поєднували юридичну та психологічну методологію, намагаючись пояснити право через внутрішні переживання та соціальні мотиви поведінки людини. Вагомий внесок у її розбудову зробили німецькі вчені Густав Радбрух, Георг Єллінек і Рудольф Штаммлер, які прагнули узгодити психологічний підхід із філософією справедливості та ідеєю правового ідеалізму. Значного розвитку ці ідеї набули у працях австрійського соціолога права Еугена Ерліха, який підкреслював, що реальне право існує у свідомості людей і виявляється у звичаях їхньої поведінки.

У Франції та Бельгії психологічну школу продовжили Фердінанд Теніс, Габріель Тард і Жан-Марі Гюйо, які досліджували взаємозв'язок між соціальними інстинктами, мораллю та правом. В Італії та Іспанії ідеї емоційного підґрунтя права підтримували Луїджі Феррарі, Франческо Карнелутті й Луїс Реккасенс Січес, які

розвивали напрямок гуманістичної юриспруденції. В американській правовій думці схожих висновків дійшли Олівер Венделл Голмс і Джером Френк, наголошуючи на психології судді та впливі переконань на тлумачення норм. У Польщі послідовники Л. Петражицького – Адам Подгурецький, Єжи Ланда й Анджей Валєвський – розвинули його ідеї у сфері соціальної психології права.

На початку ХХ століття психологічна теорія права була сприйнята неоднозначно, оскільки відходила від традиційного формально-юридичного підходу, зосередженого виключно на нормах і санкціях. Її критикували за надмірну «суб'єктивність» і спробу пояснити право через внутрішні переживання, що суперечило панівним позитивістським поглядам. Проте згодом її гуманістичний потенціал став очевидним, адже вона пояснювала не лише структуру правових норм, а й психологічні механізми їх реалізації. У другій половині ХХ століття інтерес до психологічного підходу відродився в межах соціології права, правової антропології та судової психології. На межі ХХ–ХХІ століть його ідеї були інтегровані в дослідження адміністративної психології, де увага зосереджувалася на поведінці службовців і громадян у сфері публічної влади.

2. Сутність психологічної теорії права

Сутність психологічної теорії права полягає в тому, що право розглядається не лише як система норм чи зовнішній регулятор, а як *внутрішній психічний стан особи, що відображає її уявлення про справедливість, обов'язок і порядок.*

Центральним елементом теорії є **емоційно-вольові переживання** як внутрішній психологічний стан людини, що поєднує:

- емоції;
- волю;
- уявлення про обов'язок і справедливість.

Ці переживання є рушійною силою правової поведінки, оскільки спонукають людину діяти відповідно до внутрішнього почуття належного навіть без зовнішнього примусу чи загрози покарання.

Таке *право існує у свідомості кожного індивіда й виявляється як внутрішній моральний імператив.*

Емоційно-вольова природа права робить його «живим» і динамічним феноменом, здатним до постійного розвитку разом із людською свідомістю.

Це розуміння права переносить акцент із державного примусу на особисту відповідальність і моральну автономію людини

За Левом Петражицьким, *інтуїтивне право – це система внутрішніх емоційно-вольових переживань людини, пов'язаних із почуттями обов'язку, справедливості та відповідальності.*

Воно виникає спонтанно у свідомості індивіда й регулює його поведінку навіть без зовнішнього примусу.

Інтуїтивне право є морально-психологічним феноменом, що ґрунтується на етичних переконаннях і особистій правосвідомості індивіда.

Це право не встановлюється державою, а формується у процесі соціальної взаємодії, набуваючи характеру внутрішнього імперативу.

Саме воно є справжнім джерелом еволюції юридичних систем, оскільки випереджає і спрямовує позитивне законодавство.

Інтуїтивне право є проявом духовної свободи, морального розвитку і психологічної рівноваги суспільства.

Позитивне право, навпаки, становить систему офіційно встановлених і санкційованих державою норм, що забезпечуються примусовими засобами. Його дія спирається не на внутрішні переконання, а на зовнішній обов'язок і авторитет влади. Позитивне право відображає певний рівень розвитку суспільства, але часто є запізнілою реакцією на зміни в моральній та психологічній сфері. Воно фіксує соціальні відносини у формі законів, підзаконних актів і правових процедур. На відміну від інтуїтивного, позитивне право є формалізованим, стабільним і публічним, але менш гнучким до індивідуальних відмінностей. Гармонія між цими двома видами права – умова морального та правового прогресу суспільства.

У межах психологічної теорії права правові зв'язки поділяються не на **автономні й гетерономні** (це класифікація його ширших психічних переживань), а саме на *однобічні* (атрибутивні) та *двобічні* (атрибутивно-обов'язкові).

Автономні переживання – це ті, що виникають усередині особистості без зовнішнього примусу – під впливом совісті, внутрішнього почуття обов’язку тощо.

Гетерономні переживання – зумовлені зовнішніми соціальними стимулами чи авторитетом. Це закони, накази, публічна влада, державний примус та ін.

Окремо слід виділити:

Однобічні (атрибутивні) правові зв’язки – як внутрішні емоційно-вольові переживання, у яких індивід усвідомлює лише своє право на певну поведінку чи благо, не пов’язуючи це з обов’язком іншої особи.

Такі зв’язки характеризують початковий, ще не зовнішньосоціалізований рівень правосвідомості, – наприклад, коли людина може відчувати, що «має право на повагу» чи «на справедливе ставлення», навіть якщо ніхто конкретно не зобов’язаний це забезпечувати.

Двобічні (атрибутивно-обов’язкові) правові зв’язки – як переживання, у яких поєднуються відчуття свого права з усвідомленням обов’язку іншої сторони.

Тобто людина сприймає правову ситуацію як взаємну: своє право існує настільки, наскільки інший має обов’язок його поважати чи виконати. Саме такий тип зв’язку є справжньою правовою емоцією, що відрізняє право від моралі.

Отже, психологічна теорія зосереджується на суб’єктивній природі правової свідомості. Вона трактує правову норму як продукт індивідуальної психіки, що закріплюється соціальною взаємодією.

Цей підхід дозволяє пояснювати феномени правопорушень, правомірної поведінки й правового нігілізму через психологічні закономірності.

3. Зміст психологічної теорії права

Психологічна теорія включає три взаємопов’язані рівні:

- емоційний;
- когнітивний;
- поведінковий.

Емоційний рівень у правовій поведінці охоплює не лише безпосередні переживання, а й глибші психічні реакції, що формують внутрішню мотивацію особи.

Наприклад, почуття справедливості, обурення, співчуття чи страху є тією емоційною основою, яка спонукає людину або дотримуватися, або навпаки – порушувати правову норму.

Саме це створює передумови для індивідуального морального вибору, що передуює усвідомленому правовому рішення.

Емоції можуть відігравати як конструктивну роль – коли почуття справедливості стимулює правомірну поведінку, так і деструктивну – коли страх чи гнів зумовлюють агресію та правопорушення.

Когнітивний рівень позначає стан, коли правосвідомість охоплює процеси пізнання, розуміння й інтерпретації правових норм у контексті соціальної реальності. Він передбачає *усвідомлення сутності правових приписів, їхньої справедливості та доцільності для підтримання суспільного порядку.*

Людина на цьому рівні здатна не лише знати зміст норм, а й оцінювати їх із погляду власних переконань і моральних принципів.

Когнітивна діяльність формує уявлення про соціальні очікування, тобто про те, як суспільство сприймає належну поведінку. Завдяки цьому індивід набуває здатності співвідносити свої дії з правовими й моральними орієнтирами, що панують у спільноті.

Поведінковий рівень правосвідомості виявляється в реальних діях людини, які втілюють її ставлення до права через конкретні факти (акти) правомірної чи протиправної поведінки.

Саме на цьому рівні відбувається перехід від внутрішніх переконань і знань до практичного виконання або порушення норм права.

Поведінка особи свідчить про ступінь її правової культури, внутрішньої дисципліни та здатності діяти відповідно до суспільно прийнятих стандартів. Вона може мати як свідомо законний, так і умисно протиправний характер, що залежить від сформованості емоційного та когнітивного рівнів. Поведінковий аспект також відображає реакцію людини на правові стимули – заохочення, покарання, соціальне схвалення або осуд.

Психологічна теорія також розкриває зміст:

- *правосвідомості;*
- *правової культури;*
- *правових установок.*

З погляду психологічної теорії права, **правосвідомість** є внутрішнім психічним станом особи, який відображає її емоційно-вольове ставлення до права, норм, справедливості та власних обов'язків перед суспільством. Л. Петражицький розглядав правосвідомість не як раціональне знання норм, а як сукупність емоційних переживань, що спонукають людину діяти відповідно до уявлень про «належне» та «справедливе».

У структурі правосвідомості поєднуються три рівні – емоційний, когнітивний і поведінковий, що відображають відповідно почуття, усвідомлення й практичне втілення правових норм. Психологічна теорія наголошує, що саме внутрішні переживання права є джерелом його дії, а не зовнішній примус чи страх покарання.

Із погляду психологічної теорії права, **правова культура** є складним психологічним феноменом, який поєднує знання, почуття та поведінкові установки людини щодо права. Вона відображає рівень розвитку правосвідомості, здатність особи емоційно сприймати й морально оцінювати правові явища, а також практично реалізовувати їх у своїй поведінці.

Л. Петражицький уважав, що справжня правова культура ґрунтується не на страху перед покаранням, а на внутрішньому відчутті справедливості й обов'язку. Вона формується через правові емоції, які визначають добровільне дотримання норм і відповідальне ставлення до власних прав і свобод. Психологічна теорія підкреслює, що високий рівень правової культури можливий лише тоді, коли правові норми стають частиною внутрішнього світу людини.

У межах психологічної теорії права **правові настанови** відображають готовність індивіда діяти певним чином у правовій ситуації, спираючись на внутрішнє відчуття справедливості чи (та) обов'язку.

Правові настанови поєднують у собі емоційно-вольові імпульси й раціональні переконання, що визначають стійку орієнтацію

особи на правомірну або протиправну поведінку. Залежно від сформованості правосвідомості ці настанови можуть зміцнювати правопорядок або, навпаки, породжувати девальвацію. Психологічна теорія підкреслює, що правові установки не нав'язуються зовні, а виникають як результат внутрішнього переживання норм і моральних оцінок.

У межах цього право стає системою внутрішніх мотивацій, а не лише зовнішніх санкцій. Воно тим самим долає розрив між юридичним формалізмом і людською психологією.

4. Місце і роль психологічної теорії в адміністративному праві

В адміністративному праві психологічна теорія виконує пояснювальну, регулятивно-прикладну та гуманістичну функції, оскільки дає змогу зрозуміти внутрішні мотиви поведінки суб'єктів владних повноважень і приватних осіб.

Завдяки такому підходу посадові особи адміністративних органів можуть досягати більшої ефективності у своїй діяльності, ураховуючи психологічні особливості мислення, емоційний стан та мотивацій контрагентів.

Це важливо під час розгляду звернень громадян, надання адміністративних послуг чи здійснення контрольних і наглядових процедур.

Уміння відчутти емоційний стан особи, яка звернулася по допомогу, або своєчасно розпізнати поведінкові ознаки потенційного правопорушника сприяє прийняттю справедливих, зважених рішень.

Психологічний підхід формує у публічних службовців здатність до емпатії, врівноваженості та конструктивної комунікації в межах правових процедур. Це дозволяє зрозуміти, як емоційні й мотиваційні чинники впливають на поведінку суб'єктів публічного адміністрування.

Рішення у сфері публічного адміністрування ухвалюються не лише раціонально, а й під впливом внутрішніх емоцій – почуття справедливості, відповідальності, страху чи співчуття. Ці

переживання формують індивідуальне бачення правомірності дій, справедливого застосування норм і меж владних повноважень.

Водночас це показує, наскільки посадова особа адміністративного органу здатна протистояти пропозиціям незаконного збагачення, упередження до певних категорій осіб, емоційному впливу або зовнішньому тиску під час ухвалення рішень.

Потрібно відокремлювати особисті почуття від публічного інтересу, орієнтуватися не на вигоду чи авторитет, а на справедливість, рівність перед правом, зв'язаність у свої діях законом. Психологічна врівноваженість і правова рефлексія допомагають зберігати неупередженість навіть у конфліктних або політично чутливих ситуаціях.

Від гармонійного поєднання емоційного, когнітивного та поведінкового рівнів правосвідомості посадових осіб залежить якість управлінських рішень і ступінь дотримання законності в публічному адмініструванні. *Емоційний рівень* забезпечує чутливість до справедливості, гуманності й соціальної відповідальності. *Когнітивний рівень* дає змогу раціонально осмислювати норми, оцінювати їхню доцільність і передбачати наслідки прийнятих рішень. *Поведінковий рівень* виявляється у практичних діях, що демонструють готовність посадової особи діяти в межах права навіть у складних ситуаціях. Лише поєднання цих складових створює внутрішню узгодженість між знанням, почуттям і вчинком, що є основою професійної етики службовця

Адміністративні рішення не можуть бути ефективними без урахування психологічних аспектів сприйняття публічної влади, авторитету, відповідальності та рівня довіри громадян до публічної влади.

Посадові особи мають усвідомлювати, що кожне їхнє рішення викликає не лише юридичні, а й емоційні реакції в суспільстві, формуючи ставлення до влади загалом. Від здатності чиновника здійснювати комунікацію з громадянами, виявляти повагу та емпатію залежить рівень соціальної підтримки й готовність населення виконувати адміністративні приписи.

Недооцінка психологічного чинника призводить до відчуження, зниження довіри й опору навіть об'єктивно справедливим рішенням. Натомість психологічно виважене адміністрування

сприяє створенню атмосфери партнерства між владою та громадянами.

Цей підхід також пояснює, чому одні й ті самі адміністративні процедури сприймаються громадянами по-різному залежно від рівня їхньої правової культури.

Для осіб із високим рівнем правосвідомості адміністративні дії влади є зрозумілими, передбачуваними та легітимними, оскільки такі особи усвідомлюють їхній правовий зміст і мету. Натомість для громадян із низьким рівнем правової культури ті самі процедури можуть здаватися надмірно бюрократичними, репресивними або несправедливими.

Психологічна теорія права дозволяє побачити, що ставлення до адміністративних процесів формується не лише через знання законів, а й емоційний досвід узаємодії з владою. Саме тому публічні службовці адміністративних органів мають враховувати різний психологічний і культурний контекст своїх адресатів.

Психологічна теорія допомагає формувати моделі службової етики, антикорупційної поведінки та механізми запобігання адміністративним конфліктам, виходячи з розуміння внутрішніх мотивацій посадових осіб. Вона пояснює, як емоційні та вольові чинники впливають на схильність до зловживання владою або, навпаки, до доброчесної поведінки.

На основі психологічних закономірностей можна розробляти системи внутрішнього контролю, що не лише карають за порушення, а й стимулюють етичну саморегуляцію. Усвідомлення власної ролі у відносинах влади та відповідальності формує у службовців почуття професійної честі та відповідальності перед суспільством. Психологічний підхід також дозволяє виявляти потенційні джерела конфліктів у колективах або у взаємодії з громадянами ще до їхнього загострення.

Він є підґрунтям для розвитку психології публічного адміністрування як складової науки адміністративного права, що поєднує правові, управлінські й поведінкові аспекти діяльності посадових осіб. Психологічний підхід дозволяє аналізувати, як внутрішні мотиви, емоційна стабільність і ціннісні орієнтири впливають на ефективність ухвалення рішень у сфері публічної влади. Така інтеграція сприяє гуманізації адміністративного процесу, у якому

враховується не лише буква закону, а й психологічні особливості його виконавців і адресатів. Завдяки цьому формується новий науковий напрямок – психологія публічного адміністрування, що має забезпечити гармонійне поєднання правових норм і людського чинника.

5. Використання психологічної теорії в адміністративному судочинстві

У сфері адміністративного судочинства психологічна теорія права застосовується для аналізу мотивацій суддів, поведінки сторін і психології судового сприйняття.

Вона допомагає оцінювати психологічний вплив доказів, авторитету суду та процесуальної поведінки представників сторін у межах адміністративного процесу.

Завдяки цьому можна глибше зрозуміти, як емоційні реакції, невербальна комунікація та психологічні настанови впливають на сприйняття правової аргументації.

Психологічна теорія дає змогу виявити, **наскільки впевненість, етичність і послідовність сторін у процесі впливають на формування внутрішнього переконання судді.**

Вона також дозволяє аналізувати, як публічний характер судового розгляду й поведінка учасників процесу формують у суспільстві уявлення про справедливість суду. Уміння враховувати психологічний контекст сприяє підвищенню культури судового спілкування й зменшенню конфліктності між сторонами.

Важливе місце посідає феномен правової довіри – як внутрішньої впевненості особи в об'єктивності судового процесу та неупередженості суду. Це психологічне відчуття формує готовність громадян добровільно підкорятися судовим рішенням, навіть якщо вони є для них несприятливими.

Правова довіра ґрунтується на емоційному сприйнятті справедливості, послідовності судової практики й доброчесності суддів. Коли громадяни бачать чесність, відкритість і аргументованість судових дій, у них виникає переконання, що суд виконує не лише формальну, а й моральну функцію. Водночас утрата цієї

довіри призводить до відчуження від правової системи, зниження авторитету держави й поширення правового нігілізму.

Завдяки психологічному підходу можна пояснити, як суб'єктивні емоції, стрес або почуття несправедливості впливають на процеси доказування та оцінювання фактів у судовому провадженні. Емоційний стан сторін часто визначає їхню здатність чітко висловлювати позицію, сприймати аргументи опонента та реагувати на запитання суду.

Судді й учасники процесу можуть підсвідомо піддаватися впливу невербальних сигналів, інтонації чи проявів напруженості, що впливають на формування внутрішнього переконання. Почуття образи або недовіри здатне спотворювати сприйняття фактів, створюючи бар'єр для об'єктивного аналізу доказів. Психологічна теорія допомагає усвідомити, що навіть формально однакові правові ситуації сприймаються по-різному залежно від емоційного контексту.

У сучасному адміністративному судочинстві психологічна теорія права використовується для вдосконалення комунікацій між судом і громадянами, забезпечуючи довіру та взаємоповагу у процесі правосуддя. Вона допомагає суддям і працівникам апарату суду краще розуміти емоційний стан учасників процесу, особливо тих, хто перебуває у стресовій або конфліктній ситуації. Уміння спілкуватися з урахуванням психологічних особливостей людей сприяє зниженню напруження, підвищенню рівня сприйняття судових рішень і запобігає ескалації конфліктів.

Судова комунікація, побудована на принципах емпатії, поваги та нейтральності, формує у громадян відчуття справедливості й упевненості у справедливості судових рішень відповідно до вимог верховенства права. Завдяки такому підходу суд перестає сприйматися як каральний інститут і стає інструментом захисту прав людини.

Вона сприяє формуванню емпатійного та людиноцентричного правосуддя, що відповідає принципам верховенства права й орієнтується на захист гідності кожної особи. Такий підхід передбачає врахування не лише юридичних фактів, а й психологічного стану учасників судового процесу, їхніх емоцій, страхів і очікувань.

Суддя, який розуміє людські переживання, здатен забезпечити більш збалансоване рішення, що поєднує законність із моральною справедливістю. Емпатійне правосуддя зменшує дистанцію між судом і громадянами, перетворюючи судовий процес із формальної процедури на діалог держави й людини.

6. Моделі застосування психологічного підходу в сучасному адміністративному праві України

Сучасне адміністративне право України поступово інтегрує психологічні моделі, орієнтовані на поведінкову мотивацію, комунікацію та довіру.

Першою моделлю є **мотиваційно-поведінкова**, яка пояснює ефективність адміністративних процедур через усвідомлення людьми наслідків своїх дій та рішень.

Вона виходить із того, що поведінка посадових осіб і громадян визначається не лише правовими нормами, а й внутрішніми мотивами, очікуваннями та емоційними реакціями. Чим глибше особа розуміє причинно-наслідковий зв'язок між своїми вчинками та правовими наслідками, тим свідомішою стає її участь у правовій взаємодії.

Така модель допомагає публічним службовцям прогнозувати реакції людей на адміністративні рішення та обирати найефективніші форми комунікації. Вона також знижує ризик конфліктів і сприяє добровільному дотриманню норм завдяки внутрішній мотивації, а не зовнішньому примусу.

Другою є **комунікаційна модель**, яка наголошує на психології взаємодії між адміністративними органами та приватними особами, розглядаючи комунікацію як ключовий чинник ефективності публічного адміністрування.

Вона виходить із того, що довіра до влади, сприйняття законності її рішень і готовність громадян до співпраці залежать від якості спілкування та вміння посадових осіб слухати, пояснювати й переконувати.

Ефективна комунікація потребує емоційного інтелекту, поваги до гідності людини та здатності нейтралізувати правові суперечки (конфлікти) через діалог, а не примус.

Застосування цієї моделі допомагає уникати непорозумінь, підвищує прозорість діяльності адміністративних органів і формує позитивний імідж публічної влади. Вона також сприяє формуванню зворотного зв'язку між державою та суспільством, що робить управлінські рішення більш обґрунтованими та прийнятними.

Третьою є **етико-ціннісна модель**, у межах якої психологічний підхід формує морально-емоційну основу службової поведінки посадових осіб і визначає їхню внутрішню орієнтацію на добро, справедливість і людяність.

Вона підкреслює, що ефективне публічне адміністрування не можливе без глибокого усвідомлення етичної відповідальності перед суспільством. Емоційно зріла й морально виважена особа здатна ухвалювати рішення, керуючись не лише законом, а й почуттям професійного обов'язку та поваги до людської гідності. Такий підхід допомагає уникати корупційних проявів, свавілля й зловживань владою, оскільки ґрунтується на внутрішньому самоконтролі й моральних переконаннях. Етико-ціннісна модель також сприяє створенню позитивного морально-психологічного клімату в органах влади, де панує довіра, взаємоповага й колегіальність.

Такі моделі втілюються через тренінги службової етики, стандарти доброчесності та систему психологічної підтримки державних службовців, що сприяє підвищенню їхньої професійної стійкості й моральної відповідальності. Психологічна підготовка дозволяє посадовим особам краще розуміти власні емоції, уникати професійного вигорання та конструктивно долати стресові ситуації. Водночас етичні стандарти задають чіткі орієнтири поведінки, що запобігають корупційним проявам і формують культуру довіри в публічній службі.

Система психологічної підтримки створює умови для розвитку емоційного інтелекту, що є важливим чинником ефективного лідерства та уївадження збалансованих рішень. Такі заходи сприяють формуванню зрілої правосвідомості й відповідального ставлення до публічних обов'язків.

Їх застосування підвищує ефективність публічного адміністрування, зміцнює довіру громадян до влади та сприяє формуванню правової культури, зорієнтованої на повагу до людської гідності.

Завдяки психологічно виваженому підходу публічні службовці краще розуміють потреби суспільства, що дозволяє ухвалювати більш справедливі й обґрунтовані рішення. Така взаємодія базується на принципах відкритості, партнерства та відповідальності, що перетворює адміністративну діяльність на сервіс для громадян. Високий рівень довіри до органів влади формується через добросовісну поведінку посадових осіб і послідовне дотримання етичних стандартів. Це створює умови для стабільності правопорядку та зміцнення демократичних засад у публічному секторі.

Запитання до самоконтролю:

- Поясніть витоки психологічної теорії права. Коли і за яких умов формувалися її основні засади? Яке значення мали емоційні й інстинктивні чинники в первісних формах правової поведінки?
- Розкрийте основні положення вчення Лева Петражицького. Яким чином він визначав роль емоцій у формуванні правових переживань і поведінки людини?
- Порівняйте інтуїтивне й позитивне право за Л. Петражицьким. У чому полягає відмінність між цими двома видами права і як вони впливають на моральний розвиток суспільства?
- Оцініть внесок зарубіжних учених у розвиток психологічної теорії права. Назвіть принаймні трьох європейських мислителів, які розвивали ідеї психологічного підходу в юриспруденції, та коротко поясніть їхній внесок.
- Проаналізуйте сучасне значення психологічної теорії права. Як її ідеї інтегруються в сучасні напрямки правової науки, зокрема в соціологію права, правову антропологію та адміністративну психологію?
- Поясніть суть психологічної теорії права. У чому полягає її відмінність від нормативістського підходу до розуміння права?
- Розкрийте зміст емоційно-вольових переживань, які, за Л. Петражицьким, лежать в основі правової поведінки людини.
- Порівняйте інтуїтивне та позитивне право. У чому полягає різниця між їхнім змістом, джерелами й механізмами впливу на поведінку людини?

- Поясніть, які види правових зв'язків виділяє психологічна теорія (однобічні та двобічні) та як вони відображають різні рівні правосвідомості.

- Схарактеризуйте практичне значення психологічної теорії права. Як цей підхід може допомогти зрозуміти поведінку суб'єктів публічного адміністрування чи правопорушників?

- Які три рівні правосвідомості виділяє психологічна теорія права, і яку роль відіграє кожен із них у формуванні правової поведінки людини?

- Поясніть, у чому полягає емоційний рівень правової поведінки та які саме почуття можуть сприяти або, навпаки, заважати дотриманню правових норм.

- Як когнітивний рівень впливає на усвідомлення та інтерпретацію норм права? Наведіть приклад його прояву в поведінці людини.

- Що таке правова культура та правові установки з точки зору психологічної теорії права, і як вони пов'язані з рівнем розвитку правосвідомості особи?

- Як психологічна теорія долає розрив між юридичним формалізмом і людською психологією? Яке практичне значення це має для розуміння сучасного права?

- У чому полягає пояснювальна, регулятивно-прикладна та гуманістична функції психологічної теорії в адміністративному праві? Наведіть приклади їх прояву.

- Як психологічна теорія допомагає підвищити ефективність діяльності посадових осіб адміністративних органів при розгляді звернень громадян і прийнятті управлінських рішень?

- Чому рівень правосвідомості та правової культури впливає на здатність посадовців ухвалювати об'єктивні й справедливі рішення.

- Як психологічні чинники впливають на сприйняття адміністративних процедур громадянами з різним рівнем правової культури? Наведіть приклади різного ставлення до влади.

- У чому полягає значення психологічного підходу для розвитку психології публічного адміністрування як складової науки адміністративного права?

- У чому полягає основне призначення психологічної теорії права в адміністративному судочинстві?
- Як феномен правової довіри впливає на сприйняття громадянами судових рішень і авторитет судової влади?
- Яким чином емоційний стан сторін може впливати на процес доказування та формування внутрішнього переконання судді?
- Як застосування психологічного підходу сприяє підвищенню культури судового спілкування і зниженню конфліктності у судовому процесі?
- Що означає поняття емпатійного та людиноцентричного правосуддя, і як воно пов'язане з принципом верховенства права?
- У чому полягає сутність мотиваційно-поведінкової моделі в адміністративному праві, і як вона впливає на ефективність публічного адміністрування?
- Яку роль відіграє комунікативна модель у формуванні довіри між адміністративними органами та громадянами?
- Як етико-ціннісна модель сприяє запобіганню корупційним проявам і формуванню моральної відповідальності посадових осіб?
- Яким чином психологічна підготовка та система підтримки державних службовців підвищують ефективність публічного адміністрування?
- Як реалізація цих моделей впливає на довіру громадян до влади та розвиток правової культури в Україні?

Літератури для поглибленого опанування:

- Petrażycki, L. von. (1907). *Über die Motive des Handelns und über das Wesen der Moral und des Rechts*. Aus dem Russischen ins Deutsche übertragen von P. Balson. Berlin: Verlag von H. W. Müller, RCIN – Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych. 2025. URL: <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/20498/edition/35793/content>
- Petrażycki, L. (1924). *O pobudkach postępowania i o istocie moralności i prawa*. Warszawa: Nakładem Księgarni K. Wojnara i Sp.

URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c7/PL_Petra%C5%BCycki_-_O_pobudkach_post%C4%99powania_i_o_istocie_moralno%C5%9Bci_i_prawa.pdf

▪ Peno, M. (2019). *Leon Petrażycki and a pluralism of the sources of law*. Tribuna Juridica, Vol. 9, No. 1, pp. 237–246. RCISD – Romanian-American University. 2025.

URL: <https://www.tribunajuridica.eu/arhiva/An9v1/22.%20Peno.pdf>

▪ Motyka K. (2018). *Law and Sociology: The Petrażyckian Perspective*. In: *Sociology of Law as the Science of Norms: Essays in Honour of Adam Podgórecki*. Kraków: Jagiellonian University Press. pp. 115–130. URL:

: https://www.academia.edu/36013459/Law_and_Sociology_The_Petra%C5%BCyckian_Perspective_proof

▪ Lisanyuk, E., & Barbashina, E. (2018). *Leon Petrażycki on Norms and Their Logical Study*. *Studia Humana*, 7(4), 30–38. DOI: 10.2478/sh-2018-0021.

URL: https://www.researchgate.net/publication/329345096_Leon_Petrażycki_on_Norms_and_Their_Logical_Study.

▪ Motyka, K. (2023). *Leon Petrażycki and Adam Podgórecki: On the Reception of the Psychological Theory of Law in Poland under Communism*. In: Edoardo Fittipaldi & A. Javier Treviño (eds.), *The Living Legacy of Leon Petrażycki: Law, Emotions, Society*. Routledge, Taylor & Francis Group, pp. 85–101. DOI: [10.4324/9781351036740-5](https://doi.org/10.4324/9781351036740-5).

▪ Петражицький Л. Й. *Нариси з філософії права*. Київ: ВД «Дакор», 2020. 148 с. ISBN 978-617-7679-53-9. (Український переклад праці 1900 р.).

▪ Петражицький Л. Й. *Вибрані праці*. Кн. 1 / упоряд., передм. І.С. Гриценко, В. А. Короткий. Київ: Либідь, 2011. 414 с.

▪ Петражицький Л. Й. *Вибрані праці*. Кн. 2 / упоряд. І. С. Гриценко, В.А. Короткий. Київ: Либідь, 2011. 543 с. Серія «Пам'ятки правничої думки Київського університету»

▪ Merezko, O. (2025). *Leon Petrażycki's Teaching and Contemporary Legal Theory*. In: Jakob V. H. Holtermann, Mario Kresić & Marko Novak (eds.), *Legal Consciousness*. Cham: Springer

Nature Switzerland, pp. 51–72. DOI: 10.1007/978-3-031-87962-3_3.
URL: <https://philpapers.org/rec/MERLPT-2>

▪ Кацавець Р. Юридична психологія. Навчальний посібник.
Київ: Алерта, 2023. 294 с.

Адміністративне право – це право організації та дії
Жорж Ведель

*У найзагальнішому значенні
адміністративне право охоплює всі норми,
що регулюють функціонування адміністрації.
П'єр Дельвольве*

Лекція 9

КЛАСИЧНЕ АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ФРАНЦІЇ (на основі наукових підходів Жорж Ведель (Georges Vedel, 1910–2002), П'єр Дельвольве (Pierre Delvolvé, 1946–2023))³²

1. Поняття та значення французького адміністративного права

У французькій правовій традиції адміністративне право розглядається як право, що регулює діяльність адміністрації та визначає межі її втручання у публічну сферу.

Його значення полягає в установленні спеціального правового режиму, відмінного від приватного права, який діє у відносинах між адміністрацією та приватними особами. Адміністративне

³² 1. **Жорж Ведель** (Georges Vedel, 1910–2002) був одним із провідних французьких теоретиків публічного права XX століття, поєднуючи академічну глибину з практичним досвідом роботи в Конституційній раді Франції. Його науковий доробок базувався на республіканській конституційній традиції та на принципі верховенства права, що визначав рамки адміністративної діяльності. Завдяки ясності викладу його праці стали зрозумілими не лише науковцям, а й практикам. Саме ця риса дозволила Веделю вплинути на формування французької школи публічного права. Його доктрина підкреслювала, що завдання адміністративного права – не тільки організовувати державну владу, а й забезпечувати захист громадян від неї.

П'єр Дельвольве (Pierre Delvolvé, 1946–2023) є одним із найвпливовіших французьких учених у сфері адміністративного права другої половини XX – початку XXI століття, спадкоємцем наукової школи Ж. Веделя. Його дослідження відзначалися ретельним аналізом джерел права, судової практики та методики адміністративної юстиції. Він був одним із головних інтерпретаторів ключових рішень Державної ради Франції. Центральним у його підході було прагнення зберегти автономію адміністративного права як незалежної системи, здатної протидіяти надмірному втручання політичної влади.

право передбачає наявність публічної влади, уповноваженої діяти від імені держави.

Воно створює умови для здійснення адміністративних функцій. Існування адміністративного права є потрібною умовою функціонування будь-якої правової демократичної (цивілізованою) держави, оскільки без нього не можна забезпечити узгодженість публічних дій і правову захищеність громадян. Адміністративне право є автономним щодо приватного права.

Формується подвійна структура: *приватне право* – для індивідуальних відносин, *адміністративне право* – для публічних.

Цей дуалізм є інституційним розмежуванням, яке визначає юрисдикцію адміністративних судів. Саме через це адміністративне право вважається самостійною гілкою публічного права, що володіє власними джерелами, принципами та засобами (методами).

Значення адміністративного права полягає в тому, що воно забезпечує баланс між владними прерогативами держави та правами приватних осіб.

Майно, що входить до складу публічної власності, підпадає під спеціальний адміністративно-правовий режим власності, який виключає його відчуження чи передання у приватну власність.

Отже, адміністративне право виконує функцію захисту публічного інтересу, забезпечуючи законність дій адміністрації та контроль за нею; формує правові рамки, у яких публічна влада може діяти ефективно, але без порушення принципів справедливості й верховенства права.

Адміністративне право Франції вважається одним із найрозвиненіших у світі та зразком для всіх континентальних правових систем.

2. Межі адміністративного права Франції

Межі адміністративного права визначаються його місцем у системі публічного права та сферою дії адміністрації як носія виконавчої влади. Воно охоплює всі норми, що регулюють організацію, функціонування та діяльність адміністрації, тобто як її внутрішню структуру, так і зовнішні відносини з громадянами.

Адміністративне право встановлює правила, за якими діють міністерства, місцеві виконавчі органи, публічні установи, визначаючи їх компетенцію, порядок ухвалення рішень та форми контролю.

Воно є організаційним і функційним правом, поєднуючи матеріальні й процедурні норми.

Його межі охоплюють як підзаконну правотворчу діяльність адміністрації (регламенти, інструкції, акти), так і правозастосовну (видання дозволів, санкцій, надання послуг).

Водночас адміністративне право не поширюється на політичну діяльність держави, парламентські процедури та відносини між приватними особами.

Адміністративне право регулює ті відносини, у яких одна зі сторін є носієм публічної влади, що діє в інтересах держави або громади.

Проте межа не завжди чітка, адже адміністрація може укладати цивільно-правові угоди або брати участь у господарській діяльності. Саме тому французькі суди застосовують функційний критерій, визначаючи:

по-перше – чи здійснюється дія адміністрації в публічному інтересі;

по-друге – з використанням владних повноважень?

Якщо так, то дія підпадає під адміністративне право, і правова суперечка розглядається в системі адміністративної юстиції.

Третім виміром є судова юрисдикція адміністративного права, яка окреслює його практичні межі. Усі правові суперечки, що виникають унаслідок дій адміністрації, а саме ухвалення адміністративних актів, укладення публічних контрактів, завдання шкоди, – належать до компетенції адміністративних судів. Центральну роль у цьому відіграє Державна рада, яка виконує функції і вищої адміністративної інстанції щодо тлумачення адміністративних принципів. Її юриспруденція визначає зміст і сферу дії адміністративного права, зокрема через рішення, що встановлюють межі публічної компетенції адміністрації.

Водночас суди загальної юрисдикції зберігають повноваження у випадках, коли адміністрація діє як приватна особа – наприклад, у трудових або комерційних відносинах.

Отже, судова практика є основним засобом уточнення меж адміністративного права, що постійно адаптується до соціально-економічних змін.

Нарешті, межі адміністративного права Франції мають динамічний характер, адже вони розширюються під впливом практики публічного адміністрування, цифровізації та європейської інтеграції. Нові сфери – екологічне регулювання, захист персональних даних, публічні цифрові послуги – включаються до предмета адміністративного права, збагачуючи його сучасним змістом.

При цьому засади верховенства права (законності), пропорційності й забезпечення публічного інтересу залишаються його незмінним ядром.

Межі адміністративного права Франції постійно уточнюються завдяки децентралізації, судовим новаціям і доктринальним підходам.

3. Система класичного адміністративного права Франції

Класичне адміністративне право Франції ХХ століття формувалося як особлива галузь публічного права, що виокремилася з конституційних засад виконавчої влади.

Його витoki сягають традиційного розуміння адміністрації як дії держави, спрямованої на реалізацію публічного примусу та забезпечення виконання законів.

Виконавча влада в системі розглядається не лише як інструмент уряду, а як самостійна форма публічного адміністрування, що поєднує владний вплив із забезпеченням суспільного інтересу.

Отже, адміністративне право є основою для діяльності уряду поза сферою міжнародних відносин і політичного представництва.

Французьке адміністративне право як самостійна галузь постало на основі подвійної природи – законодавчої та судової. Його специфіка полягає в тому, що воно значною мірою є правом, створеним суддями адміністративних судів.

Основою цієї системи є адміністративна юстиція, що має забезпечити баланс між законністю дій адміністрації та захистом прав громадян.

Ключовим елементом адміністративного права Франції є *адміністративний режим, який ґрунтується на принципі розмежування компетенції між адміністративними й судовими органами.*

Цей принцип виник із потреби відокремлення дій адміністрації від актів правосуддя і законодавчої влади. Історично він зазнавав кризи, пов'язаної з визначенням критеріїв компетенції, однак у результаті доктринальних і судових уточнень набув чіткої правової форми.

Саме адміністративний суд визначає межі втручання держави в приватну сферу, зокрема через тлумачення понять «публічний суб'єкт» і «публічний примус».

Особливе місце займають **односторонні адміністративні акти** – як індивідуальні рішення адміністрації, які мають власний правовий режим ухвалення, оприлюднення, дії в часі та просторових межах. Саме через них адміністрація реалізує свою владну компетенцію в межах принципу законності.

Завершальним елементом структури є **інститут законності та відповідальності публічних осіб**. Принцип законності у французькому адміністративному праві охоплює обов'язковість норм, закріплених у конституції, законах, міжнародних угодах, принципах права та судових рішеннях.

Його межі визначаються як загальними, так і винятковими обставинами – наприклад, актами уряду чи ситуаціями публічного інтересу.

Важливою складовою є система **адміністративної відповідальності**, що розрізняє дії адміністративного та неадміністративного характеру. Вона включає спеціальні режими під юрисдикцією адміністративних і загальних судів, а також відповідальність за шкоду, завдану адміністрацією, судовою службою або транспортними пригодами.

Отже, класичне французьке адміністративне право становить цілісну систему, що поєднує принципи законності, публічного інтересу, компетенції та судового контролю.

4. Конституційні основи адміністративного права Франції

Адміністративне право має своїм першоджерелом конституцію, яка задає правові рамки для всіх сфер публічного адміністрування. Такий підхід можна схарактеризувати як *«конституційний фундаменталізм»*, адже він підкреслює нерозривний зв'язок адміністративних інститутів із верховними принципами державного ладу. Це означає, що адміністрація не існує самотійно, а завжди діє в межах конституційної легітимності.

Фактично кожна норма адміністративного права має «генетичний код» Конституції, який гарантує захист прав людини. Цей принцип став базовим у французькій правовій науці, що відрізняє її від систем, де адміністративне право розглядається лише як технічна галузь. Саме через це Ж. Ведель уважав конституційні положення ядром, без якого не можна зрозуміти сутність адміністративного права.

Французька модель адміністративного права відстоює його автономність як цілісної системи норм. Ідеться не про підгалузь права, а про окрему конструкцію, що ґрунтується на поняттях «публічна влада» та «публічна служба». Ці категорії виходять за межі цивільно-правових відносин, адже передбачають додаткові обмеження та обов'язки, які накладаються на адміністрацію. Вони створюють своєрідний «особливий правовий режим», що є бар'єром проти свавілля та гарантією забезпечення публічного інтересу.

На відміну від систем, де головним джерелом права є законодавець, у Франції адміністративне право формувалося під впливом Державної ради – *верховенства судової практики*. Судді були творцями принципів, що згодом стали загальновизнаними доктринальними положеннями. Судова практика стала «живим джерелом» адміністративного права, що забезпечувало його динамічність і пристосованість до практики. Це підкреслює унікальність французької системи.

Французьке адміністративне право не є застиглою догмою, воно постійно змінюється під впливом суспільних потреб і політичних викликів (еволюція та адаптивність). Доктрина визнає, що ключові поняття – наприклад, «публічна служба» – залишаються розмитими та визначаються радше прецедентами, ніж чіткими

дефініціями. Така «імпресіоністська» гнучкість дозволяє праву пристосовуватися до нових форм діяльності адміністрації. Водночас відбувається трансформація його функцій: якщо раніше воно було інструментом влади, то нині *адміністративне право стало інструментом захисту громадян*. Це демонструє еволюцію від державоцентризму до людиноцентризму, що є ознакою зрілості правової системи.

5. Місце і роль інституту «адміністрація» в адміністративному праві Франції

Категорія «адміністрація» має первинне, базове значення, адже саме вона визначає предмет, межі та функціональну спрямованість усієї галузі. У класичному розумінні *адміністрація отожднюється з діяльністю виконавчої влади, яка реалізує закони та забезпечує публічний порядок через владні акти*.

Її природа виражається у практичному здійсненні державної волі, що втілюється у формі видання регламентів (підзаконних нормативно-правових актів), односторонніх адміністративних актів (індивідуальних рішень) та організаційно-розпорядчих дій.

Водночас адміністрація у французькому контексті – це не лише система адміністративних органів, а насамперед функція публічного адміністрування, яка має власні принципи та межі. Вона функціонує в умовах ієрархії виконавчої влади, *забезпечуючи безперервність публічного адміністрування незалежно від політичних змін*.

Поняття «адміністрація» не зводиться до організаційної структури виконавчої влади, а набуває юридичного змісту. Вона є носієм особливого правового режиму, що відмежовує її діяльність від приватного сектору й підпорядковується нормам адміністративного права.

Отже, адміністрація у французькому праві є не тільки суб'єктом, а й об'єктом правового регулювання, що визначає її поведінку в межах законності.

У французькому адміністративному праві адміністрація є також сферою реалізації публічного примусу, який є невід'ємним атрибутом виконавчої влади. Саме тому вона здатна забезпечувати

виконання законів та підтримувати публічний порядок без потреби безпосереднього звернення до суду.

Зміст діяльності адміністрації полягає в організації, контролі, регулюванні соціальних процесів за допомогою нормативно-правових, індивідуальних або матеріальних актів із метою реалізації публічного інтересу. Вона об'єднує поняття законності, компетенції та відповідальності.

Зрештою в системі французького адміністративного права адміністрація виконує подвійну функцію – практичну й нормативну, де *практична* полягає в забезпеченні щоденного функціонування публічної влади, а *нормативна* – у створенні правил, обов'язкових для суспільства.

Через адміністрацію реалізуються всі засади публічного адміністрування – верховенства права, пропорційності примусу, ієрархічності актів, відповідальності держави перед громадянином.

Водночас її діяльність підлягає контролю з боку адміністративних судів, які гарантують дотримання принципу законності.

Отже, адміністрація є не просто виконавчим органом, а ключовою ланкою взаємодії між правом і владою, що втілює саму сутність французької моделі публічного права. Її роль полягає в забезпеченні рівноваги між ефективністю дії держави та захистом прав громадян у межах демократичного конституційного ладу.

6. Виконання законів в адміністративному праві Франції

У французькому адміністративному праві категорія «виконання законів» є центральною для розуміння функцій виконавчої влади та визначення меж діяльності адміністрації. У класичній французькій доктрині вона розглядається не як пасивне відтворення законодавчої волі, а як активна правозастосовна діяльність, у межах якої держава забезпечує реальне втілення законів у суспільних відносинах. Це виконання передбачає організаційні, правотворчі та матеріально-технічні дії уряду й адміністративних органів. Конституційні положення закріплюють обов'язок уряду «керувати дією законів», що робить виконання не лише технічною, а й політико-правовою функцією.

Отже, виконання законів у французькому публічному праві – це активна діяльність адміністрації, спрямована на перетворення закону на реальні засоби механізм публічного впливу.

Першим елементом виконання законів є їхнє опублікування та доведення до відома громадян. Саме публікація створює обов'язкову силу закону, роблячи його доступним для суспільства. Французька адміністрація в цьому контексті виконує функцію комунікації між законодавчою владою та населенням – вона не просто інформує, а й нагадує та роз'яснює зміст норм, забезпечуючи їх практичне сприйняття. Цей аспект виконання має освітній і дисциплінарний характер, оскільки сприяє формуванню правової культури громадян.

Другим складником є застосування примусу як засобу забезпечення виконання закону. Використання сили у французькому адміністративному праві визнається прерогативою виконавчої влади, оскільки лише вона має у своєму розпорядженні організований апарат публічного примусу. Проте традиція поділу влади, започаткована ще після Революції, обмежує це право вимогою судового рішення, за винятком випадків, коли адміністрація може діяти самостійно без попереднього судового санкціонування. Такий виняток можливий лише за умови невідкладності або коли закон прямо надає адміністрації повноваження діяти з метою охорони публічного порядку.

Третім виміром категорії «виконання законів» є організаційно-правова діяльність уряду, спрямована на реалізацію завдань, які безпосередньо впливають із закону. Це охоплює розроблення підзаконних нормативно-правових актів, створення адміністративних структур, призначення компетентних посадових осіб, фінансування та матеріальне забезпечення реалізації закону. На практиці це означає, що французька адміністрація не лише контролює дотримання норм, а й творить умови для їхнього виконання – формує процедури, розбудовує інституції, приймає регламенти.

Отже, виконання законів у французькому адміністративному праві – це процес, який охоплює як правові, так і управлінські дії, спрямовані на ефективне функціонування державного механізму. Саме в цьому полягає його подвійна природа –

одночасно правова й організаційна, що робить адміністрацію не лише виконавцем, а співтворцем публічного права.

7. Публічна служба у Франції

У французькому адміністративному праві категорія «**публічна служба**» (*service public*) становить одну з фундаментальних засад системи публічного адміністрування, адже саме через неї держава реалізує свої соціальні функції. Вона виражає організовану діяльність публічної влади, спрямовану на **задоволення колективних потреб суспільства**, що виходять за межі індивідуальної або комерційної ініціативи. Публічна служба передбачає існування постійного колективу осіб, матеріальних засобів і нормативного регулювання, які забезпечують сталість її функціонування. Її правова природа визначається подвійно – через мету (публічний інтерес) і засіб (діяльність органів держави або публічних утворень).

У класичному розумінні, закладеному у французькій доктрині на межі XIX–XX століть, саме наявність *публічної служби* відрізняє публічне право від приватного. Тим самим *service public* є не лише інституцією, а й критерієм віднесення діяльності до сфери адміністративного права.

Сутність публічної служби у Франції полягає у **забезпеченні соціальних благ**, необхідних для нормального функціонування суспільства, незалежно від їх економічної вигідності. Вона може набувати різних форм – від державних підприємств до місцевих комунальних служб. Зміст публічної служби не обмежується виконанням адміністративних актів, а охоплює **надання послуг користувачам**, що формує особливий тип правовідносин між адміністрацією і громадянами. У цих відносинах громадяни є не підданими держави, а **бенефіціарами публічних послуг**, що засновуються на принципах рівності, безперервності й адаптивності. Водночас публічна влада зберігає контроль за організацією, фінансуванням і якістю таких служб, навіть якщо їх виконання частково делеговано приватним структурам.

Порівняння між **публічною службою** та **адміністративною поліцією** дозволяє глибше усвідомити її місце в системі публічного

права. Якщо метою поліції є підтримання публічного порядку, то публічна служба спрямована на **позитивне забезпечення суспільного добробуту**. Поліція діє превентивно, щоб уникнути порушень, тоді як публічна служба активно задовольняє соціальні потреби. До 1958 року створення нових публічних служб у Франції здійснювалося, як правило, **на підставі закону**, що підкреслювало їхній особливий статус у конституційному порядку. З розвитком публічного втручання в економіку межа між поліційною діяльністю і публічною службою частково розмилася, але відмінність між *охороною порядку* і *наданням благ* залишилася принциповою.

Саме тому концепція *service public* досі залишається **серцевиною французької адміністративно-правової доктрини**, визначаючи практику Ради держави та систему публічного адміністрування загалом.

8. Інструменти публічного адміністрування в адміністративному праві Франції

У французькому адміністративному праві інструменти адміністрування становлять систему правових засобів, за допомогою яких адміністрація реалізує свої повноваження та забезпечує виконання законів.

Найхарактернішою формою є **односторонній адміністративний акт** – вираження волі публічної влади, що породжує юридичні наслідки без згоди адресата. Такий акт може створювати, змінювати чи припиняти права й обов'язки фізичних або юридичних осіб, а також упорядковувати діяльність самої адміністрації. Його особливість полягає в тому, що він спирається на публічні прерогативи держави – *імперіум*, тобто можливість діяти владно, не звертаючись до суду чи до згоди іншої сторони. Односторонній акт може набувати різних форм: декрету, наказу, рішення, постанови, листа або навіть мовчання адміністрації, якщо закон надає йому юридичної сили.

Другим важливим інструментом є **адміністративна угода**, що поєднує елементи приватного і публічного права. Хоча угода є двосторонньою за формою, у французькій практиці вона підпорядковується особливому режиму, що надає адміністрації перевагу над

іншою стороною. Такі угоди укладаються для виконання публічних завдань – наприклад, у сфері будівництва, транспорту, енергетики або надання суспільно важливих послуг. Адміністрація зберігає право в односторонньому порядку змінювати умови угоди або навіть розривати її в інтересах суспільства, компенсуючи збитки контрагенту. Цей інструмент демонструє гнучкість адміністративного права, яке поєднує принцип законності з потребою оперативного реагування на потреби публічного інтересу.

До арсеналу інструментів адміністрування належать також **регламентарні акти**, які встановлюють загальні правила поведінки для невизначеного кола осіб. Вони є проявом виконавчої влади в її нормотворчій функції й можуть бути видані Президентом, Прем'єр-міністром або міністрами. Регламенти забезпечують конкретизацію законів і створюють правову основу для щоденної діяльності адміністрації. Їх відмінність від законів полягає в підзаконному характері, але водночас вони мають пряму обов'язкову силу для громадян. До цієї ж категорії належать відомчі інструкції, циркуляри, розпорядження, що деталізують способи реалізації правових норм.

Окрему групу становлять **матеріальні та процедурні інструменти адміністрування**, які забезпечують практичне виконання владних рішень. До них належать акти застосування примусу (санкції, вилучення, зупинення діяльності), адміністративні процедури ухвалення рішень, а також механізми судового й досудового контролю. Важливу роль відіграють процесуальні гарантії – мотивування рішень, право бути вислуханим, обов'язок повідомлення про акти адміністрації. Також французьке право визнає інститут мовчазної згоди або мовчазної відмови, коли відсутність відповіді адміністрації після визначеного строку дорівнюється до рішення. Ці інструменти поєднують юридичні та організаційні засади діяльності адміністрації, забезпечуючи її ефективність, гнучкість і підконтрольність суду.

9. Відповідальність публічних осіб і їхніх агентів

У французькому адміністративному праві відповідальність публічних осіб і їхніх агентів становить ключовий елемент системи правових гарантій проти зловживань владою.

Вона виражає підпорядкованість адміністрації принципу законності й забезпечує відшкодування шкоди, заподіяної діями органів держави або місцевих громад.

Ідеться про цивільну (майнову) відповідальність, що полягає в зобов'язанні компенсувати завдані збитки у грошовій або натуральній формі. Її зміст визначається як автономною системою адміністративного права, відокремленою від норм Цивільного кодексу, так і прецедентами адміністративної юстиції. Відповідальність публічних осіб поширюється не лише на адміністративну діяльність, а й на інші сфери – наприклад, судову або законодавчу – у разі коли держава виходить за межі своїх повноважень.

Важливою складовою є розмежування відповідальності адміністрації та її агентів. Під агентами розуміють усіх осіб, які виконують функції публічної адміністрації – від міністрів і державних службовців до тимчасових працівників. У разі заподіяння шкоди громадянину постає питання: хто несе основний обов'язок відшкодування – адміністрація чи її агент? У французькому праві встановлено, що за загальним правилом відповідальність покладається на адміністрацію, якщо дії агента здійснено під час виконання службових обов'язків. Агент несе особисту відповідальність лише тоді, коли завдано шкоду поза межами його посадових функцій або з умислом.

Французька система адміністративної відповідальності вирізняється гнучкістю та судовим походженням. Її основні принципи були сформовані юриспруденцією Ради держави та Касаційного суду, які визначили випадки відповідальності незалежно від вини, – так звану об'єктивну відповідальність адміністрації. Суди визнають, що обмеження права на відшкодування шкоди може бути встановлено лише законом, а не регламентом.

Запитання для самоконтролю:

1. Поясніть, у чому полягає основна відмінність між адміністративним і цивільним правом у французькій правовій системі.
2. Розкрийте, як адміністративне право забезпечує баланс між владними повноваженнями держави та правами приватних осіб.
3. Визначте, чому французьке адміністративне право вважається самостійною гілкою публічного права.

4. Назвіть основні критерії, за якими французькі суди розмежовують публічне та приватне право.

5. Поясніть роль Державної ради Франції в установленні меж адміністративного права.

6. Проаналізуйте, як сучасні процеси (децентралізація, цифровізація, євроінтеграція) впливають на розширення меж адміністративного права.

7. Розкрийте складові елементи системи класичного адміністративного права Франції ХХ століття.

8. Поясніть сутність принципу розмежування компетенції між адміністративними та судовими органами.

9. Визначте значення принципу законності й адміністративної відповідальності в класичному французькому адміністративному праві.

10. Поясніть, у чому полягає концепція «конституційного фундаменталізму» у французькому адміністративному праві.

11. Схарактеризуйте роль Державної ради Франції у формуванні принципів адміністративного права на прикладі справи Blanco (1873).

12. Проаналізуйте, як еволюція французького адміністративного права від державоцентризму до людиноцентризму відображає розвиток правової системи Франції.

13. Розкрийте поняття «адміністрація» у французькому адміністративному праві та його відмінність від поняття виконавчої влади.

14. Поясніть, чому адміністрація у Франції має особливий правовий режим і підпорядковується нормам адміністративного, а не цивільного права.

15. Схарактеризуйте подвійну функцію адміністрації – практичну та нормативну – у забезпеченні публічного інтересу й законності.

16. Поясніть, у чому полягає активний характер виконання законів у французькому адміністративному праві.

17. Назвіть умови, за яких адміністрація може застосовувати публічний примус без попереднього судового санкціонування.

18. Розкрийте роль адміністрації у створенні організаційно-правових умов для реалізації законів і забезпечення публічного порядку.

19. Поясніть, у чому полягає сутність категорії *service public* у французькому адміністративному праві.

20. Проаналізуйте відмінність між поняттями «публічна служба» та «адміністративна поліція» у французькій правовій доктрині.

21. Визначте основні принципи функціонування публічної служби – рівність, безперервність і адаптивність.

22. Розкрийте зміст одностороннього адміністративного акта як основного інструменту діяльності адміністрації.

23. Поясніть особливості адміністративної угоди у французькому праві та її відмінність від цивільної угоди.

24. Назвіть і схарактеризуйте основні процедурні гарантії, що забезпечують законність та ефективність дій адміністрації.

25. Розкрийте зміст поняття адміністративної (публічної) відповідальності у французькому праві та її відмінність від цивільної.

26. Поясніть принцип розмежування відповідальності між адміністрацією та її агентами.

27. Наведіть приклади закріплення об'єктивної відповідальності адміністрації.

Література для поглибленого опанування:

1. Галуцько В. Сучасна галузь адміністративного права України як довершена система правової демократичної держави. 2024. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/halunco-v-suchasna-haluz-administratyvnoho-prava-ukrainy-iaak-dovershena-systema-pravovoi-demokratychnoi-derzhavy/9946/>

2. Шарль-Жан Боннен. (1812) Принципи публічного адміністрування / упор. В. Галуцько, Р. Шишка. Париж: Renaudière, 2025. URL: https://books.google.be/books?id=_B1EAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=true

3. Конт О. Промова про позитивний дух / упор. В. Галуцько, Р. Шишка. Париж: Міжнародне позитивістське товариство, 1908.

Академія адміністративно-правових наук. 2025.
URL: <https://dn790000.ca.archive.org/0/items/discourssurlesp00comt/discourssurlesp00comt.pdf>

4. Галуцько В.В., Шишка Р.Б., Глобенко І.О., Фелик О.В. Концептуальні підходи до класифікації спеціального адміністративного права України. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток доктрини адміністративного права в умовах сучасних суспільних трансформацій»* (Ірпінь, 14 травня 2025 року). Ірпінь: Державний податковий університет, 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/halunko-v-v-shyshka-r-b-hlobenko-i-o-felyk-o-v-kontseptualni-pidkhody-do-klasifikatsii-spetsialnoho-administratyvnoho-prava-ukrainy-materialy-mizhnarodnoi-naukovo-praktychnoi-konferentsii-rozvytok/10036/>

5. Поліційна діяльність адміністрації. Лебретон Жиль. Загальне адміністративне право. 12-е видання. Париж : Lefebvre Dalloz, 2023 / упор. Валентин Галуцько. Київ: Академія АПН, 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/politseyna-diialnist-administratsii-lebreton-zhyl-zahalne-administratyvne-pravo-12-e-vydannia-paryzh-lefebvre-dalloz-2023-uporiadnyk-valentyn-halunko-kyiv-akademiia-apn-2025-url/10283/>

6. Дідьє Трюше, Катрін Лабрюсс-Ріу, Лоїк Кадьє (наук. ред.). Адміністративне право. 10-те оновлене видання. Париж : Presses Universitaires de France / Humensis, серія «THÉMIS Droit», серпень 2023. 1321 с. ISBN 978-2-13-084757-1. С.99-109. Упорядник Валентин Галуцько. Київ: Академія АПН, 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/hromadskist-le-public-didie-triushe-katrin-labriuss-riu-loik-kadie-nauk-red-administratyvne-pravo-10-te-onovlene-vydannia-paryzh-presses-universitaires-de-france-humensis-seriia-themis-droit-s/10271/>

7. Методологічна характеристика наукових аспектів французької дослідниці Еліз Унтермаєр-Керлео (Untermaier-Kerléo, Élise) / упор. Валентин Галуцько. Київ: Академія АПН, 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/metodolohichna-kharakterystyka-naukovykh-aspektiv-frantsuzkoi-doslidnytsi-eliz-untermaier-kerleo-untermaier-kerleo-elise-uporiadnyk-valentyn-halunko-kyiv-akademiia-apn-2025-url/10266/>

8. Жорж Ведель (Georges Vedel), П'єр Дельвольве (Pierre Delvolvé): доктринальні профілі із цитатами з ключових праць / упор. Валентин Галуцько. Київ: Академія АПН, 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/zhorzh-vedel-georges-vedel-p-ier-delvolve-pierre-delvolve-doktrynalnyy-profil-iz-tsytatamy-z-kliuchovykh-prats-uporiadnyk-valentyn-halunko-kyiv-akademiiia-apn-2025-url/10257/>

9. Професор Бенуа Плессі (Benoît Plessix): інтелектуальна характеристика провідного французького вченого публічного права з фрагментами наукової спадщини / упор. Валентин Галуцько. Київ: Академія АПН, 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/profesor-benua-plessi-benoit-plessix-intelektualna-kharakterystyka-providnoho-frantsuzkoho-vchenoho-publichnoho-prava-z-frahmentamy-naukovoi-spadshchyny-uporiadnyk-valentyn-halunko-kyiv-akademiiia-apn/10246/>

10. Життєпис і науковий доробок французького вченого: Бернар Стірна (Bernard Stirn) у текстах і рішеннях / упор. Валентин Галуцько. Київ: Академія АПН, 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/zhyttiepys-i-naukovy-dorobok-frantsuzkoho-vchenoho-bernard-stirn-bernard-stirn-u-tekstakh-i-rishenniakh-uporiadnyk-valentyn-halunko-kyiv-akademiiia-apn-2025-url/10237/>

*Ідеальний образ держави для громадян
– це світ, у якому панують чистота і чеснота!
Бенуа Плессі*

Лекція 10-11

НОВІТНЄ АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ФРАНЦІЇ

Професор **Бенуа Плессі** (Benoît Plessix) є одним із провідних сучасних французьких учених у сфері публічного та адміністративного права. 2001 року Б. Плессі здобув ступінь доктора юридичних наук, захистивши дисертацію з теми взаємозв'язку цивільного та адміністративного права. 2004 року успішно склав конкурс на звання agrégé de droit public – найвищий науково-педагогічний ступінь у системі вищої освіти Франції. Відтоді він обіймає посаду професора адміністративного права в Університеті Париж–Пантеон–Ассас (Université Paris II Panthéon-Assas). Його наукова діяльність пов'язана з розробленням загальної теорії публічного права, а також із розвитком інституційних підходів до регулювання діяльності адміністрації.

Бенуа Плессі очолює Центр досліджень адміністративного права (Centre de recherche en droit administratif – CRDA), який є провідним дослідницьким підрозділом факультету права в Paris II. Він є співзасновником і активним учасником Французької асоціації досліджень адміністративного права (Association française pour la recherche en droit administratif – AFDA). Також професор є членом редколегії фахового журналу «Droit administratif», що видається LexisNexis. Його участь у наукових заходах включає керівництво колоквиумами з проблем адміністративної поліції, цифрового права, екологічної юстиції та реформ інституцій. Плессі виступає за міждисциплінарний підхід до публічного права, підкреслюючи потребу поєднання традиційного адміністративного аналізу із сучасними проблемами. Зокрема, він вивчає питання медіації в адміністративному процесі та цифрової трансформації адміністративної діяльності.

Одним із найвагоміших наукових доробків професора є п'ять видань фундаментального підручника «Droit administratif général», останнє з яких вийшло 2024 року у видавництві LexisNexis. Книга

охоплює понад 1800 сторінок і є однією з найцитованіших праць у галузі адміністративного права Франції. Також Плессі є автором короткого вступу «Le droit public» у серії «Que sais-je?» (PUF, 2022), де популяризує основи публічного права для широкого кола читачів. 2003 року вийшла його дисертаційна монографія «L'utilisation du droit civil dans les rapports juridiques administratifs», яка стала основою його подальших досліджень. Б. Плессі відомий як педагог, який поєднує фундаментальну доктрину з аналітикою сучасного французького адміністративного простору.

Наукові погляди професора Плессі вирізняються еклектичністю та критичністю щодо однобоких інтерпретацій адміністративного права. Він визнає наявність у цій галузі так званих «непродуманих зон» (*impensés*), які виникають унаслідок однобічної інституалізації адміністративної доктрини. У своїх працях він наполягає на важливості поєднання юридичного формалізму з політико-соціальним аналізом. Професор обґрунтовує потребу оновлення інструментарію адміністративної науки через залучення до неї елементів цифрового, екологічного та правозахисного дискурсу. Він виступає за міждисциплінарний діалог і нове бачення адміністративного права як сфери, що має відповідати на проблеми сучасного глобалізованого суспільства. Його підхід є впливовим серед сучасних французьких адміністративістів і визнається у фаховому середовищі як приклад сучасної доктринальної глибини³³.

1. Джерела сучасного адміністративного права Франції

Джерела адміністративного права Франції не зводяться лише до законів (*lois*) чи регламентів (*règlements*): вони охоплюють цілу «сходінку» нормативних актів – від Конституції до адміністративних положень та принципів, а також зовнішні джерела (міжнародні угоди, право ЄС). Це означає, що адміністративне право функціонує в багаторівневій правовій системі, де кожен рівень має свою юридичну природу й силу. Водночас природа цих джерел – не лише формальна («акт» чи «норма»), але й функційна: вони

³³ Benoît Plessix, Fiche enseignant-chercheur. Université Paris-Panthéon-Assas. URL : https://www.assas-universite.fr/fr/universite/enseignants-chercheurs/m-benoit-plessix?utm_source=chatgpt.com

створюють, модифікують або обмежують ці правові відносини між державою-адміністрацією та суб'єктами.

Закон займає центральне місце (*centralité*) у внутрішній системі джерел: за його змістом закон – це акт Парламенту, який установлює правила й рамки дії адміністрації та регулює права й обов'язки громадян у сфері публічного адміністрування.

Закон має значущість як своєрідна «відправна точка» для інших джерел: як внутрішня норма він створює базу, на якій ґрунтуються регламенти, принципи, контроль конституційної ради тощо. Але його значущість не абсолютна: закон має відповідати Конституції, міжнародним угодам згідно з ієрархією правових норм.

Адміністративне право Франції має **три основні блоки законодавчих джерел**:

- закони, що визначають **процедуру діяльності адміністрації** (CRPA, закон 2000-321);

- закони, що формують **публічні послуги і цифрову взаємодію** (2013-1005, 2016-1321, 2019-1461);

- закони, що регулюють **адміністративне судочинство** (CJA, 2011-525).

Разом вони створюють цілісну систему публічно-правового регулювання, у якій адміністративна влада діє в межах процедурної законності, забезпечує якісні послуги громадянам і підлягає судовому контролю за будь-яке порушення прав особи.

Закони, які визначають процедуру діяльності адміністрації:

- *Кодекс відносин між публікою та адміністрацією (Code des relations entre le public et l'administration, скор. CRPA).*

Ухвалений ордонансом № 2015-1341 від 23 жовтня 2015 р. і затверджений Законом № 2015-1779 від 28 грудня 2015 р. Він кодифікує всі норми, що регулюють адміністративну процедуру, – порядок ухвалення адміністративних актів, права громадян у відносинах з адміністрацією, строки розгляду звернень, правила мовчазної згоди, електронне спілкування між громадянами та органами влади. Юридично цей Кодекс є головним джерелом

сучасного адміністративного процесуального права у Франції, що забезпечує баланс між ефективністю адміністрації та правами особи[1].

▪ **Закон № 2000-321 від 12 квітня 2000 р. про права громадян у відносинах з адміністрацією (*Loi relative aux droits des citoyens dans leurs relations avec les administrations*)**. Цей Закон передував ухваленню CRPA і став основою для кодифікації адміністративної процедури. Він установив право громадян на інформування, обов'язок адміністрації відповідати у визначений строк, а також правила мовчазного схвалення адміністративного запиту («*silence vaut accord*») [2].

Закони, що визначають адміністративні послуги у Франції

▪ **Закон № 2013-1005 від 12 листопада 2013 р. про спрощення взаємодії між адміністрацією та громадянами (*Loi de simplification des relations entre l'administration et les citoyens*)**.

Його мета – спростити процедури отримання адміністративних послуг, зокрема через електронні сервіси. Закон закріпив принцип «єдиного звернення» (*guichet unique*) та заклав підвалини для створення порталу *Service-public.fr*, який є офіційним ресурсом державних послуг Франції[3].

▪ **Закон № 2016-1321 від 7 жовтня 2016 р. про цифрову республіку (*Loi pour une République numérique*)**.

Він створив сучасну нормативну базу для електронних адміністративних послуг: електронного підпису, електронного архівування, відкритих даних (*open data*) та взаємодії громадян з адміністрацією в онлайн-форматі. Закон суттєво змінив підхід до адміністративного сервісу, зробивши його орієнтованим на користувача й забезпечивши технологічну прозорість у публічному адмініструванні [4].

▪ **Закон № 2019-1461 від 27 грудня 2019 р. про взаємну довіру між громадянами та адміністрацією (*Loi relative à l'engagement dans la vie locale et à la proximité de l'action publique*)**.

Цей акт упровадив принцип «адміністрації довіри»: якщо громадянин уже надав адміністрації певні документи, повторне подання не вимагається; адміністрація має діяти добросовісно й

орієнтуватися на потреби користувача. Він закріплює сучасну концепцію публічного сервісу як сервісу, а не владного інструменту [5].

Закони, що визначають процес адміністративного судочинства у Франції

▪ ***Кодекс адміністративного судочинства (Code de justice administrative, скор. CJA).***

Кодифікований декретом № 2000-389 від 4 травня 2000 р., який набув сили закону відповідно до Конституції, CJA визначає організацію адміністративних судів, процедури подання позовів, апеляцій, касацій та перегляду справ Conseil d'État. Кодекс закріплює принципи рівності сторін, доступу до правосуддя, безоплатності та ефективності адміністративного судового контролю. Юридично він є основним процесуальним джерелом адміністративної юстиції у Франції [6].

▪ ***Закон № 2011-525 від 17 травня 2011 р. про спрощення права та полегшення адміністративних процедур (Loi de simplification et d'amélioration de la qualité du droit).*** Серед іншого цей акт спростив порядок розгляду адміністративних суперечок і ввів принцип електронного судового зв'язку між сторонами та судом. Він удосконалив процесуальні права сторін у судових справах проти адміністрації [7].

Регламенти (адміністративні регламенти) – це акти адміністративних органів, які деталізують або конкретизують законодавство. Природа цих джерел полягає в тому, що вони мають обов'язкову юридичну силу, але нижчі за закон в ієрархії. Вони створюються на підставі делегованої законодавчої влади або в межах повноважень виконавчої влади. Ця природа означає, що їх легітимність залежить від відповідності вищим джерелам (закон, Конституція, міжнародні договори). Крім того вони дозволяють адміністрації гнучко реагувати на різні ситуації, але при цьому залишаються під контролем законності.

У Франції в системі підзаконних нормативно-правових актів існують і **регламенти** (règlements), і **декрети** (décrets), але вони

мають різну юридичну природу та місце в ієрархії джерел адміністративного права.

Приклади адміністративних регламентів (*règlements administratifs*)

У французькому праві поняття *règlement* ширше, ніж *décret*: воно охоплює всі нормативно-правові акти виконавчої влади незалежно від того, чи їх ухвалив Президент, Прем'єр-міністр чи міністр.

▪ **Регламент про публічну службу держави** (*Règlement général sur la fonction publique de l'État*). Затверджений постановою уряду Франції від 10 липня 1984 р. Визначає порядок прийняття, переведення та звільнення державних службовців, правила дисциплінарної відповідальності, систему винагороди та просування по службі. Регламент деталізує положення Закону № 83-634 про права та обов'язки державних службовців і має силу підзаконного акта загального застосування.

▪ **Регламент про внутрішню службу міністерств** (*Règlement intérieur des ministères*). Цей тип регламентів ухвалюється окремими міністерствами для організації своєї діяльності. Наприклад, *Règlement intérieur du ministère de l'Intérieur* (внутрішній регламент Міністерства внутрішніх справ) визначає компетенцію департаментів, порядок підписання документів, роботу канцелярій і процедурні правила взаємодії з іншими органами. Такі регламенти є типовими джерелами внутрішнього адміністративного права.

▪ **Декрет № 2012-1246 від 7 листопада 2012 р. про бюджетне й бухгалтерське управління держави**. Визначає порядок ведення бухгалтерії державних органів, контроль за фінансовими потоками та повноваження головних розпорядників коштів. Є підзаконним актом, який конкретизує положення органічного закону про фінанси (LOLF).

▪ **Декрет № 2019-1001 від 27 вересня 2019 р. про створення Генеральної інспекції освіти, спорту та досліджень (IGESR)**. Створює спеціальний міжвідомчий контрольний орган. Його ухвалення ґрунтується на повноваженнях уряду щодо організації

виконавчої влади та є прикладом структурного декрету, який має силу обов'язкового акта для всіх адміністрацій.

Отже, **декрет (décret)** – це *офіційний нормативний акт вищого рівня*, який має загальну обов'язкову силу на всій території Франції й видається центральною владою. **Регламент (règlement)** – це ширше поняття, що *охоплює всі нормативні акти виконавчої влади, включаючи декрети, міністерські накази, інструкції, циркуляри*.

Тим самим *кожен декрет є регламентом, але не кожен регламент є декретом*. Відмінність між ними полягає в *юридичному статусі, рівні компетенції органу та сфері дії*: декрети мають національний масштаб і вищу юридичну силу, а регламенти – переважно галузевий або локальний характер.

Принципи (зокрема «принципи загального права» – *principes généraux du droit*) мають особливу природу: це не завжди формалізовані акти (як закон чи регламент), але *нормативні імперативи, які витікають з Конституції, прецедентного права чи міжнародних зобов'язань і які керують дією адміністрації*. Вони функційно мають статус «правової сили», яка іноді дорівнює закону або навіть Конституції у своїй практичній дієвості (залежно від контексту).

Наприклад, принципи рівності, законності, захисту прав людини тощо. Така природа – посередня між нормативно-правим актом і загальним правовим орієнтиром – робить принципи важливим, але гнучким інструментом регулювання.

Конституція та конституцізація – ще один вимір: джерелом адміністративного права є не лише закони й регламенти, а й сама Конституція, яка через процедури конституцізації (тобто включення до блоку конституційності, прецедентного контролю) стає верховним нормативним джерелом. Природа цього джерела – абсолютна в системі: все інше (закони, регламенти) має відповідати Конституції.

Водночас сучасна доктрина показує, що конституцізація адміністративного права означає не тільки наявність норм на рівні Конституції, але й інтеграцію в адміністративне право принципів, норм і процедур, які походять від конституційного порядку,

зокрема через контроль конституційності, через Конституційну раду, через судову інтеграцію міжнародного права та права ЄС.

Нарешті, *джерела зовнішні (міжнародні угоди, право ЄС)* мають природу, яка виходить за межі національної системи, але застосовується всередині французького адміністративного права: Франція визнає, що міжнародні зобов'язання чи норми ЄС можуть мати пряму або непряму дію в системі адміністративного права, і що адміністративні акти або закони, які суперечать таким джерелам, можуть бути скасовані чи визнані неконституційними (через контроль, наприклад, Conseil d'État чи Conseil constitutionnel). Природа таких джерел – наднаціональна, але інтегрована, що створює багаторівневу правову систему.

2. Інститути адміністративного права Франції

У французькому адміністративному праві інститути регламентарної, поліцейської та управлінської виконавчої влади є ключовими формами здійснення публічної функції держави. Вони розкривають практичний бік реалізації компетенції адміністрації – від нормотворчості до контролю за суспільним порядком і управління публічними послугами. Концепція «теми дії» (*thème de l'action*) підкреслює, що адміністрація не лише застосовує закони, а й активно формує нормативне середовище через підзаконні акти. Її повноваження ґрунтуються на Конституції 1958 року, зокрема на статтях 16 і 38, які дозволяють видавати декрети у виняткових ситуаціях або за делегуванням парламенту. Це формує динамічну модель співвідношення між законодавчою та виконавчою владою, де адміністрація виконує роль автономного регулятора. Саме тому регламентарна влада Франції стала самостійним джерелом адміністративного права.

РЕГЛАМЕНТАРНА ВЛАДА (*le pouvoir réglementaire*) означає компетенцію виконавчої влади видавати загальнообов'язкові підзаконні нормативно-правові акти з метою виконання законів. Її носіями є Президент Республіки, Прем'єр-міністр, а також міністри, префекти й мери в межах своїх повноважень. Розмежування законодавчої і регламентарної компетенції здійснюється на підставі статті 34 Конституції, що визначає сферу законів, і статті 37,

яка закріплює автономну регламентарну сферу. Тобто адміністрація у Франції має право самостійно деталізувати законодавчі приписи, не чекаючи прямої вказівки парламенту. Здійснення цієї влади передбачає суворе дотримання ієрархії норм – від Конституції до адміністративних циркулярів, що забезпечує юридичну стабільність. Регламентарна діяльність характеризується єдністю процедурних принципів, але різноманіттям органів, які реалізують це повноваження.

Юридичні межі регламентарної влади визначаються принципами законності, юридичної безпеки та пропорційності. Кожен регламент має узгоджуватися з актами вищої юридичної сили, і будь-яке перевищення компетенції тягне його скасування адміністративним судом (*Conseil d'État*). Водночас французька доктрина визнає, що в межах виконання законів адміністрація володіє «нормативною автономією» – правом регулювати технічні або організаційні питання. Таке делегування підсилює ефективність публічного адміністрування, дозволяючи державі оперативно реагувати на соціальні проблеми. Конституційна рада (*Conseil constitutionnel*) установлює баланс між принципом розподілу влад і потребою гнучкого виконання законів. Цей баланс забезпечує стабільність публічної влади та запобігає концентрації повноважень.

Іншим базовим інститутом є **ПОЛІЦЕЙСЬКА ВЛАДА** (*le pouvoir de police*), що у французькому розумінні охоплює комплекс адміністративних заходів для забезпечення громадського порядку. Вона поділяється на **загальну адміністративну поліцію**, спрямовану на охорону безпеки, спокою та гігієни, і **спеціальну поліцію**, яка діє в конкретних галузях (транспорт, довкілля, міграція тощо). Цей поділ відображає принцип *адаптації* – гнучке пристосування поліцейських заходів до характеру загроз. Повноваження поліції обмежуються принципами *законності* й *пропорційності*, які гарантують, що втручання адміністрації не порушує прав і свобод громадян. Рішення про обмеження свобод мають бути обґрунтовані публічним інтересом і мінімальним ступенем втручання.

Важливою складовою інституту поліцейської влади є *принцип узгодження* (*principe de conciliation*) між свободами та

публічним порядком. У звичайний період суди перевіряють пропорційність обмежень, а в надзвичайний період – допустимість посилення контролю. Цей принцип отримав розвиток у практиці Державної ради (*Conseil d'État*), особливо у справах *Benjamin* (1933), *Ville de Castelnaudary* (1932) та *Commune de Morsang-sur-Orge* (1995), які заклали основи доктрини «розумної рівноваги». Адміністрація не може довільно позбавляти громадян прав навіть в умовах надзвичайного стану. Вона має діяти в межах правових процедур і публічно обґрунтовувати свої рішення. Саме така судова практика зробила принцип узгодження фундаментальним елементом французького адміністративного права.

Третім центральним інститутом є **УПРАВЛІНСЬКА ВЛАДА** (*le pouvoir de gestion*), яка стосується організації та функціонування публічних послуг (*services publics*). Французьке право виходить із того, що публічні послуги є проявом загального інтересу (*intérêt général*) і можуть здійснюватися як державними, так і приватними суб'єктами. Основним критерієм залишається контроль адміністрації над діяльністю цих суб'єктів – саме він визначає публічний характер послуги. Господарські публічні послуги мають ураховувати принцип свободи торгівлі, але водночас підпорядковуються вимогам конкурентного права ЄС. Це створює дуалістичну модель, у якій поєднано соціальну функцію держави з економічною ефективністю.

Інститути французького адміністративного права функціонують у взаємозв'язку: регламентарна влада формує норми, поліцейська забезпечує їх виконання в суспільстві, а управлінська реалізує соціальні функції держави через публічні послуги. Усі три інститути базуються на принципах *легальності*, *пропорційності* та *відповідальності адміністрації*. Їх узаємодія забезпечує баланс між авторитетом держави та правами громадян, що є основою європейської моделі публічного адміністрування.

Система французьких адміністративних інститутів демонструє гармонію між правовим формалізмом і практичною гнучкістю. Вона стала зразком для більшості континентальних правових систем, зокрема України, у процесі реформування адміністративного права. Отже, французька доктрина інститутів є не лише

історичною спадщиною, а й живою системою сучасного публічного адміністрування.

3. Адміністративний акт у французькому адміністративному праві

Адміністративний акт (*acte administratif*) у французькому праві розглядається як юридичне вираження волі адміністрації, спрямоване на породження правових наслідків у сфері публічного адміністрування. Класичне визначення адміністративного акта охоплює будь-який односторонній акт публічної влади, виданий у межах її компетенції з метою створення, зміни або припинення прав чи обов'язків фізичних і юридичних осіб. Його сутність полягає в нормативному або індивідуальному приписі, який набуває юридичної сили незалежно від згоди адресата. До таких актів належать постанови, розпорядження, накази, дозволи чи заборони, видані органами публічної влади. На відміну від приватноправових актів, вони мають імперативний характер і реалізують публічний інтерес.

Водночас у французькій теорії виділяють акти, які не відповідають цьому визначенню й не породжують безпосередніх правових наслідків. Це інформаційні акти, побажання, проєктні або консультативні документи, тлумачення адміністрації чи заохочувальні дії, які мають радше політичний, організаційний або моральний вплив. Такі акти не можуть бути предметом прямого судового оскарження, адже не змінюють правового становища адресатів.

Окрему групу становлять внутрішньоорганізаційні заходи (*mesures d'ordre intérieur*), які регулюють діяльність самої адміністрації, але не втручаються у права осіб поза її структурою. Ці акти демонструють важливу межу між юридичною дією та управлінською практикою. Їхня роль полягає в підтриманні внутрішньої дисципліни та функційної координації адміністративного апарату.

Для систематизації адміністративних актів французька доктрина розробила кілька класифікацій. Передусім розрізняють акт і факт: **акт** є юридичним проявом волі, тоді як **факт** – це подія або дія, що має правові наслідки незалежно від наміру суб'єкта. До останніх належать квазіделікти та квазіконтракти, які не

ґрунтуються на формальному волевиявленні адміністрації, але зумовлюють її відповідальність. Інша класифікація поділяє адміністративні акти на односторонні (*actes unilatéraux*) і контракти (*contrats administratifs*). **Односторонній акт** є владним *приписом*, тоді як **контракт** виникає з узгодженої волі сторін, серед яких хоча б одна є органом публічної адміністрації.

Межа між одностороннім актом і адміністративним контрактом не завжди є чіткою, що визнає і французька судова практика. З одного боку, деякі односторонні акти передбачають участь приватних осіб у процесі ухвалення рішень, що надає їм елемент договірності. З іншого боку, адміністративні контракти часто містять положення імперативного характеру, які наближають їх до владних актів. Тому критерієм розрізнення є не лише форма, а й характер волевиявлення та наявність публічної мети. Юридична доктрина наголошує, що адміністративний акт завжди спрямований на досягнення публічного інтересу, а не на взаємний обмін вигодами. У цьому полягає його особлива роль у публічному адмініструванні – *забезпечення верховенства права через інструменти одностороннього владного волевиявлення*.

4. Рішення адміністрації

Рішення адміністрації (*décision administrative*) є центральною формою реалізації владних повноважень публічної адміністрації у французькому праві. Воно становить односторонній юридичний акт, що безпосередньо змінює правове становище адресата, створюючи, змінюючи або припиняючи його права й обов'язки. На відміну від суто адміністративного акта як категорії ширшого змісту, рішення адміністрації є його завершеною, волевиявленою формою, що має безпосередній юридичний ефект. Класичне розмежування проводиться між адміністративними рішеннями та приватноправовими актами залежно від того, у якій сфері – публічній чи приватній – вони ухвалюються.

Якщо адміністративна публічна служба управляється органом влади, її рішення завжди мають характер публічного акта, а коли послугу надано приватній особі, постає питання щодо природи правового режиму. Аналогічне розмежування діє у сфері

промислово-комерційних публічних служб, де рішення можуть мати змішаний характер залежно від ступеня делегування владних повноважень.

Французьке адміністративне право також розрізняє *регламентарні* та *нерегламентарні рішення*. *Регламентарні* мають загальний характер і встановлюють правила поведінки невизначеного кола осіб, тоді як *нерегламентарні* – індивідуальні та адресовані конкретним суб'єктам. Ця класифікація має фундаментальне значення для визначення компетенції органу, процедур ухвалення, набрання чинності та можливості оскарження. *Регламентарні* рішення за своєю природою ближчі до нормативно-правових актів, а *індивідуальні* – до адміністративних приписів. Вони відрізняються не лише обсягом дії, а й способом впливу на правове становище осіб.

Процедура ухвалення рішень адміністрації ґрунтується на поєднанні прерогатив публічної влади з гарантіями для адміністрованих осіб. З одного боку, адміністрація володіє правом ухвалювати рішення без згоди адресата, з іншого – вона зобов'язана дотримуватися процесуальних гарантій, що забезпечують справедливність і прозорість. До таких гарантій належать право на інформування, подання запиту, участь у розгляді, а також право бути вислуханим перед ухваленням несприятливого рішення. Адміністративна процедура включає збір і отримання інформації, надання можливості особі висловити свої аргументи та забезпечення доступу до матеріалів справи. Участь заінтересованих осіб підвищує рівень довіри до адміністрації й мінімізує ризик помилкових або свавільних рішень.

Рішення адміністрації набувають чинності за певних юридичних умов, зокрема після їх офіційного оприлюднення або повідомлення адресатові. Юридичні наслідки рішення діють лише в межах визначеного часу і не мають зворотної сили, якщо інше прямо не встановлено законом. Особливе значення має захист від необґрунтованого відкликання адміністративних рішень, адже принцип правової стабільності вимагає поваги до набутого права. Водночас адміністрація може скасувати незаконне рішення впродовж розумного строку, дотримуючись вимог пропорційності. Судовий контроль за рішеннями адміністрації ґрунтується на оцінці

законності, компетенції, належної процедури та відповідності публічному інтересу.

5. Контроль за адміністрацією

Контроль за адміністрацією (contrôle de l'administration) є ключовим елементом французької системи публічного адміністрування, що забезпечує дотримання принципів законності, ефективності і відповідальності органів влади. Його мета полягає в запобіганні зловживанню владними повноваженнями, у виправленні помилок і забезпеченні рівноваги між публічною владою та правами адміністрованих осіб. Контроль реалізується через систему гарантій – як неюрисдикційних, так і юрисдикційних, які утворюють багаторівневий механізм нагляду за діями адміністрації.

Французька доктрина розрізняє політичний контроль, адміністративний і судовий як три взаємопов'язані рівні впливу на діяльність адміністративних органів. Так, **політичний контроль** здійснюється парламентом та урядом і спрямований на оцінювання політики, ефективності й етичності дій адміністрації. Такий контроль має колегіальний і публічний характер, що сприяє прозорості виконавчої влади у демократичному суспільстві.

Адміністративний контроль поділяється на внутрішній і напівзовнішній.

Внутрішній контроль реалізується в межах самої адміністрації через ієрархічний, тютельний і фінансовий механізми. *Ієрархічний контроль* передбачає підпорядкування нижчих органів вищим, що дає змогу переглядати або скасовувати їхні акти в разі порушення законності. *Тютельний* (опікунський) *контроль* застосовується щодо децентралізованих утворень, забезпечуючи їхню відповідність державній політиці без втручання у поточне адміністрування. *Фінансовий контроль* здійснюють спеціальні органи – Рахункова палата (Cour des comptes), фінансові інспекції тощо, які перевіряють законність, ефективність і доцільність витрачання публічних коштів.

Напівзовнішній контроль передбачає взаємодію адміністрації з незалежними органами або омбудсманами, що посилює баланс між публічним інтересом і правами громадян.

Одним із важливих механізмів неюрисдикційного контролю є *адміністративне оскарження*. Адміністровані особи можуть подавати загальні або обов'язкові попередні скарги (*recours gracieux*, *recours hiérarchique*), звертаючись до органу, який ухвалив рішення, або до вищого адміністративного рівня. Ці скарги дають можливість переглянути або скасувати рішення без звернення до суду, що сприяє економії часу та ресурсів. Вони можуть також бути необхідним кроком перед поданням судового позову, в разі коли закон прямо передбачає обов'язкову попередню процедуру. Крім того громадяни мають право звертатися до незалежних адміністративних органів – як-от Défenseur des droits, Національна комісія з інформатики та свобод (CNIL) чи інших регуляторів – для захисту своїх прав. Такі форми контролю поєднують правовий і етичний виміри нагляду, сприяючи гуманізації публічного адміністрування.

Юрисдикційний контроль за адміністрацією у Франції здійснюють адміністративні суди, передусім Державна рада (Conseil d'État), яка є вищим судовим органом у цій сфері. Основними видами судових скарг є позов про надмір повноважень (*recours pour excès de pouvoir*) і позов повної юрисдикції (*recours de pleine juridiction*). Перший спрямований на скасування незаконного акта адміністрації, тоді як другий дозволяє суду змінити правовідносини, відшкодувати шкоду чи визнати певні права. Суддя з адміністративних справ володіє правом не лише констатувати порушення, а й забезпечити виконання рішень, зокрема через неюрисдикційні або проміжні (*référé*) механізми. Інститут *référé* забезпечує оперативний судовий захист у випадку невідкладних або тимчасових заходів, що вимагають негайного реагування.

6. Адміністративна юрисдикція у сфері правових суперечок (Le contentieux administratif)

Адміністративна юрисдикція у сфері правових суперечок (*contentieux administratif*) становить основу французької системи судового контролю за діяльністю адміністрації, яка має забезпечити законність її дій і захист прав осіб. Її центральним органом є Державна рада Франції (Conseil d'État), що виконує функції

касаційного суду, апеляційної інстанції та суду першої інстанції для певних категорій справ. Юрисдикція адміністративних судів охоплює всі суперечки, що виникають із адміністративних актів, контрактів або позадоговірної відповідальності держави. Головним наслідком розгляду є можливість скасування незаконного акта, установлення меж компетенції органів та відновлення порушених прав. Після скасування акта суд може надати адміністрації припис щодо необхідних дій для усунення наслідків або модулювати чинність рішення в часі, щоб зберегти стабільність публічного адміністрування.

Важливе місце в адміністративній юрисдикції займають правові суперечки, пов'язані з укладенням і виконанням адміністративних контрактів. Суперечки щодо укладення контрактів стосуються дотримання процедур публічних закупівель, тендерів та прав третіх осіб, які беруть участь у конкурсі. Право на звернення до суду мають як сторони контракту, так і потенційні учасники тендеру, права яких порушено. Держава гарантує ефективний судовий захист через засоби *référé précontractuel* (контроль до укладення угоди) і *référé contractuel* «контроль після укладення угоди», що дозволяють швидко реагувати на порушення до або після укладення контракту. У правових суперечках щодо виконання адміністративних контрактів суд розглядає вимоги сторін щодо виконання зобов'язань, компенсацій або односторонніх змін умов.

Окремий блок адміністративної юрисдикції стосується позадоговірної (екстраконтрактної) відповідальності адміністрації, яка настає за завдання шкоди особам або майну внаслідок публічної діяльності. Основою цієї відповідальності є принцип рівноваги між інтересами суспільства та правами індивіда. Відповідальність може виникати як за наявності вини, так і без неї – залежно від характеру публічної служби й обставин справи. Винна поведінка адміністрації визначається як протиправне діяння чи помилка в наданні публічної послуги, що спричинила шкоду. У разі складності або ризику діяльності (медицина, оборона, публічні роботи) застосовується режим безвинної відповідальності, коли держава відшкодовує збитки незалежно від наявності провини.

Юрисдикційна діяльність адміністративних судів Франції є не лише каральним, а й регулятивним інструментом, спрямованим

на забезпечення стабільності публічного адміністрування. Адміністративні суди не лише скасовують незаконні акти, але й визначають нові межі поведінки органів влади через обов'язкові приписи, компенсаційні механізми та часову модифікацію рішень. У справах, що мають суспільний резонанс, суд може відкласти дію свого рішення, дозволяючи адміністрації адаптуватися до нових умов. При цьому суддя діє як арбітр публічного інтересу, балансуючи між правами громадян і потребами держави.

Запитання для самоконтролю:

- Поясніть, у чому полягає багаторівнева система джерел адміністративного права Франції, які її основні рівні та як між ними розподіляється юридична сила.
- Розкрийте зміст закону як центрального елемента системи джерел адміністративного права Франції та поясніть, яку роль він відіграє в регулюванні діяльності адміністрації і захисті прав громадян.
- Опишіть три основні групи законодавчих актів, що формують адміністративне право Франції, та наведіть приклади законів, які регулюють адміністративну процедуру, публічні послуги та адміністративне судочинство.
- Поясніть значення Кодексу відносин між публікою та адміністрацією, його головні положення й роль у забезпеченні прав громадян у відносинах з органами влади.
- Схарактеризуйте підзаконні нормативно-правові акти в системі французького адміністративного права, зокрема регламенти та декрети, визначте їх відмінності та наведіть приклади.
- Проаналізуйте, яке значення мають принципи загального права у французькому адміністративному праві, які основні з них застосовуються на практиці та як вони впливають на діяльність адміністрації.
- Поясніть, яке місце займають міжнародні угоди та право Європейського Союзу серед джерел адміністративного права Франції та як забезпечується їх дія в межах національної правової системи.

- Поясніть, як співвідносяться регламентарна, поліцейська та управлінська влади, і наведіть приклад ситуації, де вони діють одночасно, але з різною юридичною метою.
- Розкрийте межі регламентарної компетенції органів виконавчої влади: що є допустимою деталізацією закону, а що – втручанням у сферу закону.
- Проаналізуйте принцип узгодження між свободами та публічним порядком. За якими критеріями суд перевіряє пропорційність поліцейського заходу?
- Дайте дефініцію адміністративного акта та відмежуйте його від внутрішньоорганізаційних заходів.
- Поясніть відмінність між актом і фактом у діяльності адміністрації та покажіть, як факт може породжувати відповідальність без ухвалення акта.
- Розмежуйте односторонній акт і адміністративну угоду за критеріями волевиявлення, мети та правових наслідків; наведіть приклад «прикордонної» ситуації.
- Обґрунтуйте, чому тлумачні, інформаційні та заохочувальні документи зазвичай не підлягають прямому судовому оскарженню, і коли вони все ж можуть мати юридичний ефект.
- Розкрийте зміст процесуальних гарантій особи під час підготовки несприятливого рішення та покажіть, як їх порушення впливає на законність акта.
- Проаналізуйте межі відкликання рішень адміністрації: коли скасування можливе, а коли суперечить стабільності правового становища адресата.
- Порівняйте політичний, адміністративний та судовий контроль: мету, інструменти, наслідки; визначте, коли кожен із них є найбільш доречним.
- Опишіть внутрішній і напівзовнішній адміністративний контроль; наведіть приклад фінансової перевірки та можливих її правових наслідків.
- Складіть алгоритм подання адміністративної скарги: до кого звертатися, які строки й очікувані результати, як це співвідноситься з подальшим зверненням до суду.
- Поясніть, як термінові судові процедури забезпечують негайний захист прав, і коли суд може вдаватися до проміжних заходів.

- Розкрийте наслідки скасування незаконного акта: які дії суд може приписати адміністрації та як він модулює наслідки у часі для збереження правової визначеності.
- Поясніть особливості правових суперечок щодо укладення адміністративних угод і роль термінових процедур до й після їх укладення. Хто має процесуальне право на звернення?
- Схарактеризуйте правові суперечки щодо виконання адміністративних угод. Що можуть вимагати публічні установи та які засоби захисту доступні приватним контрагентам?
- Проаналізуйте підстави позадоговірної відповідальності адміністрації: коли відповідальність настає за вину, а коли – без вини, з прикладами типових сфер підвищеного ризику.

Література для поглибленого опанування:

1. Code des relations entre le public et l'administration (CRPA). Ordonnance n° 2015-1341 du 23 octobre 2015. Légifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000031366350/>
2. Loi n° 2000-321 du 12 avril 2000 relative aux droits des citoyens dans leurs relations avec les administrations. Légifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000580828/>
3. Loi n° 2013-1005 du 12 novembre 2013 de simplification des relations entre l'administration et les citoyens. Légifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000028107144/>
4. Loi n° 2016-1321 du 7 octobre 2016 pour une République numérique. Légifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000033202746/>
5. Loi n° 2019-1461 du 27 décembre 2019 relative à l'engagement dans la vie locale et à la proximité de l'action publique. Légifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000039706134/>
6. Code de justice administrative (CJA). Décret n° 2000-389 du 4 mai 2000. Légifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070933>
7. Loi n° 2011-525 du 17 mai 2011 de simplification et d'amélioration de la qualité du droit. Légifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000024092696/>

8. Поліцейська діяльність адміністрації. Лебретон Жиль. Загальне адміністративне право. 12-е видання. Париж : Lefebvre Dalloz, 2023 / упор. Валентин Галуцько. Київ: Академія АПН, 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/politseyna-diialnist-administratsii-lebreton-zhyl-zahalne-administratyvne-pravo-12-e-vydannia-paryzh-lefebvre-dalloz-2023-uporiadnyk-valentyn-halunko-kyiv-akademiia-apn-2025-url/10283/>

9. Дідьє Трюше, Катрін Лабрюсс-Ріу, Лоїк Кадьє (наук. ред.). Адміністративне право. 10-те оновлене видання. Париж : Presses Universitaires de France / Humensis, серія «THÉMIS Droit», серпень 2023. 1321 с. ISBN 978-2-13-084757-1. С.99-109 / упор. Валентин Галуцько. Київ: Академія АПН, 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/hromadskist-le-public-didie-triushe-katrin-labriuss-riu-loik-kadie-nauk-red-administratyvne-pravo-10-te-onovlene-vydannia-paryzh-presses-universitaires-de-france-humensis-seriia-themis-droit-s/10271/>

10. Методологічна характеристика наукових аспектів французької дослідниці Еліз Унтермаєр-Керлео (Untermaier-Kerléo, Élise) / упор. Валентин Галуцько. Київ: Академія АПН, 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/metodolohichna-kharakterystyka-naukovykh-aspektiv-frantsuzkoi-doslidnytsi-eliz-untermaier-kerleo-untermaier-kerleo-elise-uporiadnyk-valentyn-halunko-kyiv-akademiia-apn-2025-url/10266/>

11. Жорж Ведель (Georges Vedel), П'єр Дельвольве (Pierre Delvolvé): доктринальні профілі із цитатами з ключових праць / упор. Валентин Галуцько. Київ: Академія АПН, 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/zhorzh-vedel-georges-vedel-p-ier-delvolve-pierre-delvolve-doktrynalnyy-profil-iz-tsytatamy-z-kliuchovykh-prats-uporiadnyk-valentyn-halunko-kyiv-akademiia-apn-2025-url/10257/>

12. Професор Бенуа Плессі (Benoît Plessix): інтелектуальна характеристика провідного французького вченого публічного права з фрагментами наукової спадщини / упор. Валентин Галуцько. Київ: Академія АПН, 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/profesor-benua-plessi-benoit-plessix-intelektualna-kharakterystyka-providnoho-frantsuzkoho->

vchenoho-publichnoho-prava-z-frahmentamy-naukovoi-spadshchyny-uporiadnyk-valentyn-halunko-kyiv-akademii-a-apn/10246/

13. Життєпис і науковий доробок французького вченого: Бернар Стірн (Bernard Stirn) у текстах і рішеннях / упор. Валентин Галуцько. Київ: Академія АПН, 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/zhyttiepys-i-naukovy-dorobok-frantsuzkoho-vchenoho-bernar-stirn-bernard-stirn-u-tekstakh-i-rishenniakh-uporiadnyk-valentyn-halunko-kyiv-akademii-a-apn-2025-url/10237/>

*Закон і право не тотожні.
Закон, який порушує права Людини, є неправовим.
Його виконання є карним!
Валентин Галунько*

Лекція 12

ПРИНЦИПИ СУЧАСНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1. Сутність принципу верховенства права в адміністративному праві України

Принцип верховенства права є фундаментальним принципом права та правової держави. Він закріплений у ст. 8 Конституції України. Його дія поширюється на всю публічну владу, зокрема адміністративні органи, а також громадян та юридичних осіб, а також на всі сфери правової діяльності – правотворчість, правозастосування та правоохоронну діяльність. Водночас принцип верховенства права є юридично обов’язковою нормою найвищого рівня.

Особливості принципу верховенства права в адміністративному праві:

- ✓ найвищою цінністю є Людина, її права і свободи, усі ж інші цінності, зокрема держава й закон, є вторинними;
- ✓ законодавство і право не тотожні, нормативно-правовий акт, який порушує права і свободи людини і громадянина, є неправовим, не підлягає виконанню, більше того – його виконання є карним. Законодавство, що відповідає теорії природного права, підлягає беззаперечному виконанню;
- ✓ принцип верховенства права визначає зміст і спрямованість діяльності держави, зокрема адміністративних органів та адміністративного суду.

Верховенство права в адміністративному праві характеризується такими рисами:

- є запобіжником для приватних осіб від порушень з боку адміністративних органів;

– передбачає рівність громадян та всіх однорідних суб’єктів адміністративного перед законом;

– означає, що права та свободи людини не є наслідком дарованих державою в нормативно-правових актах гарантій, а навпаки – джерела адміністративного права є наслідком природних прав людини і громадянина.

Лише доктрина природного права є джерелом розуміння того, що права людини й основоположні свободи не надані державою громадянам у вигляді створених нею норм права, – це *природні права, що властиві людині від природи та належать їй як творінню Природи (Бога), і тому вони є невідчужуваними*.

2. Верховенство права у тлумаченні Конституційного суду України

Верховенство права – це панування права в суспільстві. *Воно вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність*, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути наповнені передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо.

Одним із проявів верховенства права є те, що воно **не обмежується лише законодавством** як однією з його форм, **а включає й інші соціальні регулятори**, зокрема:

- *норми моралі;*
- *традиції;*
- *звичай,*

які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим ним культурним рівнем.

Усі ці елементи права об’єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права. **Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, зокрема щодо обмеження свободи й рівності особи.**

Елементами верховенства права є засади:

- рівності;

- справедливості;
- правової визначеності;
- ясності й недвозначності правової норми.

Справедливість – одна з основних засад права, що є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин. Вона розглядається як властивість права, виражена:

- у рівному юридичному масштабі поведінки;
- у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню.

Верховенство права передбачає **судовий контроль над втручанням у право кожної людини на свободу**.

Із принципів рівності та справедливості походить **вимога правової визначеності, ясності й недвозначності правової норми**, адже інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування в правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі.

3. Складові верховенства права

Зв'язаність адміністративного органу законом (принцип законності) в адміністративному праві є головною складовою принципу верховенства права. Ідея верховенства правового закону – фундаментальна складова правової держави, підґрунтя її існування, діяльності її публічного апарату. Це означає зобов'язання адміністративних органів під час здійснення будь-яких діянь дотримуватися законодавства України, здійснювати свої повноваження виключно відповідно до другої формули правового регулювання *«заборонено все крім того, що прямо дозволено законом»*.

Адміністративні органи мають діяти виключно в межах законодавства України без легітимної можливості виходу за межі формально встановленої компетенції, за винятком безпосереднього й невідкладного захисту життя і здоров'я людей.

Принцип рівності перед законом базується на двох основних напрямках досягнення рівності: 1) забезпечення рівних можливостей; 2) забезпечення рівних результатів.

Принцип справедливості спрямований на забезпечення рівності всіх однорідних суб'єктів перед законом та пропорційності юридичної відповідальності.

Принципу визначеності визначає засаду, що обмеження прав людини і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, установлюваних такими обмеженнями. Обмеження мають базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки.

Принцип недискримінації означає, що всі права гарантуються кожній людині без будь-якого винятку чи обмеження з причин інвалідності, сексуальної орієнтації або за іншими ознаками.

Доступ до правосуддя гарантує кожному право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом, який вирішить правову суперечку щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення (*Конвенція захисту прав та основоположних свобод Ради Європи*).

4. Сутність і значення принципів належного врядування в адміністративному праві України

Принципи належного врядування встановлюють стандарти, що стимулюють посадових осіб адміністративних органів на забезпечення прав, свобод та інтересів приватних осіб і публічного інтересу держави. Їх формальна легалізація здійснюється на різному рівні норм адміністративного права – від конституційних до окремих підзаконних нормативно-правових актів і судових прецедентів.

Так, судова практика Європейського суду з прав людини дає можливість узагальнити засади належного врядування, які мають визнаватися та виконуватися всіма державами-членами Ради Європи:

- принцип адміністрування через закон;
- принцип пропорційності;

- принцип юридичної визначеності;
- принцип захисту законних очікувань;
- принцип недопущення дискримінації;
- право на слухання в ході адміністративних процедур щодо ухвалення рішень;
- забезпечувальні заходи;
- справедливі умови доступу громадян до судів;
- принцип позадоговірної відповідальності адміністративних органів.

Принципи належного врядування – це не просто засадничі ідеї, засновані на чийсь добрій волі. Вони мають реально виконуватися на всіх рівнях публічного адміністрування, дієво захищатися від порушень незалежними органами публічного і громадського контролю, системою адміністративної юстиції та парламентським контролем.

Значення принципів належного врядування для регулювання адміністративних правовідносин полягає в тому, що вони встановлюють хороші стандарти публічного адміністрування, які стимулюють адміністративні органи створювати для громадян комфортні умови для життя, праці й відпочинку, а для бізнесу – рівні умови для заснування та розвитку. У результаті має бути забезпечено стан, коли корупція буде мінімізована, права й свободи меншості захищені, а найбільш незахищені верстви населення отримують належний захист.

5. Зміст окремих принципів належного врядування

Принцип забезпечення участі в ухваленні рішень полягає в тому, що має діяти консенсусна модель культури публічного адміністрування, яка передбачає існування згоди між громадянами з приводу процедур ухвалення публічних рішень, а також стосовно головних проблем, які постають перед суспільством, і засобів їх вирішення.

Принципи відкритості й прозорості діяльності адміністративних органів. *Відкритість* влади поєднує три головні елементи: 1) прозорість (transparency); 2) перебування під публічним контролем; 3) доступність (accessibility) кожному, у будь-який час, всюди;

4) чутливість до нових ідей і вимог, готовність швидко реагувати (responsiveness). *Прозорість* у розумінні Модельного кодексу Ради Європи 2007 р. полягає в тому, що адміністративні органи публічної влади зобов'язані забезпечувати інформування приватних осіб відповідними засобами про вжиті заходи та ухвалені рішення, включаючи публікування офіційних документів і доступ приватних осіб до цих документів.

Принцип доброчесної поведінки посадових осіб адміністративних органів визначає спрямованість їх дій на захист публічних інтересів, неупереджене ухвалення рішень і дотримання високих етичних стандартів.

Принцип етичної поведінки посадових осіб адміністративних органів полягає в їх гідній поведінці. Вони мають бути ввічливими, доброзичливими та культурними у стосунках із громадянами, колегами й підлеглими, уникати конфлікту інтересів, забезпечувати неупередженість і політичну нейтральність.

Принцип ефективності діяльності адміністративних органів є критерієм якості їх практичної адміністративної діяльності. Це ступінь відповідності між наявними запитами громадянського суспільства та вищого за рангом керівництва і практично досягнутими результатами публічного адміністрування.

Принцип поваги до прав людини та культурної різноманітності передбачає засаду, що основними напрямками діяльності адміністративних органів є пріоритет забезпечення прав і свобод людини та поваги до всіх культур, що передбачає охорону й підтримку розмаїття форм культурного самовираження.

Запитання для самоконтролю

1. Розкрити риси та особливості верховенства права в адміністративному праві України.
2. Визначити можливості, які надаються громадянам та юридичним особам за принципом верховенства права.
3. З'ясувати значення принципу верховенства права в адміністративному праві України.
4. Узагальнити сутнісні характеристики принципу верховенства права, розкриті в рішеннях Конституційного Суду України.

6. Розкрити зміст принципу зв'язаності адміністративного органу законом.
7. Описати сутність принципу справедливості.
8. Розкрити зміст юридичної визначеності.
9. Висвітлити принцип запобігання зловживанню (надужиттю) повноваженнями.
10. Проаналізувати принцип рівності.
11. Розкрити зміст доступу до правосуддя як невід'ємної складової верховенства права.
12. З'ясувати публічно-правову природу принципів належного врядування.
13. Розкрити складові стандартів належного врядування та індекси належного урядування.
14. Розкрити значення принципів належного врядування для регулювання адміністративних правовідносин.
15. Показати сутність принципу забезпечення участі в ухваленні рішень у публічному адмініструванні.
16. Розкрити провідне значення принципу відкритості й прозорості діяльності адміністративних органів для публічного адміністрування.
17. Пояснити, чому молоді фахівці, які ще не перебувають на публічній службі, мають перевіряти свою професійну діяльність і життя відповідно до вимог принципу доброчесної поведінки службових осіб.
18. Навести приклади порушення академічної доброчесності.
19. Обґрунтувати, чому принцип етичної поведінки службових осіб адміністративних органів є невід'ємною засадою публічного адміністрування.
20. З'ясувати значення принципу ефективності діяльності адміністративних органів.
21. Визначити зміст принципів компетентності й спроможності адміністративних органів.
22. Показати сутність принципу поваги до прав людини та культурної різноманітності.
23. Розкрити особливості використання принципу забезпечення соціальної згуртованості адміністративними органами в

умовах відбиття повномасштабного російського вторгнення в Україну.

24. Визначити зміст принципу підзвітності адміністративних органів.

25. Розкрити значення принципу сталості та довгострокової орієнтованості в розробленні стратегій, програм і концепцій публічного адміністрування.

26. З'ясувати вихідні положення, які ставить перед адміністративними органами принцип інноваційності та відкритості до змін.

27. Розкрити сутність принципу поваги до приватності.

28. Розкрити зміст принципу-вимоги щодо обігу інформації.

Література для поглибленого опанування:

1. Добročесність як невід'ємна складова ефективної державної служби та запобіжник корупції. *Офіційний сайт Державної прикордонної служби України*. 2024. URL: <https://dpss-ks.gov.ua/novini/>

2. Галуцько В. В. Принцип верховенства права: лекція. *Академія адміністративно-правових наук*. 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/10480/10480/>

3. Галуцько В. В. Принципи належного врядування в адміністративному праві України: лекція. *Академія адміністративно-правових наук*. 2025. URL: <https://www.ssaals.com.ua/pravo/halunkov-pryntsyru-nalezchno-v-ryaduvannya-v-administratyvnomu-pravi-ukrayiny-lektsiia/10473/>

4. Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження. Ухвалена Генеральною конференцією ЮНЕСКО в м. Парижі 21 жовтня 2005 року. Ратифіковано Законом України від 20 січня 2010 року № 1811-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 55. Ст. 1897. Код акта 52079/2010.

5. Про Єдину інформаційну систему обліку Національної програми інформатизації : постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 року № 1400. *Урядовий кур'єр*. 2023. № 261 від 29 грудня.

6. Про запобігання корупції. Закон України, прийнятий 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

7. Про захист персональних даних. Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.

8. Richards N. (2022). *Why Privacy Matters*. Oxford: Oxford University Press, 286 p.

9. Рішення Конституційного Суду України від 24 березня 2005 року № 2-рп/2005.

10. Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005.

11. Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010.

12. Рішення Конституційного Суду України від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010.

13. Рішення Конституційного Суду України від 8 грудня 2011 року № 16-рп/2011.

14. Рішення Конституційного Суду України від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011.

15. Рішення Конституційного Суду України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012.

16. Рішення Конституційного Суду України від 1 березня 2023 року № 2-р(II)/2023.

17. Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2023 року № 4-р(II)/2023.

18. Рішення Конституційного Суду України від 5 липня 2023 року № 5-р(II)/2023

19. Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Затверджено наказом Національного агентства України з питань державної служби від 5 серпня 2016 р. № 158 (у редакції наказу від 28 квітня 2021 року № 72-21). Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 31 серпня 2016 р. за № 1203/29333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text>

ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ

У цьому посібнику проаналізовано та оновлено новітню концепцію сучасної адміністративістики. Во запропонована для практичного використання вітчизняними адміністративними органами. Проте на рівні вищого органу виконавчої влади це не може бути реалізованим. Оскільки Уряд України фактично практично не здійснює «державного управління» минулої епохи, не кажучи вже про новітні форми «публічного адміністрування». Він керується менеджментом з Офісу Президента України. Це є одним із найпростіших і найнижчих рівнів реалізації функцій виконавчої влади, що притаманно тоталітарним державам.

Такий підхід може призводити до позитивних результатів тільки у короткостроковій перспективі. Така система виконання виконавчих функцій є згубною, особливо в умовах війни на виснаження, коли існує нагальна потреба консолідації українського суспільства. Зокрема, інженерно-технічної ставки при Верховному Головнокомандувачі ЗСУ не існує. Кошти на проєкти виробництва зброї розподіляються кулуарно.

На відстані від 50 до 500 км від лінії бойового зіткнення мають знищуватися до 80 відсотків окупантів дешевими балістичними рушіями. Для цього в Україні існують технічні можливості.

За сприяння Академії АПН, за наукового супроводу Науково-дослідного інституту морського і космічного права, ТОВ «Саєнс енд Спейс» провела первинні стендові успішні випробування балістичного рушія з гібридним двигуном. Усі проєктні розрахунки підтверджені.

АВТОРИ

Галуцько Валентин Васильович,

академік Академії АПН, доктор юридичних наук, професор,
Голова Академії АПН, професор Київського університету інтелектуальної власності та права, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту морської космічного права

Фелик Олександр Васильович,

член-кореспондент Академії АПН, доктор філософії з галузі знань «Право»,

заступник директора, доцент кафедри кримінального права та кримінології,

докторант Київського університету інтелектуальної власності та права

Берлач Анатолій Іванович,

доктор юридичних наук, професор,

Академік Академії АПН, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, віцепредседатель Академії адміністративно-правових наук, завідувач кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Іванищук Андрій Анатолійович,

академік Академії АПН, доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту морського і космічного права

Розсоха Сергій Сергійович,

член-кореспондент Академії АПН, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту морського і космічного права

Руденко Михайло Михайлович,

член-кореспондент Академії АПН, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри Київського університету інтелектуальної власності та права

Глобенко Ігор Олександрович,

член-кореспондент Академії АПН, доктор філософії з галузі знань «Право»,

доцент кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та права Київського університету інтелектуальної власності та права

Галуцько Валентин Валентинович,

член-кореспондент Академії АПН, доктор філософії з галузі знань «Право»,

доцент кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та права Київського університету інтелектуальної власності та права

Лазарев Анатолій Анатолійович,

член-кореспондент Академії АПН, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, доцент кафедри Київського університету інтелектуальної власності та права

Галуцько Олександр Валентинович,

доктор філософії з галузі знань «Право», докторант Науково-дослідного інституту публічного права, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту морського і космічного права

Биков Ігор Олегович,

член-кореспондент Академії АПН, кандидат юридичних наук, доцент кафедри Київського університету інтелектуальної власності та права

Навчальне видання

Галуцько В.,
Фелик О.,
Берлач А.,
Іванищук А.

СУЧАСНА АДМІНІСТРАТИВІСТИКА

*Курс лекцій
Навчальний посібник*

Підписано до друку 18.12.2025. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 9.2. Наклад 300. Зам. 279.
Надруковано у «Видавництво Людмила»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 5303 від 02.03.2017
«Видавництво Людмила». 03148, Київ, а/с 115
Тел./факс: +380504697485, 0683408332.
E-mail: lesya3000@ukr.net